ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА

Годишњак *Јефимијиних дана*, број 1

ТРСТЕНИК / ЉУБОСТИЊА
2016.

Љубостињска 01 приношења

Издавачи
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник
Народни универзитет Трстеник

Уредник
Драгиша Батоћанин

Редакција
Драгиша Батоћанин, Верољуб Вукашиновић,
Јелена Вукчевић, Иван Величковић,
Вероснава Јовановић, Душан Јовић,
Милан Милетић

ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА

Годишњак ***Јефимијиних дана*, број 1**

ТРСТЕНИК / ЉУБОСТИЊА
2016.

Драгиша Батићанин

„СВЕТ, СВЕТ И ПРЕСВЕТ СИ, ГОСПОДЕ“

Постоје очи иза ових очију,
и постоје чујења, иза овог чујења
Свети Макарије Велики

Сваки онај који је чуо ову стару византијску песму, може разумети шта јесте била Византија. Сваки онај који је чуо, макар делић те мелодичне, божићне песмице, може, крајичком својих мисли, схватити на који су начин Византинци живели и стварали нешто што се чинило узвишеним, и што је била пројава замисли Божије.

Топотом коња, светлошћу што су носили са собом, оном ауром небеском, осећањем да су душе њихове вазнесене у ходнике што воде ка поднебесју једино, снагу и магическу моћ преузела је у једном трену, на себе моћна Русија чији је женик ромејску принцезу на свету земљу довео и венчао је за њу. Трећи Рим је рођен.

Словени су они који су угаслу ватру Византије пренели у Москву, запалили Русију, и сами себе.

Свет, свет и пресвет си, Господе.

Тако ти и ми кличемо, тако те и ми поздрављамо, такође себе сматрајући наследницима другога Рима, јер и ми ти исто тако певамо. Самим крштењем, као народ и као јединке, ми носимо у себи не само део тог пракрштења, него и прах крштења и миропомазања те свете Византије, а орлом двоглавим, наследници смо и те неугасле ватре којој нема краја.

Све умире, осим једног јединог, творца небеског, који нам смрћу удахњује живот, који за свакога човека, за сваку твар, има то, нешто, што има свети задатак да наслеђује и наставља да живи вавјек.

Тако и ми настављамо да живимо у нади да смо преузели макар део оне небеске лепоте која је красила часопис „Јефимија“, који је излазио све до 2012. године.

Новопокренути годишњак „Љубостињска приношења“ неће бити настављач часописа „Јефимија“, иако га омеђава готово исти тематски круг, већ је наша намера да будемо зачетници другачијег

виђења онога што јесу „Јефимијини дани“, а истовремено да будемо и хроничари времена у коме живимо и поетска спона међу братским и нама блиским народима.

Годишњак ће објављивати сва дешавања, излагања, ликовне прилоге, говоре, беседе, лирске записе, путописе, песме и све остало, а што је садржај књижевне манифестације „Јефимијини дани“ у претходној години, као и необјављену песничку, путописну и научну грађу.

У посебном делу налазиће се прилози који се на било који начин дотичу кнегиње Милице и прве српске песникиње Јефимије, као и манастира Љубостиња. Такође, објављиваћемо и прилоге који се односе на наш средњи век, а који заврећују да буду објављени, прилоге који се тичу историје, обичаја, етно грађе, вере наше православне и живота нашега народа, а што од заборава ваља отргнути, као и преглед свих важнијих културних догађаја у Трстенику у периоду између две манифестације.

Али најважније у свему овоме јесте да останемо на том путу који води ка високим снежним врховима, на путу са кога нема повратка, и који једино води ка небу. И једино тај и такав пут, даје наду да ћемо моћи себе назвати „синовима сунца“, одолевајући непогодама, бити храбри и бити део вечности... и да ћемо сутрадан моћи свима да кажемо: „Да, признајем да сам живео.“

Поздрављамо браћу нашу у Македонији, што себи самима песме творе, браћу у Мађарској, што су деца сећања на времена што су била и кад су били, нашу браћу у Хрватској што су слова и земљу сабљама писали, у Босни, у Херцеговини, из друге собе што нас гледају, у Гори Црној што тихо, тихо зборе, браћу нашу у загрљају кнеза Владимира, Скадар поздрављамо, Албанију православну, срце небеско што сјаји над нашом браћом у Румунији, и оне што још сањају српски зборећи у Русији, ону браћу што земље су имали у Новоросији, Галипоље расрбљено, браћу свуда, што расејани песме творе, приповедају и снују на језику српском.

Поздрављамо браћу нашу свуда, свуда где личи да „нашки“ говоре, на гори Светој, у далеким пределима Хипербореје, уснуле оне, што стоје пред катедралом духа и зову се именима светим. И помињемо Црњанског нашег, велико творческо дело Андрића, владику Симеона Кончаревића и све, све, чак и оне што знају да Срби јесу, а ћуте...

Сви они нека уђу у то чаробно огледало што испред свих нас стоји и чека да пођемо у авантуру, где изговора неће бити, *како нисмо знали*.

То чаробно, српско огледало, ето, то је наш годишњак „Љубостињска приношења“.

И као што монахиња Јефимија своја приношења, која славимо и која јесу торжествена и велика, назива малим, тако и ми скромно јављамо да се то на српскоме књижевноме небу појавио годишњак „Љубостињска приношења“.

И ништа се велико не би десило, да речи не поседују то нешто, нешто што се зове *моћ.* Моћ да препознају онога коме су намењене. Да се запамте, да завештане буду. Слова да буду, мисли да буду и сновиђења од којих ћемо саградити наш небески Јерусалим.

Тако се, на чудесан начин пројавила једна моћна песма, та *страшна* песма „Аја Софија“, која потврђује, да се у датим тренуцима, ненадано, божанска енергија, као каква путеводитељица, сели из песника у песника, чинећи се као сјајни трептај удаљених галаксија, као прстен којим се венчавамо за вечност и као пут ка врху, одакле повратка нема.

...и сви смо, Богу хвала, записани у њено вечно небеско трајање и сабрани под њеном моћном куполом, испод које никада, никада, нећемо изаћи.

На многаја љета!

Јефимијини дани

13-15. јун 2013. године

Ове године, „Јефимијини дани“, одржани су у периоду од четвртка, 13. јуна, до суботе, 15. јуна, и то у простору манастира Љубостиња, као и у самом граду Трстенику.

Манифестација је започела предавањем др Видоја Голубовића на тему „Улога и значај жене у Србији“ које је одржано у Већници Дома културе у Трстенику. Потом је на Омладинском тргу председник Општине Трстеник Мирослав Алексић свечано отворио манифестацију, а у склопу свечаности учешће су узели Певачко друштво „Бошко Југовић“ при храму Свете Тројице у Трстенику, као и удружење „Јеринин град“ које негује средњовековно историјско и културно наслеђе Србије.

На крају програма одржан је целовечерњи концерт на коме су наступили наши познати уметници – етно појци, браћа Теофиловићи, коме је претходио наступ групе „Голубице“.

Сутрадан, 14. јуна, у вечерњим часовима у Ликовном салону Дома културе Трстеник отворена је изложба слика Олгице Стефановић под називом „Моја ћирилица“. У пратећем делу програма изабране оперске арије извела је млада уметница Јана Милишић, уз клавирску пратњу Петра Илића.

На завршној вечери, која се сваке године одржава у порти манастира Љубостиња и која носи назив „Јефимији у част“, међу липама старославним, своје стихове говорили су: Злата Коцић, Даница Вукићевић, Љубица Станков-Перинац, Славомир Гвозденовић, Љубиша Ђидић, Тиодор Росић, Миљурко Вукадиновић, Владимир Јагличић и Милоје Дончић.

На самом почетку вечери *Похвалу кнезу Лазару* говорила је Ивана Жигон, а *Љубостињску беседу* казивао је песник Драган Лакићевић, док је у музичком делу програма духовне композиције извео хор „Божури Царева града“ из Крушевца.

И као круна вечери, награда „Јефимијин вез“, за најбољу песничку збирку између две манифестације, додељена је Радомиру Андрићу, песнику из Београда за збирку песама *У палати правде – само прамен* у издању „Просвете“ из Београда, а одлуку жирија образложио је председник жирија, књижевни критичар Милош Петровић. Поред њега, одлуку о награди донели су и чланови жирија др Мирослав Егерић и др Даница Андрејевић.

љубостињска беседа

Драган Лакићевић

ПОХВАЛА ЈЕФИМИЈИНОМ ВЕЗУ

„И у мучне часе народнога слома, / кад светлости нема на видику целом...“, како би и данас рекао Милан Ракић – о чему да беседимо ако не о поезији, овде над темељима наше вере и судбине.

Слово, реч, текст, песма – све има свој облик и боју, материјалну и духовну димензију.

Јефимијина поезија јесте њена религија. Данас је читамо на хартији која је чиста налик снегу или небу.

Јефимијини списи, међутим, имају рељеф, слику, вез.

Вез на свили и вез на души.

„Страшне боле отмене јој душе“ (Милан Ракић) ова српска деспотица, а потом монахиња, с језика тужбалице и молитве, преводила је на језик златне жице по црвеном атласу. Бол је у њеним рукама постајао злато, а биће, човек, народ – крвави косовски атлас по којем се, од њеног доба, па све до данас, везе наше постојање.

Тај наш вез започела је Јефимија.

Тај косовски, светолазаревски вез и могла је да започне само она која је изгубила све: младенца Угљешу сина, деспота Мрњавчевића мужа, кнеза Лазара – добротвора и господара. Тај господар је објединио земљу и веру, коју је монахиња разумевала чулима те вере и те земље...

Живећи у сјају вере и поднебља које је обасјало и реч Јакова Серског, док је певао о сијању Синаја и неизгоривости живота – Јефимија је имала дар да препозна *светост*.

Њена поезија је њена служба: књижевне речи и мисли – на икони, завеси, покрову.

Велики дар на малим иконама принела је деспотица Јелена Саборној цркви светога Хиландара. Био је то Божји дар. Он обухвата све друге дарове, па и оне људске, мајчинске дарове-инстинкте, осећања сина и Бога у истом... Иконицу је младенцу Угљеши од Бога проследио серски митрополит Теодосије, а мати Јелена дала је да се на њој уграви повеља – молитва и тужбалица у истим словима. Песникиња-мајка „свагда бригује“ (тако стоји у тексту) о одласку душе – по узору на своје родитеље и свога сина. Лична емотивност и апсолутна вера овде се не могу раздвојити. Песму на унутрашњим странама иконице интонирала је „жалост (која)

непрестано гори у срцу (вели деспотица) природом матерњом побеђивана“ – „побеждајема“. Отуд су речи и осећања упечатљивији од бисера и драгог камења у сребрном и позлаћеном раму ове двоструке иконице.

На иконици преовлађује тужбалица, а на завеси за царске двери – молитва.

„На злату и свили“ настало је књижевно дело – похвала и молитва – Богу и роду, а Бог и род за деспотицу-монахињу, Јелену -Јефимију – беше једно. Један вез-рукопис, сликом и музиком исписао је њено *Молење Господу Исусу Христу* на завеси за царске двери и *Похвалу светом кнезу Лазару* – на покрову за ћивот њеног заштитника у манастиру Раваници.

Деспотица је постала монахиња – у духу Стефана Немање и у духу саме земље Србије која је, после Маричке и Косовске битке, од царства постала епархија. После подвига кнеза Лазара, и Србија се закалуђерила.

На завеси за царске двери доминирају ликови Исуса Христа, Јована Златоустог и Василија Великог. Између њихових фигура Јефимија везе своје осећање, дух, ум, које подразумевају свети ликови на светим дверима. „Осуђена својом савешћу“, жена-песник шаље своје „приношеније“ бескрајној и вечној светлости небеског Владике.

Године 1402, у време битке код Ангоре, у којој војују Лазареви синови – Вук и Јефимијин „вазљубљени“ Стефан, настаје *Похвала кнезу Лазару*. Лазарев култ светитеља већ се довршавао. Монахиња са његовог двора том култу додаје једну своју боју, тумачећи га из дубине вере и срца.

Јефимија се светом кнезу обраћа у другом лицу једнине: Ти. Као да је она део њега – она кнежев подвиг тумачи из њега, из подвига: она слути да је и сама део тог подвига. То ће доцније слутити цео Лазарев народ и за то осећање гинуће више од шест столећа.

Похвала кнезу Лазару има поетске димензије житија. То житије више је ликовно него наративно – у сликама, звучним и визуелним. Слике житија аналогне су фрескама и иконама. Као да живопише „крепку руку Господњу“ која „међу свом земаљском господом крепког и славног показа“ – њега, српског кнеза. Бог га је одабрао и да господствује земљом отачаства и да „изађе на змију“ – „непријатеља божаствених црквa“. Тако се, у борби и подвигу и страдању, „оставља пропадљива висота земаљског господства“ и „сједињује са војницима небеског цара“.

Није ли Јефимија овим ставовима антиципирала највећег песника косовског завета, који ће више од четири века доцније написати „Славно мрите кад мријет морате“, или „На небу им душе царовале / Ка им име на земљи царује“... И он је био монах, и он је био Господар... Пустињак цетињски, рођен пре 200 година, зограф песничке иконе Милоша Обилића.

С војницима небеског цара сјединили су се и остали Лазареви ратници – налик онима са зидова старих намастира.

Похвалу смењује молитва: Лазарева чеда – сведочи Ракићева „црна госпа“ – овладана су Измаилћанима. Обузеле су их многе бриге и страдања. Потребна им је његова помоћ. Његова молитва „заједничком Владики“ потребна је и данас – да нас спасе од „невидљивих и видљивих непријатеља“ – не од оскудице земаљске хране, него у снази и истини небеске хране.

Јефимија моли кнеза Лазара да, као некад своје витезове, сабере „свете мученике“, исто ратнике – као узоре-заштитнике врлине, вере и слободе... Наде и љубави.

На крају налазимо Јефимијин реторски, аутопоетички запис – о сопственим „приношењима“ – у складу са сопственим разумом. У тај аутопоетички исказ спада и молба да јој, као некад телесну храну, свети кнез сад пошаље духовну храну – „да ме исхраниш (вели) и да утишаш буру љуту душе и тела мојега“.

Та бура душе и тела покреће речи и мисли, слике и замахе Јефимијиног веза. Отуд је овај споменик – песма са много својих компонената.

Једна од компонената јесте и уникат: Јефимија је писала у једном примерку. Њен вез, та књига на једној страници, сада се налази у Музеју Српске православне цркве у Београду. Али похвала још траје – увећава се. Она моли, тужи, пева, брује. У њој су и тужбалица и служба.

У времену које прети књигама са екрана, виртуелним речима и реченицама, постоји у српској књижевности и духовности једно дело „на злату и свили“ – са „страшним болима отмене јој душе“ – деспотице и калуђерице, удовице, наставнице и песника-темељца – српске светитељке Јефимије.

наїрада „јефимијин вез“

Милош Петровић

РАДОМИР АНДРИЋ
„У ПАЛАТИ ПРАВДЕ – САМО ПРАМЕН“

Један од кључних поетичких ставова Радомира Андрића могао би гласити: *траїати траїом и оставити траї*. У *Карпатском умиљенију* Андрић креће трагом румунског песника Николаја Лабиша да под небом Синаје, Брашова, Парка ружа, да под небом Лабишевог гроба провери нека своја сазнања о човековим константама које је већ слутио под небом Златибора, Јастрепца и Хомоља. У *Шумској цркви* говорио је устима кажњеног врача; у *Бунарима* Радош из Модрице је у функцији песниковог двојника; у *Рујну* је песник опчињен, још од детињих дана, ујаком Милојем који обнавља дрвени звоник старе ужичке цркве. Подстицајан је хармоникаш Љубисав Тоскић и шпански песник Рубен Дарио; рођак Спасоје и сомборски песник Миленко Попић; зајечарски грнчар Велимир Ђорђевић и Милутин Ускоковић; мајстор Радоје из Беле Воде и вајар Димитрије Симић; фрулаш из Дворана Ненад Ђорђевић и сликар Југослав Радојичић...

Моравске манастире Андрић не сагледава као драгоцен архитектурни музеј. Њега привлачи необичан детаљ са снажним духовним зрачењем, који има битну улогу у скраћивању временског растојања. Каленићка розета призива сунце, лазаричка је као камена птица „полетела у време“, љубостињска води у свет наде; у Манасији песник осећа дух Слова љубве и у ресавском сликарству и ресавским књигама. Камена розета у Андрићевој поезији има повлашћено место, она се, као и бунар, шири у архетипски симбол. Песник је у деоници *Чарно длето* отворио сјајну малу галерију розета Србије, оличену у великој расцветаној розети манастира Наупаре крај Крушевца.

Радомир Андрић

ПОХВАЛА ЈЕФИМИЈИНОМ СВЕТЛОЗАРНОМ СЛОВУ[1]

Мајко Игуманијо, домаћини, учесници и гости ове свечане књижевне вечери,

Почашћен сам наградом која носи име монахиње Јефимије, наше прве песникиње, чија поезија, непролазном лепотом, наткриљује векове и својим вишезначним, надасве умним и осећајним чинодејствовањем у читаоцу своју језичку загонетку и сваки пут изнова тражи другачије читање и одгонетање. Већ је утврђено да у њеном песничком делу, невеликом по обиму, али значајном по уметничкој остварености, донекле потиснута сакралност из канонизованог књижевног текста у други план. Заправо је међу првима, ако не и прва, унела у стихове лични израз. Отуда је повремено испод религиозног и духовно-реминисцентног слоја допуштала интими да се појави несуздржано и да свој самобитни песнички именик испуни потресним сведочењем и душевним тајанством. Њене су песме личне, дубоко проживљене, али су одавно део и наших обраћања Богоматери и Господу, да захвално препознајемо непрестано и усвајамо људскост и свеколику љубав, као највредније имање и уздизање у вери светих отаца и благочастивих предака. Тај песнички тролист зрачи племенитим сјајем, стишава неспокоје и мелемним својствима окрепљује невољнике и страдалнике колико у прошлим, толико и садашњим временима.

Могло би се рећи да су њене песме превасходно израз несмирајног бриговања, личног колективног и нека врста духовног штита над свесрпским родом. Монахиња Јефимија, песникиња „бола и туге“ како својевремено рече Милан Ракић и њено благочастиво уточиште, храм посвећен Богоматери – Љубостиња, чије се име може читати и као стан љубави, одавно су у српском песништву стекли бројне посветнике и песмотворно исходиште. О овом храму су писали и многи ововремени песници и њихове песме, углавном траже у Јефимијиној тишњи и скрушености своје лирско хранилиште – неку врсту обоженог праузора. На неки начин, у „малим приношењима“, како сама Јефимија назива скромно своје душевне дарове, присутан је заједнички именитељ

[1] Беседа приликом доделе награде „Јефимијин вез“.

свих песника уопште – осећање греха, оног закључаног у жуд, у мисао која потире високу међу између стварности и метафизичких недогледних засада под којима Сазданац столује и не допушта огрехованим очима да сагледају космичке бескраје. Та људска немоћ да се уздигне изнад усудног омеђеног простора изазива.

Ово све изговарам вечерас опијен мелемним мирисом љубостињских липа, свестан да је говор о Јефимијином слову недовршив и да призива песнике и друге умственике да овде пристижу у благочашћу и да духовну читанку шире по мери своје љубави и спремности друге да чују и у другом зачињу друге и захвалније светлозарне притоке. Благодарим Жирију на оцени моје поезије и почасти добијене захваљујући књизи песама објављеној недавно у издавачкој кући „Просвета“. Захваљујем и свима вама на присуству и благодатој пажњи. Састајали се у добру и лепим поводима!

Радомир Андрић

НА ДРУГОЈ СТРАНИ

Коначно сам само поседник
речи сачуваних под језиком
детета одавно смрзнутог

на корак од ватре незгасле
још на другој страни неба
у прсима родитеља испред

којих све дуже седим онемео
и очију склопљених на камену
безвременом чији сам неодвојив

део постао на дну кланца
испуњеног крицима безимених
трагача за срећом недокучном

коначно сам само поседник
запитан час у име живих
час у име мртвих сродника

зашто једно мислим а друго
непојамно именујем на више
различитих начина посебно

када покушавам у вировима
реке фантазмагорне и шире
од свих мојих раних успомена

упорно да дишем на танану
трску нађену напослетку
у руци дављеника незнаног

ТИХОВАЊЕ УОЧИ ПРЕОБРАЖЕЊА

1.
Господе
утројени иако сам
само једва разазнатљив
део твоје родитељне
загонетке сачувај још
макар мало благосне
светлости у срцу
мом огреховљеном

и заустави
одрон душевни
у часу када на видику
из неспокоја никне
облак гоњен ветром
пустошним

2.
Господе
свевидни мој
Исусе Христе
не остави ме без
заштите самотног
и неутешног усред
овог света пропадљивог
као што ни Отац твој
свемилосни не заборави
Тебе у деци рођеној и нерођеној
на крсту судбеном

(2011. године)

НЕПОДМИТНИ ЛЕТОПИСАЦ

Зароњен у тихост
каменом испод језика
самородног пише летопис
о времену смутном и крвари
далеко од света несвиклог
на читање у тами

пре него своју тишњу
претвори у непорециво
слово склопи очи и види
да све то напослетку
једино други камен
потпуно разуме

ТАЛАС ИСУВИШЕ БРИЖАН

сестри Ради

Ниједан глас
нема толико милоште
везане за талас исувише
брижан и сливен у мени
када нико заиста не зна
зашто је овај свет пун
љубави нама јасан
и близак а ипак у зраку
свакидашњем недокучив
и недостижан

ОЧЕВА ЗАПИТАНОСТ

Коме бих поверио макар
само делом остатак свог
земаљаског блага
коме бих у недоба
другом осим веселом
трошаџији пред којим
стоји вага покварена
и на њој ко зна колико
пута купована
и продавана роба

РАДОМИР АНДРИЋ

Рођен је 1944. године у Љубању код Ужица. Учио је гимназију у Ужицу и Крушевцу, а дипломирао на Филолошком факултету у Београду. Први запажени циклус песама под називом *Преслишавање на глас* објавио је 1963. године у књижевној ревији „Видици“, а од тада до данас објављује поезију, прозу, књижевну критику, записе и есеје у бројним листовима и часописима.

У тим првим поетским збиркама Андрић пева о детињству и дечаштву проведеном на селу. Народној уметности и изворном стваралаштву народног градитељства посветио је збирку песама *Бунари Радоша Модричанина*, свакако једној од његових најбољих књига..

До сада је објавио преко тридесет песничких књига, а поред књига поезије, приредио је и изборе песама заједно са коментарима. Аутор је и неколико песничких књига за децу.

Преведен је на више језика: руски, енглески, француски, румунски, македонски, шпански, италијански, чешки, пољски, белоруски, грчки, бугарски... За поезију и уопште свој допринос култури Србије добио је награде: *Раде Драинац, Исидора Секулић, Милан Ракић, Награда Крушевца, Беловодска розета, Златни Орфеј,* и друге, као и престижне награде, *Октобарску награду Београда и Златну значку КПЗ Србије.* Проглашен је за најбољег песника на Међународном фестивалу словенске поезије у руском граду Твер.

У Румунији је добио значајне књижевне награде: *Лучијан Блага, Никита Станеску, Марин Сореску, Награде Академије наука Румуније, Медаља Михај Еминеску, Базјашка повеља...*

Такође је добио низ књижевних награда и признања у Македонији: *Златни прстен, Награда Хераклеја (*Битољ) и награда за есеј у Струги.

Члан је Академије АСЛА у Орадеји (Румунија), Словенске академије књижевности и уметности у Варни (Бугарска) и Медитеранске академије Браћа Миладиновци у Струги (Македонија).

Заступљен је у више антологија српске поезије објављених у Србији и иностранству. Био је уредник часописа „Багдала“, листа „Задруга“, и листа *Књижевне новине.* Такође је био члан редакције Другог програма Радио Београда.

Пре неколико година биран је за председника Удружења књижевника Србије.

Додатак биографији:

Било је до сада доста веселих часова, али и нечеі изнуђеноі траіичним замкама у које сам неопрезно улазио. Ипак сам опстајао, моіу рећи, у првом реду, захваљујући својој посвећености књижевности и немирењу са стварношћу. Кад іод сам био суочен са изазовима друіачијим од мојих уверења, писао бих нову књиіу и тако сам правио неку врсту душевноі штита од свеіа оноі за чим сам од рођења чезнуо. У неколико новијих књиіа започео сам свођење рачуна у личном именику... И у овој новој књизи сам наставио још јасније и продубљеније самооіледање без остатка у све ближем оностраном оіледалу.[2]

[2] Из интервјуа – Зоран Радисављевић, *У поіубним раљама транзиције*, „Политика“, 29. 06. 2013.

песничка приношења

Злаша Коцић

(МЕЛОД ПРЕД ЖИЧКИМ РАСПЕЋЕМ)

Згубих Те, јер сам земља. Лице од катрана црње.
Лажни целов, ланци. Троимено стабло срубих.
Ударци, бичеви, трње, поруге, четири клина,
копље. Копље у срце. А Ти ме љубиш.
Љубиш ме, јер сам земља. Семенку згрлим, букну
првосаздане вреже. Вију се уз дугину арку.
Заплоде. Џиновски род преплави соком потопним.
Уроним распето дрво – изроним живу барку.

Плови срце, Нојево-Твојево. Мојего спаса чун.
Сандала за ход по пучини. Ковчег-сандолина.
Пљувано, плови по плавети: *Оче, не знају шта чине.*
Љувено, плови по завету: *Мајко, ево ти сина.*
Спаси ни, Сине Божиј – ридају невесте, кћери,
браћа, чеда. Сенке: ни принети ангелском хору.
Али, принеси. Не искрцај. Бол васељенски излиј
у четири реке, у гајде певача на стакленом мору.

Опрости мелоду жалост. Унакрст раздрах поља,
мора, облаке, груди. Пред Распећем, без прста
Томиног и без кључа, само сузом, одшкринух
двер из плача у песму. Не: двер у срцу крста
Ти распахну, као Капију. Сиђе, даде знак
земник да збаци крцат кош, алас из муља баласт.
И узнесе се, упртив и раскршће с мојих плећа.
Пуно срце за Тобом прхну на светлосни талас.

(ОСТАЦИ)
Исповест монаха Лазара

Кајем се, Оче. Вест – пресече ме. Прикова
призор нашег страдања. Не похитах, не упутих
завоје, хлебац, реч. Нити засузих. Нит искључих
слику: ту сам и нисам ту. О глистама слушам.
Предвојена, кишна не одустаје, не пристаје
на посмртне остатке. Сваки за себе део
грчи се, изнова крчи траву, као да нову
главу добија реп. И као да неће суша.

Те и ја (део мене!) остатком снаге скочих.
Не покрих оног другог себе, умртвљеног: док зебе,
још може де се прене: где сам? у земљи? својој а туђој?
у дому, свом а туђем? у храму? није ли срушен?
Још може, остатком воље, свести, остатком наде,
остатком обичаја, као над источник, да се нагне
над огледалску срчу: ко сам, човек или остатак
човека – ђавољи испљувак, смрћу кушан?

Јер и ја – овај који у храм, по милости, уђе –
тек пред остатком фреске појмих да одмалена,
као гавран руку с бојишта, у устима носим
комад глисте: обест. Једва изустих, смушен.
Изустих. Али ништа. Знам, нећеш само с усана.
Но целим срцем. Молим Те, помози да се саберем.
Као дечак, предвојих глисту. Из обести. Део мене
говори, део спава. Опрости, нисам скрушен.

Боже, крену се светли набор на одори с фреске
обезглављене! Рече глас који је у одежду ушо:
Не греши. Другог не кидај. А кад тебе надвоје,
као глистицу – њен прими наук. И телом и душом.

Славомир Гвозденовић

ОБРАЋАЊЕ БЕОГРАДУ

испод овог свевидећег прста
заспао Београд
спавају кнез и коњ уморан од јамних призора
од узалудних провалија
овом граду ништа не отвара очи
ни „Москва“, ни „Лондон“
ни Краљица грчка
ни завртањ од Славије
његове лепе вечито младе Теразије
изгубиле меру света и меру љубави

омркнеш у Балканској
у Скадарлији те дочека Ђура
наш вредни народ
код Саборне те испод ока
тек мало очешају Доситеј и Вук
па се лечи ватром Врачаром и крстом
на Коларцу уз камени струк Калемегдана
нотно слово са мора од Дунава
чаробно зазвучје европских морнара
Азије и нових мајмуна

нисам видео лепшег и већег града
да стане испод/изнад свевидећег прста
унаоколо испред/иза
и неколико обневиделих векова даље

неће поверовати људи
и они који не знају
шта знају штап Зубина Мехте
и копље Стефана младог коњаника
и ноћ испод овог прста
свевидећег
са Авале са Мештровићевих копита звезда
кад проходаш кад прокрстариш
улицом Југовића и Краља Петра
и свим ћорсокацима овога града
док се подмлађујеш на четири обале
његовом фреском
са кореном
и птицом (која се баца у камене епитафе)
испод клепала испод точкова
који свет врте
и ово мало живота
кристал око Небојше куле
све ово кад видиш
тек онда можеш отворити очи

Тиодор Росић

МОЛИТВА

Оружја много,
а ти си један,
Господе!
Другима си послао
пчелу и цвет,
кућну слогу и ред,
а нама зиму и лед,
велике богиње и пришт.
Другима си дао
рајски врт и стадо златоруно,
сребрни кладенац и чаробног свирача,
а нама вражји котао и миша у зиду,
свраку у пољу, глави поглавара.
Друге си споразумео,
а на нас си послао
књижевнике и фарисеје,
привреднике и адвокате,
банкаре – наказни пород.
Лице нам је под земљом,
душа убијена.
О правди говоре клеветници,
о љубави прељубници,
о кућном дому рушитељи.
Оружја много,
а ти си један.
Молимо те и ми
и наши непријатељи,
Господе!
На наше непријатеље

пошаљи вође.
Ми смо наше вође –
код првих коначишта,
у сеобама,
поред чесама,
у деобама,
у томе,
у око,
у мошницу.
Оружја много,
а ти си један,
Господе!
Нама није потребан вођа,
ти си нам вођа,
Господе,
и твоја мати –
шира од небеса,
Отац и Син и Свети Дух,
наш праотац Свети Сава
и његов родитељ,
преподобни Симеон.
Пошаљи Господе,
Благовест
мом грешном народу!
Помири у нама
Оца и Сина и Светог Духа!
Сабери оца са сином,
матер и кћерку,
кума са кумом,
брата са братом,
Помилуј нас, Господе!

18. фебруар 1992.

Љубиша Ђидић

ПОРОДИЧНА, ЗА СИНА

Моја сестра је умрла
у исто време кад су нам напали земљу.

Моја мајка је зато
плакала непрестано.

Никада нисам знао
кад плаче за сестром а кад за домовином.

Жарко сам желео заједно са њом
да плачем за сестром.

За домовином било ме је стид
јер сам сина учио поносу.

8. аӣрил 1999.

ЈЕФИМИЈИНА КЛЕТВА НА ТРСТЕНИЧКОМ МОСТУ

Пошто НАТО бомбе порушише
још један мост на Морави
Трстеничани у мимоходу прођоше
крај његовог мртвог тела
поподне 30. априла 1999.
а с оне стране из Љубостиње
појави се Јефимија расплетене косе
и скинутог вела

Шта се ово дешава твоме отачаству
о честити кнеже Лазаре
извести Георгија
покрени Димитрија
убеди Теодоре
узми Меркурија и Прокопија
и четрдесет севастијских мученика не остави
зар не видиш шта раде с твојим чедима

На њену клетву
стари гвоздени мост подмести своју душу
и Трстеничани пређоше на другу страну
где је у Љубостињи још једном
грмела Лазарева клетва
у небо

У Љубостињи још једном
распршивао се нежно поленов прах
из брује звона
и благо падао као мелем
на ране пролећне Србије

Милоје Дончић

ЕПИТАФ ЗА ШУПЉУ ЗВЕЗДУ

Белу планину и врх Панчићев дадосте
За шупљу звезду и киндер-јаје у праху.

Долину драгуља са мапе скинусте
Вир златни окружен венцима бола
У Симонидином оку затворен
Самоубиство извршавао је дан.

Гроб Анжујске васељеном лута
Преко мртвог диригента
Испод пене клавир плута
У ваздуху у морфијум-дуру
Један хор почива.

БАЈДЕНОВА ПОСЕТА ВИСОКИМ ДЕЧАНИМА

Четири црна вучјака
Четири црна језика
Четири султанске звезде
И мемоарска торба црног госта
Игуманска мантија, владика собни

Архимандрит на готовс, светлећа бележница
Комад празне свеске
Кренуше преподобно удобни
Дресиране њушке грејале су фреске
Предвођене кажипрстом од крваве леске

Око зида куле хладне
Звецкале су алке навигационог ланца

Испод тамног бора
Скутери параде
Прегазише гроб Саве Дечанца.

Даница Вукићевић

***

Они чекају
Да их опишеш
Они чекају да уђу
У твоју песму
Да глуме у твом водвиљу-роману
Да буду гумени
Да буду месо
Они чекају дебелу бурму за свој прст
Црвенило за лице које се перута
Чекају пса да им дотуриш
С повоцем, само да наставе с њим
Низ улицу коју засипа снежни прах
И ветар љут одбијајући се о фасаде посивеле током рата
Воду чекају, кап по кап из славине
Реку која куља и вртложи се
Испод њихових ногу, испод моста
Растегнутог само за њих
Они те чекају
Да пажљиво пипајући опишеш
Карактере, страст и бледило мисли
Бледу ватру која у њима игра
Они чекају цео свој живот
Само на тебе
Да их коначно
Оживиш.

***

Жене се увек нечему
Надају
Дотерују се за посао
Уклапају боју ципела с бојом торбе
Верују у сређивање куће
У ливење ноктију
Купују необичне предмете –
Маске, минђуше
Желе децу
Неодређено разумевање
Мушкарци не примећују тешкоће
Сем оних на које указује
Рад мотора
Деца, уколико нису предмет страсти,
Незанимљива су им
Кућа је место где се изувају ципеле
Насиље у срцу
Безбожништво које иде својим путем

Љубица Станков-Перинац

ОЧЕВА РУКА

У детињству ми је успевало да возим бицикл
једно време без руку
и знала сам да је тамо очева рука.
Једном сам научила да пливам
сигурна да је и тамо очева рука.
Касније сам заспала на црти
и пробудила сам се потпуно иструлог меса
са поређаним ситнишем костију на асфалту.
Тако сам сазнала
да те очева рука може подићи из себе
лако као из речи.

И ТО МЕ БЕСКРАЈНО НЕРВИРА

У мом огледалу живи стара жена
која прва запали светло у купатилу,
чак и када се мени пред огледало не стаје.
Сваког јутра још при првом погледу
прекоље ме у потезу за сваки случај
па тек онда крене да ме обавештава
колико су се милиметара спустили
подочњаци и колико је гушчија шапа
добила на ширини и простору
колико ми је једна усна тања од ове друге
и колико је длачица на десној обрви иступило из реда.
Она ми никад ништа лепо није рекла,
ни разумела моје мале страхове
велике неразуме и огромне гестове тупог непокора и бола.
Није знала колико сам у стању далеко од себе да одем
и који део мене никада више неће да се врати.
Уместо дневне издржљивости на лице ми та страна жена
наноси маглу која се савршено у мене упије
тако да пред огледалом делујем скоро људски.
И то ме бескрајно нервира.

Миљурко Вукадиновић

ПУТ ДО ХРАМА

Ако су чрте и резе прве
кренуле за божјим речима
- попутнина попут
обновитељске кише -
зјап времена премошћен јест
храмом

Ако нам храм би ближи небу
са очима пуним неба
уђосмо у тело даљине
из срца праотачке давнине и дивљине
са Крстом и Колачом
у себеглед у небоглед

Ако нам душа вијорна бди
ко плам воштанице
себе престигосмо – добро је
што довде приспесмо
од Бестрага до Прага

ОД БЕСТРАГА ДО ПРАГА

Из неречи и мутнине неизречја
у горки мелем речи;
од пећинског пламена
до топота словенских племена
- *да не причамо у ветар* –
док нам Храм у неприликама
класа и стаса; несмождени
у безобличју варива историје,
неолабављених обреда кроз које
пролазе и узде узалудности – као
сузе из сна – доспесмо
до Кутњег Прага – непресушног,
вероносног и задушног,
незаметнутог и заврљаног у корову/
и рову времена смутног и метежног,
у бдењу и бежанији сабoран, несустао
у сеобама и непогодама
мој народ
са Прага већ
молитвари, кућује и векује.

Владимир Јаїличић

ОЛИВЕРА

Већ спремна је поворка, и сав Крушевац жели
с прозора да извири, у ужас поглед слива.
Последњи загрљај је од једног света дели:
с онима што је воле и зато што је жива.
Што следи, то мање је од живота, а веће
од судбине: удворност и подсмех пратилаца,
процена са колико султан пазари среће,
(од хришћанских принцеза нема ловине боље,
јер им кожа мирише на покошено поље,
ил дивљач нагих шума кад зимско лишће баца).
Осладиће се онај који јој оца уби,
мораће налојану телесину да љуби,
брани остатке рода док срце јој робија;
само утроба њена, тврдо, послуш одбија:
небеса отворена, али не и утроба,
закључана за мањак љубави: гроб сред гроба.
О, свака суза твоја, канула у прашину,
заврђује да, цвашћу, изрони кроз тишину,
кроз најдубљу тишину срца што немо плаче.
Јаки смо – да трпимо. Шта је од трпње јаче?
Натопили смо царства хиљадугодишњим сузама.
Зато и пут твој тешки народ засипа ружама:
да није земље, воде, кишице прокапале,
на сузама би нашим лепоту исцветале.
Загрли, сад, матеру, опрости што смо слаби,
ономе што нас на грех, и на издају, тера,
опрости нам, остани у недостижном, да би
постала њива, црква, језеро, Оливера.

ДРАЧКИ МАНАСТИР

Ограђен белим каменом.
До њега нема пречице.
Грејан сунчевим пламеном,
немного изнад речице.

Са молитвеном наменом,
за празник радост дечице,
одмор хајдуку рањеном,
и дом за калуђерице.

Тихо је. Тек, над осојем,
одсуство Божје продува
(у ветру складни тонови):

а манастири постоје
да се ко семце очува
дух који народ обнови.

ликовна приношења

Олгица Стефановић

ИЗЛОЖБА СЛИКА „МОЈА ЋИРИЛИЦА“[1]

Олгица Стефановић је графички дизајнер, сликар и иконописац, члан Удружења ликовних уметника Србије и Војводине.

Њен ауторски пројекат под називом „Моја ћирилица“, аутентичан је запис о средњевековној српској уметности, запис који чува од заборава и показује сву лепоту ћириличких слова. Изложбама ових радова Олгица Стефановић сврстала се у ред оних који на најбољи начин представљају нашу културу, не само у Србији, већ и широм света. Имала је преко 35 самосталних изложби у Србији, Русији, Канади, Словенији и Републици Српској (Нови Сад, Београд, Ниш, Суботица, Љубљана, Москва, Белгород, Торонто, Хамилтон...), а својим радовима из области графике, илустрације и иконописа представљала је Србију на многим међународним изложбама у нашој земљи и иностранству (Финској, Белгији, Француској, Грчкој, Кини, САД-у, Мексику, Аргентини, Мађарској...)

О њеним радовима беседили су, између осталих, Његово преосвештенство владика Порфирије, архитекта и председавајући Крунског савета господин Драгомир Ацовић, академик и сликар Милорад-Бата Михаиловић, историчари уметности Славица Илин и Павле Станојевић, књижевници и публицисти...

„За нас, православне хришћане, световно и онострано се прожимају и чине једну и јединствену целину, јер и човек је један и јединствен, духован и телесан и само онда када говоримо о таквом човеку, ми заправо само тад сведочимо о исправном човеку.

Оно што уметник ствара, никако не би смело да буде пуко ређање чињеница, изношење факата, нити фотографисање реалности у којој живимо, иако уметник увек полази од те и такве реалности. У Олгичином делу полазна основа јесте православна и српска, дакле полазећи од те и такве реалности, њено уметничко дело позвано је да обећава, да подстиче у нама наду и развија потребу за бољим и другачијим односом између људи, хармонијом у самом човеку и односу човековом према ближњима и природи. Заједно са Олгицом полазимо у оне светове и у ону реалност на коју нас упућује Јеванђеље. То је заправо реалност живота у близини Божијој.“

---

[1] Ликовни салон Дома културе Трстеник, 14-18. јун 2013. године.

(Његово преосвештенство владика Порфирије)

„Ауторка изложбе која се отвара нашим очима одавно је замађијана мистеријом слова. За њу слово није само форма и шифра или амбалажа за звук; слово је моћан симбол, преносник поруке, гласник почетка и краја постојања. Зато му приступа са страхом и поштовањем, рашчишћава простор око њега и форму слова као графеме испуњава иконичким ликовима оних који живе по Слову, постоје у Слову и славе Слово, али исто тако Слово је овде заштитник, залеђе и одбрана светости, знак у коме се постоји, нека врста сенке Голготских крстова на којима су разапети Спас, Покајање и неокајани Грех. Слово је иконостас и црква, хоризонт и брод, део отвореног неба кроз које нас посматрају они који су се прославили пред Творцем и огледало у коме настојимо да се препознамо и да спознамо своју тежину на теразијама правде.

Са слова Олгице Стефановић посматрају нас преци, на њима читамо свој генетски код, свој завршни рачун савести и тежину коју ћемо имати када нас буду мерили. То су она иста пламена слова која је у Вавилону Данило тумачио Белшазару, они исти орнаменти којима су поплочане дворане вечности, иста створења природе, која нас окружује и коју видимо, и оне природе коју не видимо, али је слутимо и радујемо јој се, или од ње стрепимо, према дубини сопствене спознаје и у мери страха да ћемо се једног дана срести очи у очи са истином!

Има једна битна разлика између древних илуминатора и Олгице Стефановић када је однос према иницијалу у питању. За њу слову није потребан украс, слово је украс по себи. Она слову приступа као оквиру из кога нам се обраћају сећања: сећања на изговорене и написане речи, сећања на оне који су те речи створили и на оне које су те речи родиле. Зато нам се из слова обраћају ликови који вечно живе, речи које не умеју да умру, поруке које нам свест држе чврсто, не у стези менгела, него у загрљају љубави. Као на хералдичком штиту, ликови на њеним словима имају сопствену хијерархију, почасне позиције, покоравају се законитостима композиције, хијерархијског статуса, као и непомерљивој естетици, чије су нам норме непознате, али лако препознајемо да ли јесу или нису поштоване.

За Олгицу уметност није игра и забава. То је тежак стваралачки посао, који укључује дар, надахнутост, техничку вештину и огроман труд. Он захтева од уметника служење свом позиву, велику дисциплину, образовање, познавање теме и посвећеност.

Олгица Стефановић се бави ћирилицом и као чувар Грала бди над њеном скривеном силом, над њеном светошћу, над њеном древношћу... Чува је са посвећеношћу, на мртвој стражи поред умирућег писма народа који не пристаје на нестанак.

У овом врту цветају пророци и праведници, овенчани славом молитве и силом подвизавања. У овом врту ничу крстови и ћирилска слова! Знаци страдања и знаци славе! Прокажени и издани, озлоглашени и упљувани, слике лепоте на сметлишту човековог пада, извори чистоте у затрованом свету, ово су симболи наде. Олгица Стефановић је вредни вртлар који је уредио своје леје, на нашу радост и у славу непролазног."

(Драгомир Ацовић)

„Потез људске руке не би смео да замре, тако леп у својој кривудавости, у својој несиметричној посебности. Иницијал који расте и израста у преплетене стилизоване биљке, у фантастичне митолошке животиње. Игра боја, треперење сенки, усталасана слова, понегде избледела, једва читљива. А затим, издужене фигуре светаца, мудре и достојанствене. Ћутљиве. Са плавих манастирских зидова пажљиво спуштене на хартију. С љубављу исликане беле одежде архијереја, благи набори сопоћанских тканина, Милутинова краљевска одежда. Узвишени плави тон, црни крстови проткани топлим смеђим тоновима.

Моје слике су све оно што сам завештала ћутању. Своје мисли, емоције, свој поглед на садашњост и прошлост.

У њих је уткан мук камених зидина, киша на студеничком мермеру, шуштање монашких одора, бели облаци изнад сопоћанске цркве и клепало које пресеца мрак. У њима су мириси и титраји безброј вештаница запаљених за пријатеље и непријатеље и за спас српског народа. Оне су вапај и молитва, крик и прећутана реч.

Обилазећи наше средњовековне манастире, додирујући камене зидове који су упили брујмонашких молитви, удишући векове – пронашла сам део себе и непресушну инспирацију за своје стваралаштво.

Јер, непоновљив је сваки наш уметнички израз као што смо непоновљиви и ми људи у рукама Творца."

(Олгица Стефановић)

Моја ћирилица

Пророк Арон и краљ Драгутин

Бели анђео и архијереј

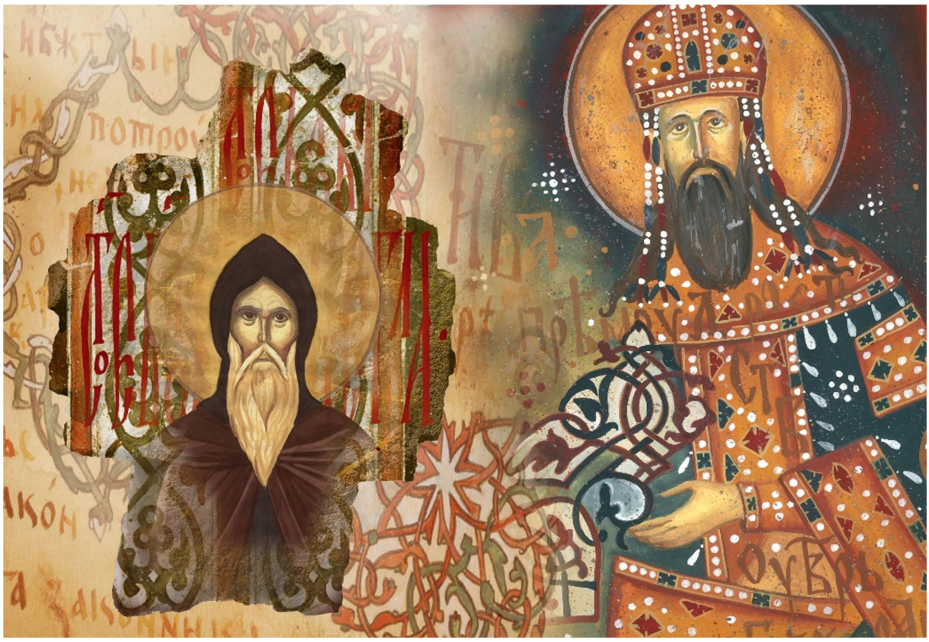

Свети Симеон и краљ Милутин

фото-документација

ФОТОГРАФИЈЕ 26. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“
13-15. јун 2013.

Ивана Жиīон īовори Похвалу

Беседа – Драīан Лакићевић

Радомир Андрић – Наīрада „Јефимијин вез“

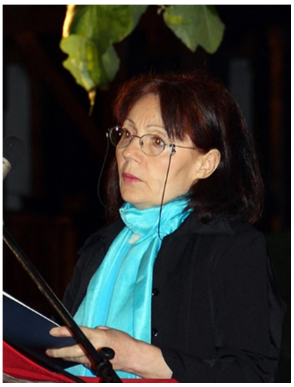

Злаша Коцић

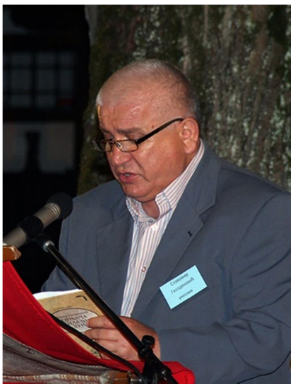

Славомир Гвозденовић

Тиодор Росић

Љубиша Ђидић

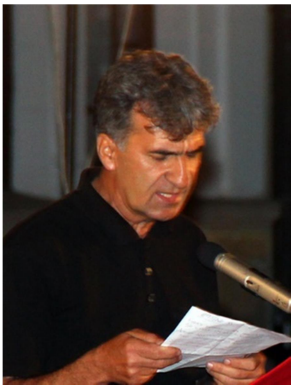

Милоје Дончић

Даница Вукићевић

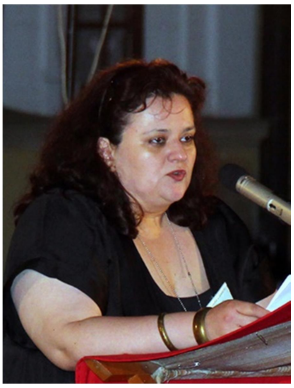

Љубица Сшанков-Перинац

Миљурко Вукадиновић

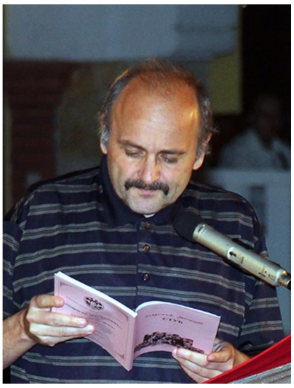

Владимир Јаїличић

Олīица Сшефановић

Са изложбе – Јана Милишић и Пешар Илић

Насшуп īрупе „Голубице“

Браћа Теофиловићи

Са отварања 26. манифестације „Јефимијини дани“

Јефимијини дани

11-13. септембар 2014. године

Године 2014. одржана је двадесет и седма по реду књижевна манифестација „Јефимијини дани“. Уместо у месецу јуну, као што је то била досадашња пракса, песничка приношења и слова посвећена првој српској песникињи Јефимији, говорила су се од четвртка 11. до суботе 13. у месецу септембру.

У целој Србији ова година била је посвећена обележавању стогодишњице од почетка Првог светског рата. Тако су и „Јефимијини дани“ почели на Малој сцени Дома културе где је одржан школски час на тему: „Јунакиње Првог светског рата“, са учешћем чланова историјске секције Гимназије „Вук Караџић“ из Трстеника.

У вечерњим сатима у Ликовном салону Дома културе отворена је фото-документаристичка изложба под називом „Милунка Савић – хероина Великог рата“. Отварање изложбе својим наступом увеличали су чланови Певачког друштва „Бошко Југовић“ при храму Свете Тројице у Трстенику, Лука Миркоски краћим програмом на виолини, као и драмска уметница Весна Павловић у улози Милунке Савић. У наставку, у Великој сали Дома културе (Сцена младих), одржана је позоришна представа „Небеске шајкаче“ у извођењу трстеничког позоришта, а коју је по мотивима и песмама великог песника и боема Милосава-Буце Мирковића, за драмско извођење адаптирао, поставио и режирао трстенички дечији и позоришни писац Милош Милошевић-Шика.

У петак, 12. септембра, у конаку манастира Љубостиња у преподневним сатима одржан је научни симпозијум са темом „Кнегиња Милица и њено доба“. Своје научне радове су приложили: др Синиша Мишић, др Дејан Јечменица, др Драгиша Бојовић, др Борис Стојковски, др Катарина Митровић, др Ђура Харди, др Гордан Бојковић, др Марија Копривица, др Владета Петровић, мр Небојша Ђокић, др Снежана Божанић, др Маријан Премовић, др Дејан Радичевић, мр Емина Зечевић, Владан Здравковић, Александра Фостиков, Душан Рашковић и Гордана Чађеновић.

У вечерњим сатима у Ликовном салону Дома културе своје стихове говорио је руски песник Валериј Латињин. Стихове је на српски језик препевао песник Зоран Костић. Поред њих у програму је учествовала и Јелена Трепетова-Костић са нумерама на гитари.

Сутрадан, на сцени „Калдрма“ при Дому културе одржано је „Подне са трстеничким песницима“ уз учешће ученика Музичке школе „Корнелије Станковић“ из Трстеника.

Увече у порти манастира Љубостиња, је одржано завршно вече под називом „Јефимији у част“. Јефимијину „Похвалу кнезу Лазару“ говорила је призната позоришна уметница Рада Ђуричин, док у програму вечери од ове године више нема „Љубостињске беседе“. Своје стихове песникињи Јефимији и Љубостињи принели су: Ђорђо Сладоје, Злата Коцић, Небојша Лапчевић, Дејана Николић, Зоран Костић, Весна Егерић и песник из Русије Валериј Латињин.

Награду „Јефимијин вез“ примио је Благоје Баковић за књигу песама „Вајар спава међу камењем“ у издању куће „Каирос“ из Београда, а одлуку је образложио председник жирија, књижевни критичар Милош Петровић. Својим гласовима вече су улепшали чланови хора Гимназије „Вук Караџић“ и Музичке школе „Корнелије Станковић“ из Трстеника и женска певачка група „Голубице“.

наїрада „јефимијин вез“

Милош Петровић

БЛАГОЈЕ БАКОВИЋ „ВАЈАР СПАВА МЕЂУ КАМЕЊЕМ“[1]

Слику о чудесном вајару Благоје Баковић је проширио на уметника уопште, а сажео на песника који спава међу речима. Главна метафора поезије *Вајар спава међу камењем* очигледна је у аналогним комбинацијама са звуцима природе. Ако су код Баковића звуци природе у прожимању са звуцима говора, онда природа у Баковићевим песмама говори кроз светлост речи и, исто тако, ума.

У циклусу „Упорност траве“, на пример, а посебно у истоименој песми, песник се диже до метафизичког неба својом одбраном неуништивости живота:

Чиме се то храни у корену наде
И има ли ишта кроз све свете страве
Што би било слично упорности траве
Док је косци и пластиље пласте
Одакле јој снаге да толико расте

Ова песма је индикативна за поезију „вајаревог сна“. Наиме, Баковић одбацује многе особине траве, одваја је од боје и мириса и сагледава као предмет претворен у идеју суште ствари, редуковао на жудњу за трајањем упркос свим недаћама. У песми „Облак над пољем“ песник је редуковао одлике облака на човеков сан о пространству и бескрају:

И да је облак над пољем барка
И да су јаве у њему снови
Због који своме бескрају плови.

Та тежња за издвајањем феномена видна је и у љубавним песмама. У њима издвојени феномен је етераста Она, која за драгог „бере младе капи росе“, страхујући да није једну повредила. Или – лирска хипербола о издвајању њених зеница које пределе прекрију маглом. Метафизичност Баковићевих песама је у светлости као новој димензији, коју чезне заједно са духовном слободом.

[1] Образложење жирија за доделу награде „Јефимијин вез“.

Инспирисан поезијом Стевана Раичковића о трагању за смислом живота, Баковић у дванаест лирских фрагмената гради песников портрет и есејистички продире у теме и атмосферу Раичковићевог интенционалног доживљаја природе, од ливаде и тишине воде до камена и влати траве.

Али је остао свој, што је нагласио епилошким императивом:

Важно је само, а шта би било преče,
Да си поток који својим коритом тече.

Баковићева песма носи још једну лепу тежњу: повећавање интензитета живота, које је повезано са муком човековом без које „нема пута на путу“. Песник воли и таласање пшенице и оглашавање брезе тугом и дизање шумског обиља ка висини „младог Исуса“, те обраћање писмом умрлом оцу, чијим се вином – „чежња за истином“ – непрестано загрева.

Баковићева муза не флертује са модом и експериментом, али сасвим добро стоји у простору савремене српске поезије. Зато је добро сложити се са критичаром Сашом Радојчићем да је однос модерног и традиционалног основни кључ за читање поезије Благоја Баковића.

Блаїоје Баковић

ВАЗДУХ ОКУПАН МОЛИТВАМА[2]

Дошли смо, ево, вечерас овде окупљени и окупани светлошћу Јефимијиног веза који је растеривао тмуше са пропадљивих и пролазношћу осуђених земаљских дана и векова. Окупио нас је сјај злата замонашених српских рана које су од, рекло би се, обичног, укопног платна направиле лист библијске свеске, који сија тамјаноликим молитвеним гласом и чија светлост обасјава оба света на све,четиири стране. О Јефимији све већ знамо што је могуће знати на основу недовољних сведочења оног времена које и сада, нарочито по косовској трагедији, нажалост траје. Уз сву захвалност Григорију Цамблаку и Константину Филозофу и осталим записима и сведоцима оног доба, о Јефимији нам остаје да сазнајемо више из сопствене маште и читалачке интуиције на основу три њена дела за које знамо, и на основу њих можемо да замишљамо дела које није извезла и за која не знамо, али можемо да их слутимо. Од тих од њеног духа рукотворених, ал' њеном руком невезених дела српској култури и духовности, српској књижевности на дар Јефимија је принела и разбуктала у њима дарове, два од Бога дата жива веза. А то су деспот Стефан Лазаревић и Јелена Балшић чији су књижевни дарови и магнети буђени боговезитељком Јефимијом. Они и њихова дела су, на један посебан и особен начин, и њена дела и њене задужбине јер су они имали ту срећу у свим несрећама онога времена да расту у близини и под духовним плаштом једне од најпаметнијих и најдаровитијих, богонадахнутих жена њиховог доба. А све те њене врлине достигле су врхунац у смирењу до ког се вазнела у болу због личне и колективне трагедије која је, попут неизрецивог лома, потресала њену душу. Захваљујући свим вољама и невољама, а највише вољи Господњој Срби су добили првог књижевника Растковим замонашењем у Светог Саву, а прву песникињу Јелениним замонашењем у монахињу Јефимију. Њихове световне, па светачке душе успеле су да, од наших мука и земаљских прилика, направе небеске дарове на оба света. Као да је сваки убод који отвара ране на души и телу српскога рода, и који везе бол и тугу, помагао Јефимији да му узврати убодом везиље

[2] Беседа приликом доделе награде „Јефимијин вез“ (уреднички наслов).

која ће златним нитима отмене јој душе и боготражитељским, молитвеним, тамјаноликим гласом направити вез по коме ће наше ране и несреће постати златне и миломе Богу приступачне.

„Дођи на помоћ нашу, где си.
На моја мала приношења погледај
И у много уброј ово“

Где си, каква потврда бесмертија. У много да уброји мала приношења. Не да их сматра великим. Ни многим. Него да их у много уброји. Као да тражи слив за своје сузе. Да иду у потоке суза, потоци у реке, а реке у мора и окене који јесу много и у много убројени. Јер та мала приношења нису мања од приношења пчела у пчелињацима ни мрава у мравињацима. Па ипак је Господ у велико убројао и умним сјеменом насијао свако то мало приношење са којим Јефимија у својој монашкој скрушености изравнава своје постојанство и своје мало приношење у њему. Као да постоји веће постојанство и као да постоји веће приношење од приношења које и јесте приношење, само ако је у много убројано. А све што је у много убројано није нигде и никада заборављено, па и магла која спава око камења, колико год изгледала ненамерна у том сну и нежна у том постојању, јесте, у ствари, будући слап Нијагаре који ће га обликовати снагом оног вајара која је исто у много убројана.

Са истим тим осећањем искрено исповедам да ако ишта ваља у ономе што ја записујем, то није моје, а све оно што не ваља, смем обе руке у ватру да наложим, да је то само моје и ничије више.

Хвала Богу на дару који ми је дао уз осећање да нису ни моја приношења у велико неубројана. И хвала што нам је дао Јефимију. И хвала на сјају злата у које је вазнела наше и своје ране. И хвала жирију што је уризикао да и моје служење језику српскоме осветли сјајем Јефимијиног веза. И хвала миру овог ваздуха љубостињског окупаног молитвама и свима вама који сте дошли да га вечерас заједно и једнодушно дишемо.

Блаїоје Баковић

ОНАЈ КОЈИ ЧЕКА

Онај који чека када га то снађе
Само се у једно уверава тврдо
Чека не да дође него да изађе
Изнутра који никуд није мрдо

Из меса из тела у коме је душа
Оног кога чека да однекуд бане
А његов облик зове га и куша
Па гледа и жуди са које ће стране

Да дође који никуд не одлази
И увек је оног који чека део
Јер да није тако не би га на стази
Некој тамо чекао да постане цео

Јер расту глади жеље и потребе
Да неког чекаш кад изгубиш себе
Па тражећи путеве утехе и лека
Чекајући неког свако себе чека

САТ

Куцне јој лик
У тајни знак
Па њено – тик
Па моје – так

То неће стат
Светла долино
Не ради сат
Но се волимо

То осмех лак
Дозва јој лик
Час моје – так
Час њено – тик

То свемир убав
Тражи спас
За нашу љубав
И после нас

Засузи лик
Кроз осмех лак
Уздахнем – тик
Одуши – так

ӣриӣев
Ако време некад заћути
И ако настане света смак
Биће све што се може чути
То њено – тик, и моје – так

ОНО МЕСТО

Кроз мирис нашег глога
И таму Јабучке Горе ми
Први пут сретох Бога
У ране оне зоре ми

У небу беше плав
У боровњаку модар
У мравињаку мрав
У мени свеж и бодар

Док још не беше у Сину
Детаљи шумски сви су се
Дизали одавде у висину
Ка теби млади Исусе

Док још не беше у ранама
И неизневерен од људи
Љуљаше ветар гранама
У благој јутарњој студи

И сад понекад у зору
Док гледам Твоју фреску
Листам Јабучку Гору
Отварам драгу свеску

И тражим оно место
На коме све се кодира
Као волшебни престо
Првог и страшног додира

ПИСМО ОЦУ

Много ми значи што нисам сироче
И што знам да ниси умро кад си умро оче
И што ме никаквој странпутици не даш
И што ме из Бога нетремице гледаш

Твоја ми снага сад слази у табане
Стазе су ми твојом ногом утабане
Ја се овде појим оним твојим вином
Које се зове чежња за истином

Све је овде и сад ко за твога века
Огњиште салаш црква и колевка
За сунцем се окреће и расте и цвета
Она наша њива твојих сунцокрета

Под твојим погледом пшеница таласа
Тишина је добила боју твога гласа
Дана сваког ту си још од јутра почев
Син ми носи име, облик и глас очев

Све што око види однекуда слути
Да ћеш све, још једном, руком додирнути

ДОБА

Да ли ти дође мисао о добу
Да неко лежи у твоме гробу
Као ти у животу што си

Уместо оног који ће да носи
Као у сну без пола муке
Твоју сенку ноге и руке

И да л’ се види јасно и фино
Да си овде на месту њином
Са осећањем да те мотре

И њина потреба нека кришом
Да те руком и од сна тишом
Гумица жеље њине отре

Имаш ли некад осећај неки
Да се и овде во вјеков вјеки
Завршава у сваком трену

Нешто што увек као почиње
Ту да са краја вида очињег
У сада буди успомену

БЛАГОЈЕ БАКОВИЋ

Рођен је 4. априла 1957. године у Бојиштима, код Бијелог Поља, у Црној Гори. Основну школу похађао је на Слијепцу Мосту и у Равној Ријеци, гимназију у Бијелом Пољу, а студије књижевности на Наставничком факултету у Никшићу и Филозофском факултету у Новом Саду.

Добитник је књижевних награда и признања: „Блажо Шћепановић“, „Залога“, „Либертас“, „Кочићево перо“, „Ристо Ратковић“, „Искра културе“, КПЗ Војводине, „Златна струна“, „Смедеревске песничке јесени“, „Чарнок“, КПЗ Врбас, Октобарска награда ослобођења Врбаса и других.

Године 2005. додељена му је награда „Милица Стојадиновић Српкиња“ за укупно дело на српском језику.

Заједно са песником Матијом Бећковићем, добитник је награде „Печат вароши сремско-карловачке“ за књигу *Сећање на мраве*.

За изузетан допринос развоју културе у Републици Србији и свесрпском културном простору додељена му је „Вукова награда“ за 2010. годину.

Добитник је међународних награда за књижевност за децу „Булка“ и „Драгомир Ђорђевић“, као и међународне награде Савеза писаца Русије „Константин Симонов“, за књигу изабраних песама „Пут“, објављене на руском језику у преко 50.000 примерака.

Признање је добио и од међународне асоцијације Словенских Витезова православних земаља, добивши златну медаљу са ликом Николаја Федоровича Федорова, а за укупно дело, за верно служење отаџбинској литератури, Савез писаца Русије, Подружница Московских писаца и преводилаца, доделила му је награду „Антон Павлович Чехов“.

За циклус књига песама за децу и дорасле: *Кад порастем бићу Ноле, Тесла, Куста, Матија и звездаш*, на 22. међународном Салону књига у Новом Саду, добио је награду „Захарије Орфелин“.

Заступљен је у више антологија наше поезије на нашем и страним језицима, а у оквиру „Антологије српског песништва XX века“ и на руском језику.

Поезија је у њему сазревала крај родног огњишта, у Бојиштима код Бијелог Поља у Црној Гори, док су струне гусала певале српску историју. Од раног детињства песник ће осетити и сачувати

чари бритког и раскошног српског језика који се прелама кроз његово певање. То је поезија бола, поноса и пркоса, мириса завичаја и отаџбине.

До сада је објавио 43 збирке песама, од којих су многе преведене, и то на укупно 28 језика.

Осим поезије, пише и есејистику.

Живи у Врбасу.

Додатак биографији:

Један сам од оних који верују, без обзира на то што се људска срца „хладе“, у ватру љубави као у прометејско послање, господње, како живот не би изгубио жељу за самим собом, а и за самим смислом постојања. Док год буде овај свет грејала љубав, дотле ће и песнички језик грејати људске груди, ум и душу.[3]

[3] Део беседе изговорене на уручењу награде „Ленкин прстен“.

песничка приношења

Ђорђо Сладоје

РОЖДЕСТВО

И пада прво претпразничко вече
На долину која сва у сузи сјакти
Пастири уз ватру певајући клече
У јаслама тихо јечи Богомати

С истока за звездом благовесник ходи
За њим ћелати у злокобном касу
грану на гори засија на води
лато и тамјан смирна свуд се расу

А има ли иког налик Спасиоцу
ко мрзне у души и по свету мете
Да згреје у Гацку утеши у Стоцу –
Ако се и тамо гласне неко дете

УЗАЛУД ЈЕ КОРИШ

Понавља се прича од постања иста –
Ни једно се зрно не одриче Христа

Већ ниче кукурек коприва и спориш
И јагорчевина – узалуд је кориш

У вилино коло стари пањ се хвата
У крошњама славе испирачи злата

Жуборка под ледом гргољи са стреја
И несносна бива птичја логореја

Голуба се небо биљур-локве сјаје
Устала је трава кроз кости из раје

Чини ми се да сам у том чуду и ја –
Да од мога даха бар пелин проклија

А неко од мојих са онога света
Помаже да се глог докопа цвета

Понавља се прича ал шта имам са тим
Кад не знам да листам не умем да цватим

Злата Коцић

ГЛАС НАД ВОДАМА

Недеља светла. Глас над водама.
Ходите к мени, сви уморни.
Који тонете под тонама терета
уседните на тонове. У чунове нотне.
Хорови птичји монашки рибљи.
Парампарчад слажите на води
док се у слику не слију. Жива вага
док не успрхне. Пој древнобудући.
- Ко занемео не би, Хоровођо?
Ангеле чујемо. Да ли мичу уснама?
Или то сâмо небо пева, или
одежда им лепршава?
Научи нас да и ми - као херувими.
Ако не, барем као рибе.
Добро је да хор отпева мук.

СУНЦЕ ПРЕД ОГЛЕДАЛОМ

Светла недеља: не питај шта
сунце пред огледалом тражи.
Зашто слово Љ, у оку-огледалу,
зрачну своју капљу удваја.
Из чијег записа разливена је
кап, до у два недогледа.
Шта лију тамо, шта овамо,
ангели умиљенија.
Из устрептале линије видика
прелива се и прелива
преко сунчаних тасова.
Теразије, титраве, насред пучине.
Маг-новење склада, неиздржног,
да и магар зна: без ваге равне, шта смо?
Брда и доли би принео, а једно
потребно је. На праведан тас.

Небојша Лаїчевић

АКО СЕ КУЋА ДОБРО СРУШИ

Ако се кућа добро сруши,
како кажу: све до темеља,
то није довољно добро
јер
моја је кућа
саграђена од стабала, блата и сламе
на једном јединому камену.
Камен је мој деда донео
с Кајмакчалана,
и светог Арханђела на леђима,
и у недрима змију, чуваркућу
коју је назвао: Добрица.

Ако се кућа добро сруши
како кажу, све до темеља,
то није довољно добро
јер
рушити је бомбама, ракетама и ласерима;
бомбе, ракете и ласери
нису довољно јаки
за моју раслабљену кућу
јер ће од ње остати
само велика црна рупа.

И то ће бити довољно:
велика, црна, рупа...
Да пренећи Анђео.

ЛАЗАР ТРАЖИ ЛАЗАРА

Лазар тражи Лазара у освиту зоре,
гавран тражи гаврана, што облеће,
ко смрт. Над круном његове среће
допире му вид до ивице неба горе.

Црнина ко земља, лебди пљем ниско,
скиптар му црн и црн беше коњ,
низ копља и сабље цури горки вољ,
Лазар тражи Лазара гусларевим писком.

Оно што се сад чује, векова шест,
кад се све боли изједначе,
Косово тражи Косово, на част и чест,

За моју душу питам отимаче.
Лазар тражи Лазара, ко судбине прст,
Зора је. Овде Лазар. Ево носим крст.

Дејана Николић

ЗВЕЗДЕ

Зовем се горчина.
Сијалице пуцају када палим светло.
Зато више волим месечину.
Сабласне су њене чини.
Уводе ме у свети врт старица.
Дочекују ме добродушна лица,
лампиони у бездану.
Старије од космоса, загледане у угасло сунце,
прихватиле све што долази од Бога.
Друга светлост из њих сија.
Мртва им је наша галаксија.
Чешаљ као полумесец придржава им сребрне косе.
Приносе ми ћилибарско саће да окусим њихов мед.
О, моје витороге!
Промените ми име у свом узвишеном чину.
Стављају ми троструку круну
да гребенам вуну и упредам нити.
Остарићеш, мила, и ти.

НА РОДНОМ ТЛУ

То су били само моји тренуци.
Црвени макови у тананој трави.
Жицом и страним војницима
опкољен Газиместан.
Сахрани ме овде, у ливаду.
Тамнозелени краставац, седефаст унутра.
Црну земљу, сјај и славу.
Нацртај ми јелку, ја сам левак.

Зоран Костић

ТРЕБЈЕСА – НОВОРУСИЈА

Љета хиљаду осамсто четвртог
баци крвави историјски вртлог

(тачније, бура ратова донесе)
сто Требјешана на жало Одесе,

одатле даље у Новорусију
гдје, без предаха, наставе да бију

исти бој против те исте напасти
ради које ће Русије допасти

и ради које, од тад два вијека
потомке Срба – Требјешана чека

зло с несмањеном жестином тирјана –
од Бонапарте до Евромајдана.

ЗА НЕРОЂЕНИ НАРОД

За побијену нејач предголготску
За угашену још прије рођења
За безимену и неподојену
За некрштену и неусрбљену
За зазидану и за ускадрену
За пошкропљену крвавом Марицом
За сву згажену од Газиместана
За погубљени нараштај Чарнојев
За подављени кроз вјекове збјега
За открштени и за превјерени
За одрођени – поарнаућени
За уморени бунтовне Требјесе
За черечени немирне Топлице
За покошену пилеж удовичку
За накољену сирочад од Мачве
За пресјечену кривом сабљом Дрине
За пометену гором Романијом
За растргнуту коњма на репове
За ујамљена чеда херцеговска
За стријељане ђаке шумадијске
За поморени пород Поткозарја
За јастребарски и јасеновачки
За погорјелу младост Посавине
За небројену поклане Крајине
За milosrdnog angela анђеле
За утопљену тамничку повојчад
За непризнату и за непочинску
За побачену и неспоменуту
За ишчупану са матерњег пупка
За самоморну рођењем уморну
За сахрањену изван историје
За разапету и од Христа прије
За павше дјеце – дјецу нерођену
За моју и за мог народа сјену

Весна Еїерић

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ ВИДИ

Кад ја пружам муштерији ципелу
то је уметност.
Увече пријем, lady ова и лорд онај
снисходљиво се смешкају.
Енїлези ме не прихватају,
јер нисам Енїлез.
Срби емиїранти ме не прихватају,
јер нећу да сам емиїрант.
Нећу да будем друї,
тешко да бих моїао бити їосподин.
Кад разносим књиїе лондонском улицом
(помало шепајући),
Пресреће ме знанац из старе отаџбине:
„Јесте ли то ви, їосподине Црњански?“ пита.
„Yes, Sir!“ одїоварам ја.
Тамо сам ја,
приказа моја је овде.
А када ти правиш лутке
и продајеш их на улици:
и то је уметност.
У уметности љубави,
чију абецеду полако учим,
далеко си доїурала.
Јеси ли уморна, mi vida,
од овог уметничког, уклетог живота?
Док улицом носим стара одела
и пишем стихове у којима падају трешњини
цветови,
све што помислим и запишем све је уметност.

БИЋЕ ЛАКШЕ

Кад надамном се трава зазелени
и заувек стопим се с ноћи тамном,
биће лакше мени на земљи
и биће лакше земљи са мном.

Када са сунчаном, златном јесени
падне лишће по животу стравном,
биће лакше мени на земљи
и биће лакше земљи са мном.

Укорак с јесени идем и ја,
на небу високо пева шева,
то моја душа у звезди сија,
то моја душа у шеви пева.

љубостињско гостољубље

Владимир Крупин

„ТРАЈАНОВИМ ПУТЕМ“ СЛОВЕНСТВА

Књига поезије „Трајановим путем“ по обиму није, што кажу, најимпресивнија у пртљагу руског песника и преводиоца Валерија Латињина. Али је, у сваком смислу, коначна, подвлачи линију под велики период стваралаштва, и припрема терен за нове успехе. „Од вишка срца“ песник се обраћа „коренима који говоре“ – своје домовине, словенства, своје породице.

Књига обухвата доста тема, али нарочито су издвојене три, болне и крваве: Србија, Кавказ, Козаци. У књизи су уочљиви и бол, и патња, и горчина пораза, и неразрушива вера да нас Господ Бог никад неће напустити.

Одакле долази патња? Свакако, од омеђења Словена границама („Мој Драганове, здраво био, / Колено братско, гордо, славно! / Нас је јатаган раставио – / Већ томе има триста равно“. Или: „Спирала Бруно – минска брана“. Или: „Ја сам расцепљен и Дњепром и Доном – / Новом границом разбраћених глава“; и по срцима: „Која кроз цркве хришћанске прониче: / Место у цркву, народ – у кафану“).

Чује се прекор са горчином у тасу, тим Словенима што су пали под притиском силе која је никла захваљујући доларима, пред маском лепог, удобног живота и сигурности у то да „Оно ће само до тешке спознаје: / Југославија беше дом истински / Где у јединству свако знаде шта је, / Дом у ком беху сви срећни блиски“. То је поверење у песника, од сусрета са црногорским и српским пријатељима, као у песми „Цетињски монах“: „По мало чему он сличи монаху већ пре ратнику у светој одори“.

Због чега умире словенство? Да ли је то само због свеопште злобе према њему, јер непријатељ нашег спасења, сотона, зна да је душа света словенска. То се већ догађало, то се настављало. Поново се појавило и ојачало у последњих 50 година – феномен унутрашње моралне болесне мржње према Русији. Како прихватити то да људи који живе на рачун Русије, Русију мрзе? Песник осећа праведан бес према таквим људима. Он је далеко од помисли да тражи непријатеље у некој другој нацији или у неком одређеном пореклу, не, он није такав. Он је свој и на Балкану, и на Блиском Истоку, и у Бугарској и на Кавказу.

Он се жестоко супротставља најезди обездуховљености, нашем робовању западним обичајима, новцу, кварењу и сексуалном злостављању омладине, жестоко се бори за очување националних светиња, којима приноси, пре свега, Божији дар – реч. С огорчењем наводи пример племена Словена, који су „...Отписмењени поред ћирилице, / Непостојећи, нерођени икад“.

Валериј Латињин, козак по рођењу, официр, својим животом, страдањем, заслужио је право да говори у име своје генерације:

Да Боī да, ѿако и вовека било –
Крв која кола кроз нас нека креѿи
Козачко браѿсѿво, да īа чак ни силом
Царска намера никад не расцеѿи.

И не само Козаке, већ сав словенски народ, сав православни народ, који последњим атомима снаге спасава свет од неизбежне смрти. И, ако да Бог, спасиће.

Зоран Костић

ПОРЕКЛО ЧОВЕЧНОСТИ[1]

Пре две године, откривајући нове, савремене ауторе за *Антологију руске поезије X-XX век* на српском језику (у штампи је), од својих московских сарадника добио сам на увид и необјављену збирку стихова Валерија Латињина. Испрва сам намеравао да препевам три-четири песме којима је, по свему, место међу изабраним остварењима, али нисам се на томе зауставио: једноставно, песме су, као по „матрјошка-принципу“, излазиле једна из друге, свака, у тој целини, имајући значење, разлог и важност постојања. И у тематском, и у поетском смислу.

Уочене одлике употпуњавао је завидан артистички ниво (све ређа димензија у савременом, па и руском песништву), достигнут, углавном, у катренима укрепљеним „мушким римама“, испеваним било у „трохеју“, било у „јамбу“, односно „александринцу“, „дактилу“, или „анапесту“ – дакле, у свакој од версификаторских стопа карактеристичних за руску песничку традицију. Притом, за ону „најрускију“ – препознатљиву и по фолклорној и по православној изражајности; оној са магистралне књижевне линије, која, из архаичних „билина“, преко Державина и Пушкина стиже у Златни век руске поезије, а својим песничким зрацима најблиставије је обасјавају Љермонтов, Тјутчев, Фет, Њекрасов, да би кроз Двадесети, Сребрни век, али и век расула, ратова, погибије, гулага и, ако хоћете, пропасти две државе руског народа, ту линију, пре свих, осветљавали Буњин, Блок, Јесењин, Георгиј Иванов, Николај Туроверов, дочим, између њих и Латињиновог поколења, најистакнутије лучоноше свакако су Николај Рубцов и Јуриј Кузњецов. Мисионарско у делима поменутих, али и многих које нисмо поменули, стваралачком путу ових песника и јесте обезбедио епитет „магистрални“, чему је, несумњиво, придонело и њихово органско осећање свесловенске припадности.

Међутим, бити на овој линији, а избећи историјско-политичке теме и замке, скоро да је немогуће. Валериј Латињин (не само као песник, већ и као Козак, притом, официр), то и не покушава у својим песмама: штавише, оне су углавном рефлексија промишљања, често и лирске „рестауарицује“ догађаја из руске, односно

[1] Из рецензије књиге песама *Трајановим путем* Валерија Латињина.

опште-словенске древности (мада је то код овог аутора углавном исто) – мита, предања или повести. Многи стихови су испевани у славу и част познатих, а ништа мање и заборављених историјских јунака и личности, чија судбина или осветљава повесну суштину догађаја, неретко целе епохе или, пак, нуди закључке другачије од оних у историографији. У најуспелијим остварењима, где су се епске резонансе давнине подудариле са лирским надахнућем, настале су песме: „Располућеност“, „Каиново време“, „О козацима“, „Заселак Галушкин“, „Смрт и бесмртност“, „Кметова песма“, „На Северном полу“, „Вук – кнез“ и друге (међу њима су, свакако и оне којима је место у већ поменутој антологији). Међутим, и у остварењима са несигурном, гдегде и дискутабилном историјском основом, због умећа коришћења историјске вероватноће, захваљујући којој, нудећи своју цивилизацијску варијанту прошлости, аутор не само да испољава песничку сувереност, већ и повесну исправност; потврду оправданости понуђене тезе доказује садашњошћу, као последичним стањем илити политичком ситуацијом; најчешће, свакако у његовој намученој отаџбини, али не ретко на ширем словенском (братском!) простору – бугарском или српском, рецимо – као и изван њега – у постојбини Христове вере, у знаним и незнаним (или тек аутору знаним) светилиштима, где, често, само језик, дешифрујући реч, зна, и песмама потврђује заједничке корене Словена, и оних из стихова: Јевреја, Гала, Фелаха, Етрураца и тако даље...

Начином којим умешно користи историјски материјал, песник се упушта и у етимолошка истраживања; најчешће вођен завидном језичком интуицијом (каткад се приближавајући и Хлебњикову – мајстору те игре), Латињин то „сондирање“ речи до далеког корена њеног значењског порекла претвара у песму, неретко више него успелу. Али, оно што се не сме превидети, ни етимолошки (као ни историјски) огледи овог аутора, нису резултат пуке страсти или неке „лартпурлартистичке“ пасије, већ пре свега аналитичке потребе да се, одгонетањем корена логоса (а тиме смисла), објасни, најчешће какофонија у разгранатој круни говора садашњице: углавном, песма и буде та разлика између изворног смисла речи и њене значењске деградације у ововременској испразности; најчешће у области политике, где, злоупотребом, језик-смисао људскости, постаје језик-средство отчовечења људи. Он, језик ауторовог народа, пострадао је колико и сам народ. Стога, јер су исто: и у „матушки“ и на целој „словеншчини“, а да је тако, стиховима – с љубављу и бригом скрећући пажњу и на просторе Србије и Црне

Горе, искрено преживљавајући нашу трагедију од деведесетих наовамо (истовремено, подсећајући српску поезију колико су јој, као тема, далеки страдање народа и пропаст државе) – сведочи песник пробуђене Русије, ту велику разлику између вековног сна и затечене стварности, мерећи лепом, патриотском поезијом.

Да ме, у стицању више него повољног утиска, није, можда, завело моје (не)довољно познавање руског језика, да нисам у Латињиновим песмама „учитавао“ и оно што ми се привиђа или „причуја“, потврдила је рецензија на ове стихове из пера Владимира Крупина, врсног познаваоца литературе; између осталог, он је подржао и моје претпоставке како ће ове песме, уколико у преводу задрже ону уметничку уверљивост коју имају на руском језику, наићи на добар пријем и изван Русије.

Очекивања су се обистинила: песник Валериј Латињин већ има бројну козачку „станицу“ српских читалаца.

С приездом, атаман!

Валерий Латынин

ДУМА О СЕРБИИ

Когда я думаю о Сербии,
То боль сжимает сердце мне.
За православное усердие
Она растерзана в огне.

В клочки раздёргана шакалами,
Что перед НАТО спину гнут.
Но эти суверены малые,
Что дальше делать, не поймут.

Им даже серебро иудино
Не отсыпает Сатана.
Зачем считаться с лизоблюдами
Европа старая должна?

Они останутся холопами,
Рабами у её дверей.
И не нужны Европе хлопоты
О судьбах этих «дикарей».

Придёт тяжёлое прозрение
И в югославский отчий дом,
Что только силой единения
Возможны мир и счастье в нём.

Валерија Латињин

РАЗМИШЉАЊЕ О СРБИЈИ

Срце заболи кад се год Србије
Сетим, што се сваког дана збуде:
Не би страдала – да поново није
Устала против оних који суде

И њој и целом светом првослављу.
А шта ће сада разбијачи „Југе“
(Њени главари бивши) – у безглављу,
Не знају куд би ревне НАТО – слуге,

Чак ни Јудиних сребрњака шаку
Неће им дати лукавац Сотона;
Европа стара, уз то, неће, сплаку
На платном списку, јер, зашто би она

Уопште била штедра према њима –
Коњушарима својим од вајкада?
И нека нико пред њеним вратима
Не депонује судбу тог отпада,

Оно ће само до тешке спознаје:
Југославија беше дом истински
Где у јединству свако знаде шта је,
Дом у ком беху сви срећни и блиски.

УРАНОВАЯ ВОЙНА В СЕРБИИ

Тысячелетья будет этот след
Напоминать о «праве грубой силы».
И павшие потребуют ответ
За сербские бессчетные могилы,

За лучевой цинизм и геноцид,
За поруганье православной веры.
Не люди, так Господь испепелит
Карательные орды Люцифера!

УРАН У СРБИЈИ

Миленијуме тај траг потрајаће
Као доказ „Права на суровост силе“,
Због чега, најзад, и павши сазнаће
За српска гробља и бројне могиле,

За геноцидни учинак зрачења
У ком пострада православна вера:
Господ, не људи, спрам овог значења
Упепелиће хорде Луцифера.

НА ГОРЕ БЕЛАСИЦЕ

Тишина на безлесой вершине,
Поднебесный простор и уют.
Только овцы пасутся в долине
Облака по распадкам плывут.

Очень скромен приют человечий
И к жилью-то причислить нельзя.
Пахнет зноем и шерстью овечьей,
Золочёная солнцем земля.

К роднику собираются птицы.
Глаз косит жеребец вороной.
И на время легко отстраниться
Здесь от вечной мороки земной.

Дышит даль первозданным покоем,
Удивляет своей красотой.
И в душе ощущенье такое,
Будто к Богу попал на постой!

НА ПЛАНИНИ БЈЕЛАСИЦИ

Са голог врха тишина царује
Свим поднебесјем, докле сеже око.
Само из дола блека се везује
Са белим стадом облака високо...

Од њих, мирисом вучен брављег руна,
Дух слази шуми па у зону нижу
На раштркане кровове катуна,
Из њих ка небу димови се дижу

Између којих лете брза јата
А према врелу цупка врано ждребе.
Ти ту осетиш – искон те захвата
И одвајаш се од учмалог себе,

Бескрају ближи сваким удисајем
Млека вечнога и првороднога:
Душом овлада осећај да стаје
На праг престола Свевишњега Бога.

СБОР СЛАВЯНСКИХ ВИТЯЗЕЙ

Болгары, сербы, черногорцы
И белорусские сябры...
Стоят славянские питомцы,
Едины духом и храбры.

Их снова собрала Россия
На свой передний, правый фланг,
В одну семью, одну стихию,
Андреевский вздымая флаг.

За их спиной - Суворов, Невский,
Непобедимый Ушаков.
Они глядят на лагерь детский –
Предвестник будущих полков.

Нас делят время и пространство,
Наполненная смутой жизнь,
Но всё же витязи славянства
Опять по-братски обнялись.

САБОР СЛОВЕНСКИХ ВИТЕЗОВА

Бугари, Срби, Црногорци
И Белоруси (звани „Сјабри“)...
Словенски сабор – све питомци
Братских народа, сложних, храбрих...

Русија опет све окупи,
Опет су они њена крила,
Истога рода опет ступи
Андрејевског стега сила –

Кумири – Невски, па Суворов,
Ушаков, Чкалов, маршал Жуков –
Саборовање виде ово
Као сноп војске јаке духом.

Јесте, дели нас простор, време
И стварност пуна потешкоћа,
Но витезови ови стреме
Да буду савез – братски, моћан.

ВАЛЕРИЈ ЛАТИЊИН

Песник и прозни писац, рођен је 19. маја 1953. године у станици донских Козака у Константиновској Ростовској области. Стекао је две факултетске дипломе – једну на Војној академији, другу на Институту за књижевност. Скоро четврт века провео је у служби Оружаних Снага. Прошао је пут од новинара гарнизонског листа, до сарадника главног армијског часописа Совјетски војник, односно главне издавачке куће Министарства Одбране. Стекао је чин резервног пуковника.

Објављивао је у многим књижевним гласилима Русије – у часописима Москва, Знамја, Наш савременик, Маладаја гвардија, Дружба (совјетско – бугарско издање), Дон, Сибирске искре, Јенисеј, Кубан, Поезија, Подвиг, Академска поезија, Огоњок, односно у листовима – Литературна Русија, Литературне новине, Правда, Краснаја звезда, Патриот, Руски писац, Руски весник...

Објавио је следеће књиге: Изгон из детињства, Драча, Бдење над завештањем, Ђаволи и анђели, Незастариви бол, Стихови три деценије, Шкрипа, Неизмишљени живот, Пут према Дону, Државна молитва, Корење које говори и др.

Добитник је Сверуских књижевних награда Суворов и Грибоједов, као и међународног признања Облаци (им. С. В. Михалкова); Бранко Радичевић (Србија), Серебр ное лет ее перо (Болгари).

Валерија Латињин је лидер и организатор покрета за обнову Козачества, члан Централног Совјета сверуског покрета Русија Православна, а такође и међународног удружења Асоцијација Витезова, почасни је члан Удружења књижевника Србије.

Живи у Москви.

сведоци времена

МИЛУНКА САВИЋ – ХЕРОИНА ВЕЛИКОГ РАТА[1]

Изложба је била само један у низу догађаја којима је обележено 40. година од смрти Милунке Савић, и прилика да се представи живот ове велике хероине. До данас ниједан историчар није написао њену биографију, а недовољно је заступљена и у музејима и уџбеницима историје. Деведестих година у Јошаничкој Бањи јој је подигнут споменик, а поред тога само још неколико улица у Србији је добило њено име. То је све што је Србија урадила за Милунку Савић четири пута рањавану у борбама за слободу своје отаџбине и најодликованију жену Великог рата.

Лик и херојска дела Милунке Савић илустрована су богатом архивском грађом – копије докумената, реконструкције заставе Другог Гвозденог пука (уступио Војни музеј у Београду) у коме се Милунка борила и униформе официра и војника српске војске тог периода.

У три рата сам била бомбаш. Била сам увек тамо где је било најтеже: уништити непријатељску осматрачницу, разорити митраљеско гнездо... Ја сам то некако лако радила. Мени је највише помагало што сам имала урођени осећај да бацим бомбу тамо где сам наумила и то јако далеко, јер сам била врло снажна. Сви су се томе чудили. А ја, у ствари, нисам ни учила како се баца бомба. Ми, чобани, смо се играли разних игара. Једна од најомиљенијих била је гађање у биљегу. Узели бисмо неки предмет, камен или штап, заболи у ливаду и са одређене даљине гађали камењем. Скоро увек сам побеђивала. Ето одакле је моја вештина у бацању бомби... Стално сам са собом носила 4 српске бомбе, Васићеве. Она најбоље лежи у руци, четвртаста је, и где је бациш, ту се укопа у месту и експлодира. На Солунском фронту намучила сам се са француском бомбом. Она је округла, јајаста, па где је бациш, ту не експлодира, већ се откотрља лево или десно.

(Милунка Савић)

---

[1] Фото-документаристичка изложба Историјског музеја Србије из Београда – Ликовни салон Дома културе Трстеник, 11. септембар 2014. године.

Слађана Зарић

СРПСКА ХЕРОИНА[2]

Милунка Савић је најодликованија жена Великог рата. Носилац је златне Карађорђеве звезде са мачевима, златне Медаље за храброст „Милош Обилић“, Легије части IV степена (официрска), Легије части V степена (витез), француског Ратног крста, Албанске споменице и јубиларне спомен-медаље Солунског фронта.

Милунка Савић је рођена крајем XIX века у селу Копривница, недалеко од Рашке. Тачна година рођења није позната, јер су у личним документима уписани различити подаци: на крштеници је наведена 1892, а на венчаном листу 1895, док је на споменику уклесана 1890. година. Детињство је провела на селу у подножју Копаоника.

Крајем 1912. године као добровољац се прикључила Дринској дивизији Српске војске и у балканским ратовима учествовала као мушкарац Милун Савић. Њен прави идентитет је откривен тек након рањавања у груди у Брегалничкој бици 1913. године. Из рата је изашла са чином каплара.

Избијањем Првог светског рата, у војску се пријавила као жена. Распоређена је у Други пешадијски пук „Књаз Михаило“, који су непријатељски војници због показане храбрости прозвали „Гвоздени пук“. Са њим је учествовала у најважнијим биткама које је Српска војска тих година војевала. За показано јунаштво у Колубарској бици одликована је златном Медаљом за храброст „Милош Обилић“. Приликом жестоких битки које је „Гвоздени пук“ водио у Македонији, у јесен 1915. године, тешко је рањена у главу. Тако повређена повлачила се са Српском војском преко Албаније, након чега је упућена на лечење у Бизерту у Тунису. После неколико месеци опоравка отишла је на Солунски фронт, где је учествовала у биткама које је Српска војска водила у лето и јесен 1916. године. У борбама за ослобођење Битоља, посебно на коти 1212, показала је изузетну храброст: заробила је 23 бугарска војника, помагала у достављању муниције и истицала се у бомбашким нападима, за шта је 7. јануара 1917. године одликована војничком златном Карађорђевом звездом са мачевима, највишим одликовањем које је могао да добије подофицир Српске војске. Одликовање јој је лично

[2] Текст из каталога са изложбе.

уручио престолонаследник Александар Карађорђевић. За исто дело одликована је почетком 1917. године и француском Легијом части V степена. Приликом борби, на коти 1.212, два пута је рањена и у пролеће 1917. године поново је упућена на опоравак у Тунис и Француску, где је изазивала поштовање и дивљење код савезничких војника, који у својим редовима нису имали жене борце. Појава жена бораца у Српској војсци била је револуционарна: поред ње, ту су још биле Софија Јовановић, Флора Сендс, Живана Терзић, Љубица Чакаревић... За показану храборост и за допринос који је дала у борбама савезничке војске одликована је 4. јула 1918. године и француским Ратним крстом. Носилац је још једног високог француског одликовања – официрске Легије части, ордена који се женама током Првог светског рата веома ретко додељивао.

После рата је радила као паракуварица, болничарка, прегледачица у фабрици војних униформи. У браку са Вељком Глигоровићем, који је кратко трајао, добила је кћерку Милену, али је усвојила још три кћерке: Вишњу, Радмилу и Зорку. Поред њих четири, ишколовала је још око тридесеторо деце, коју је доводила из своје родне Копривнице. После многобројних ургенција својих ратних сабораца, 1929. године је добила посао чистачице у Хипотекарној банци у Београду, где је провела највећи део свог радног века. После Другог светског рата радила је и као чистачица у београдским кафанама.

Умрла је 5. октобра 1973 године. Иако је првобитно било најављено да ће бити сахрањена у Алеји великана, до тога није дошло. Сахрањена је у породичној гробници на Новом гробљу.

О најодликованијој жени у Србији, која је рањавана четири пута, веома мало се зна: нису написани њена биографија ни ратни пут, а ретко се спомиње и у уџбеницима историје. Од потпуног заборава деле је само споменик подигнут деведесетих година XX века у Јошаничкој Бањи и неколико улица у Србији.

Изложба „Милунка Савић – хероина Великог рата“ састоји се претежно од породичних фотографија, од којих многе до сада нису објављене. Ратне фотографије снимљене су углавном у Тунису, Солуну и Паризу. Први пут се излажу и њена одликовања, која се налазе у поседу породице.

Милунка Савић – разїледница

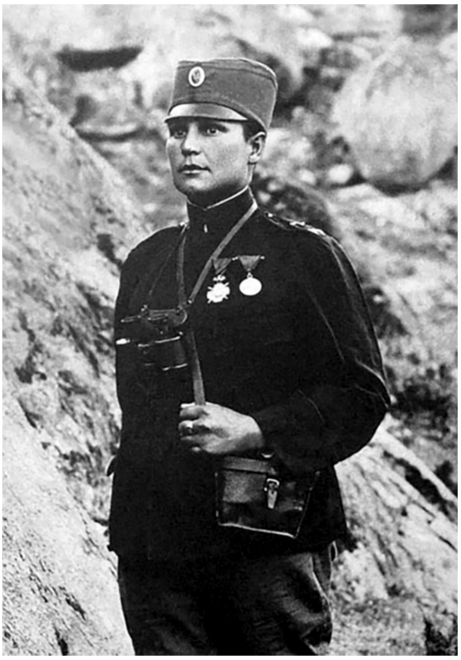

Ратне фотографије српске хероине Милунке Савић

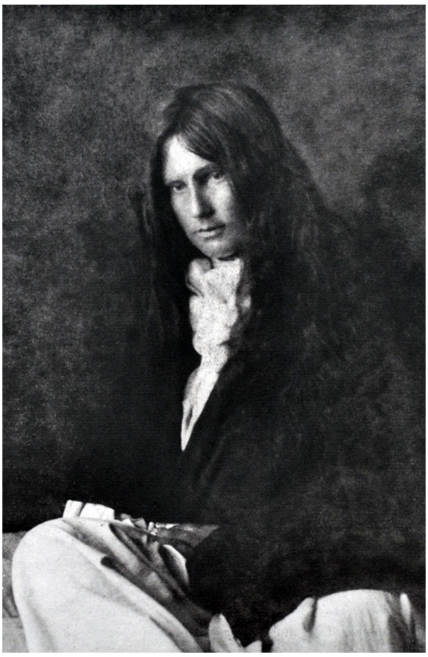

Милунка Савић на болничком лечењу у Бизерти 1916. године

Милунка Савић са српском делегацијом у посети Француској, лето 1931. године

фото-документација

ФОТОГРАФИЈЕ 27. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“
11-13. септембар 2014.

Рада Ђуричин говори Похвалу

Беседа награђеног – Благоје Баковић

Уручење награде „Јефимијин вез“

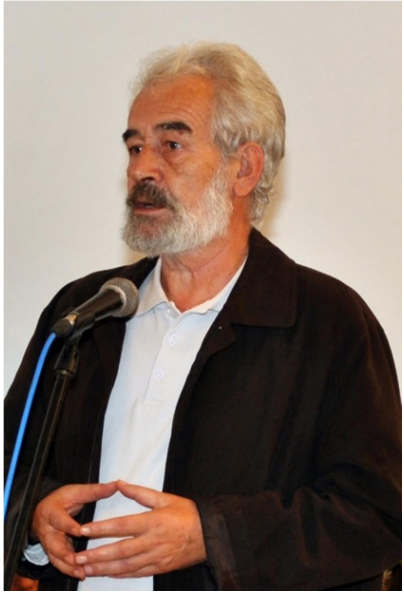

Ђорђо Сладоје

Злаша Коцић

Небојша Лаичевић

Дејана Николић

Зоран Костић

Весна Егерић

Учесници у музичком делу програма

Валерија Латињин прима поклон Љубостињску розету

Учесници симпозијума „Кнегиња Милица и њено доба“

Подне са трстеничким песницима – Петар Петровић (1938-2016)

Јелена Трепетова-Костић

Представа „Небеске шајкаче“ у извођењу Трстеничког позоришта

Публика на завршној вечери

Ефимијини дани

16-20. јун 2015. године

Време одржавања манифестације је ове године поново враћено на месец јуни, као што је то и раније било. Манифестација је одржана од уторка, 16. јуна, до суботе, 20. јуна.

Првога дана уприличена је постхумна изложба слика крушевачке ауторке Невенке Рајковић. Изложбу је отворио и о њој и њеном стваралаштву говорио Зоран Рајковић, а у наставку вечери публика је имала прилике да ужива у концерту „Дуа Модерата“ из Београда, који се представио са својим пробраним нумерама.

У среду, 17. јуна, у Већници Народног универзитета одржано је јерменско-српско вече под називом „Јерменија – земља Нојеве барке“. Трстеничкој књижевној публици представио се јерменски песник и велики пријатељ српскога народа, Бабкен Симоњан, који је, поред стихова на српском, говорио и о својој земљи Јерменији, о обичајима и историји, приказавши тада и филм о геноциду кога су Турци извршили над Јерменима у време Првог светског рата и после њега.

Сутрадан, уз присуство бројне публике, а у простору трстеничког музеја, представљен је зборник радова са прошлогодишњих Јефимијиних дана „Кнегиња Милица и њено доба“. О значају овог зборника и потреби да се пише о свему што јесте наша прошлост и старина говорили су: др Синиша Мишић, др Владета Петровић и др Дејан Јечменица. Зидове музејског простора красили су цртежи академског сликара завичајца Миће Бајића из циклуса „Лазарева породица“. О његовом стваралаштву говорио је драмски уметник Момир Брадић, након којег се публици бираним речима обратио и сам аутор.

У петак, 19. јуна, у порти цркве Свете Тројице у Трстенику одржана је свечана академија под називом „Од рода светла и славна“ поводом 610 година од смрти кнегиње Милице. Слово о кнегињи Милици говорио је проф. др Миодраг Радовић, а учешће на овој вечери узели су и глумци трстеничког позоришта, Певачко друштво „Бошко Југовић“, рецитатор Јована Ћурчић, Добрица Перчевић на фрули, као и Милан Анђелковић гуслар са Српског Косова.

На завршној вечери (20. јуна) у порти манастира Љубостиња „Похвалу кнезу Лазару“ казивала је драмски уметник Уна Ђелошевић, а своје стихове говорили су: Иван Негришорац, Селимир Радуловић, Милица Јефтимијевић-Лилић, Мирослав-Цера Михајловић, Живорад Недељковић и песник из Јерменије Бабкен Симоњан.

Награду „Јефимијин вез“ примио је песник Гојко Ђого, за збирку песама *Грана од облака* у издању новосадског издавача Orpheus, а одлуку жирија образложио је председник жирија др Александар Лаковић. У музичком делу програма слушали смо духовне композиције у извођењу Београдског мушког хора, а дириговао је свештеник Владо Руменић.

наїрада „јефимијин вез“

Александар Б. Лаковић

ГОЈКО ЂОГО – „ГРАНА ОД ОБЛАКА“[1]

Песник Гојко Ђого, широј јавности познатији као прва и једина песничка жртва завршне четвртине двадесетог века, јесте и песник критичке књижевности, која је била моћан, аутентичан и убедљив оправдан одговор на покушај идеологизације наших књижевних и уопште културних простора. Уз то, Гојко Ђого је песник традиције и језика, песник асоцијација и медитација, којима одсликава свет око себе и себе неснађеног у стварности која то није. Песник се никако није могао привићи на лаж, завист, превару, привид, ништење моралних вредности, који су били супротност ономе чему је он тежио.

Још својим првенцем песник Гојко Ђого је изненадио читаоце и тумаче, својим насловом (*Туīа īинīвина*), као и његовом надреално-карикатуралном и аутоироничном, али симболичном и упозоравајућом аутопредставом, као „другог ја“ (Фојербах) и парадигме тадашњег песниковог окружења (између Кајзеровог „антисвета“ и Јасперсовог „несвета“).

Лицемерје заједничког нам окружења, склапање очију пред злом, као и безразложна трпељивост и неприродни компромиси, нажалост, знали су скупо да коштају и појединца и читаво друштво. Зато је песник за веснике зла преузимао имена демона из завичајних бајки, легенди и кажа. У тим књигама (*Модрице* и *Кукуша*) је из песника еруптивно, надреално-игриво и иновативно проговорио завичај, како се то ретко догађало у поезији уопште. У *Вуненим временима* песник је ликове демонског пандемонијума и бестијаријума препознао у претећем и присутном тоталитаризму и његовом вођи, али и у бројним вођиним послушницима, ништа мање значајним и одговорним за опијумско ширење још једне лажи и још једног привида, иако су сами били свесни шта је истина, а шта наивна превара. Песник, вешто и иронично посебно опесмотворује представу претварање демона у божанство.

Но, упркос књижевном току песника Гојка Ђога, који је само у траговима, нетом назначен, ипак треба рећи да је Ђогово песништво садржајно обележила егзистенција појединца. И песника,

[1] Образложење жирија за доделу награде „Јефимијин вез“.

и поезије. И колектива. У питању је привид стварности. И свет који је изневерио своја прволика и ипостасна правила, која су вековима проверавана и потврђивана животима наших предака. Оваква песничка тематска опредељеност, која подразумева песниково промишљање, условила је и заиста завидан квалитет Ђогове поезије, као рефлексивне, и као метафизичке поезије. Са или без прихватања (од стране књижевне критике) игриве и надреалне појмовности која је, ипак, присутна у свим Ђоговим песничким књигама. И која уз значај који поседује митолошка баштина поприма обрисе и поетике Растка Петровића, Момчила Настасијевића и Бранка Миљковића.

И на крају, још један разлог из образложења доделе „Јефимијиног веза“ песнику Гојку Ђогу, ако је образложење, данас и овде, уопште потребно.

Наиме, у књизи *Црно руно* завршна песма *Аја Софија* сведочи појаву божјег гласа са неба, као и безрезервно поштовање такве обзнане и благовести. Нама је такав однос, дуго већ, потпуно стран. Некада је то било насилно изнуђено, и о чему је Гојко Ђого гласно, аутентично, надреално, сликовито и фантазмогиријски певао. Данас нема таквих забрана, али смо ми већином окренути лажним и меркантилним божанствима и демонима хтонског света зла. И што је егзистенцијална угроженост све већа, привида и лажи против очекиване стварности је све више и више. О чему песник Гојко Ђого упорно и промишљајуће пева и болује, не обраћајући пажњу на могуће последице и њихову тежину и кукутин отров, од кога је и неподмитљиви и премудри Сократ страдао.

Гојко Ђоїо

ЈЕФИМИЈИНА СУЗНА БИСТРИНА[2]

Наше средњовековно духовно песништво, иако има превасходно сакралну функцију, има и високу књижевноуметничку вредност; то је наша стара песничка баштина, ми друге писане поезије, у оно време, готово да нисмо ни имали, или она није сачувана.

Јефимијин вез позлаћеном сребрном жицом на црвеној свили покрова за ћивот са моштима светог кнеза Лазара, као и њено *Мољење Господу Исусу Христу,* извезено на завеси за хиландарске царске двери, или њена мајчинска *Туїа за младенцем Уїљешом,* исписана на сребрној икониці Богородице са Христом, у којима Црна Госпа„плаче певајући“, златне су странице велике песмарице која започиње Савином *Службом светом Симеону,* и коју више од осам векова дописују српски песници.

Црквена поезија обилује библијским и литургијским позајмицама и алузијама, историјским подацима и личним исповестима, упоредо, и залудан би био сваки покушај расплитања тог садржајног „плетенија“. Читајући те службе и хвалоспеве, ми им, у својој глави, хтели не хтели, дописујемо подтекст и проширујемо њихово семантичко поље. Тако оно што је историјско постаје симболичко, пасе и нека сасвим реалистичка места могу двојако ишчитавати. Развијена симболика је, иначе, основно обележје средњовековне литературе. (З. Вишић)

И Јефимијине „песме“, поред одуховљене форме и молитвене ауре, садрже и један документарни, сасвим реалистички слој који обогаћује њихово значење и додатно оверава трагику њене судбине и њену „сузну бистрину“ разумевања наше покосовске драме.

То је време кад се још један повесни национални јунак, као хришћански мученик, према староставној византијској матрици,са бојног поља уздиже на небо и посвећује, кад српски кнез постаје митолошки, епски цар, на чијем се култу утемељује наш видовдански мит и наше косовско светилиште. Тај мит и култ је вековима дограђиван и надграђиван у песми и молитви, и можда није пре-

[2] Беседа приликом доделе награде „Јефимијин вез“.

терано рећи да је управо та духовна вертикала највише допринела да не преклонимо колена, да се не преверимо и асимилујемо у тмини нашег продуженог, дуговеког средњовековља.

Али, та хотимична и „нехотична историчност“, као и снажан израз личних емоција у Јефимијином присном обраћању Господу и светитељу заштитнику, у првом лицу једнине, потпуно су усклађени са монашким поимањем света и православном духовном традицијом.

Свака песма, кад се први пут појави, чита се у контексту друштвеног, историјског и временског тренутка, чак и једног јединог дана или часа њене објаве. Као што и само место где је објављена додаје њеној поруци посебан смисао. Након тог првог естетског учинка, она улази у игру са културом, књижевном традицијом и будућношћу (М. Павловић).

Ми можемо само претпоставити како су читана Јефимијина везена и рукописана „приношенија“, молитве, похвале и плачеви, ако их је било још, поред ових што су као артефакти допрли до нас? Судећи према доследном поштовању жанровских и реторичких правила, мелодији и ритму казивања, могло би се веровати да ово нису биле једине њене умотворине и рукотворине. Изванредно познавање занатске вештине веза, зацело, није био најскупљи дар ове Самотнице. Чињеница да је њена *Похвала кнезу Лазару,* како је утврдио Лазар Мирковић, писана тринаест година после Косовске битке, и унета у *Службу кнезу Лазару,* чији се култ врло брзо ширио у народу и цркви, сугерише да је Јефимија, већ у то време, могла бити песникиња на гласу. Такву песничку привилегију, у култури која је већ имала блиставу двовековну традицију у овој врсти духовног стваралаштва, требало је заслужити.

Томе иде у прилог и поуздан податак да је још пре тридесетак година написала *Туīу за младенцем Уīљешом* и, посебно, да је три године пре *Похвале* извезла *Мољење Господу Исусу Христу* на олтарској завеси храма Богородице хиландарске – где су јој сахрањени отац и син јединац – које је сама „потписала“ и датирала. И тај чин би ваљало разумети као велику песничку награду првој српској песникињи, пре него само повластицу уцвељеној деспотици, образованој и мудрој дружбеници и саветници кнегиње Милице, монахињи од господског рода и дома.

И поред наглашених индивидуалних обележја, Јефимија свакако није могла имати никаквих ауторских примисли у данашњем смислу. Оригиналност у средњем веку, и кад је постојала, није уважавана. Уместо ауторског, поштовано је „начело жанра“. При уграђивању њене *Похвале* у *Службу кнезу Лазару* изостављено

је чак и њено име, а додат увод и крај којих нема на Лазаревом покрову (Овде се, дашто, са поуздањем ослањам на истраживања Ђорђа Трифуновића).

Оно песничко, естетско пуњење Јефимијиним словима прибавља лепота исказа њене душевне патње, личне и колективне трагике, као и унутарњи сјај њеног монашког завештања Богу и своме роду. И, поврх свега, златна паучина векова и наше свеколико културно памћење.

А „потпис“ на њеном „приношенију“ имао је, можда, исто значење као и изговарање имена непосредно пре узимања причешћа. Наше име метнуто под крст је јавка по којој нас Господ препознаје

Јефимијин дослух са идејама свог времена не разликује се од ослушкивања модерних песника. Овај поетички упут следи и писмено и усмено песништво откако постоји.

Јеванђељско претпостављање небеског царства „пропадљивој висоти земаљског господства“ које је, као топос, од монашке и дворске књижевности преузела наша епска и лирска поезија, до данас је, поред свих поетичких новина, остало њено постојано духовно упориште. И неки други мотиви савремених српских песника готово су подударни са Јефимијиним, и мотивима покосовских песника црноризаца. Баш као што је положај Срба данас умногоме сличан ономе из времена Високог Стефана. Између старих и нових Агарјана нема никакве разлике.

Па, ако смо већ дошли дотле да можемо упоређивати ове две Сербије, изгледа да песницима ништа друго и не преостаје него да се, као наша сестра у монаштву, овде у Љубостињи, и вечерас помолимо светим прецима, нашим заступницима пред Господом, да моле милост за нас. Можда ће Господ њихове молбе услишити, наш плач као да не чује.

Гојко Ђоїо

АЈА СОФИЈА

Било је то давно, прадавно,
кад је цар над царевима
у граду над градовима
зидао цркву над црквама.

Сјатили се мајстори и аргати
из целога царства
и дарове донели моћни и немоћни,
свак је доприносио колико је могао и знао
а ни цар није штедео труда ни блага.

У вечности се огледао велики ктитор
гледајући како лавра из земље израста
и како се царство око крста сабија.
Узвисила се светина и понизила властела
испод комадића небеског свода
наслоњена на стубове храма.

Само цар није могао да једе ни да спава.
Његова је задужбина била безимена
а он није знао какво име да јој дâ.
Залуд су се молили часни оци,
муцали песници и мудраци,
ниједно име није било достојно
Константинопоља ни васељенског трона.
И једнога дана
– као што се све једном деси –
док је господар прерушен у мајстора
обилазио градњу и град,
угледа једну девојку
како на голим леђима
из удаљеног каменолома
вуче велики камен,

па је, зачуђен, упита:
Зашто толики терет носи
и да ли је неко тера то да ради?

Девојка није препознала цара,
нити је знала ко је и зашто пита
за њено бреме,
али смерно рече да је сирота
и да не може ничим другим допринети
зидању небеског двора,
па приноси овај камен,
у нади да ће јој Господ опростити
што не може даровати ништа више.
Озарен снагом вере,
цар је упита како се зове?
– Софија, тихо одговори она.
А из цркве одјекну ехо:
– Софија! Софија! Софија!

Цар трипут изговори њено име
и трипут се одазва исти глас
испод озвездане куполе.
Био је то господњи знак
да се овај мали дар прима као највећи.

Надахнут Духом Светим, велики господар
узе камен са девојачких леђа
на своје раме
и поведе је у храм
да га заједно уграде у олтар.
И да патријарх крсти
Свету Софију.

ПОГЛЕД СА ЛЕОТАРА

Знам ја колико сам слеп
и колико је велик недоглед,
колико је мали мој двоглед
да види што не види.

Све што се навише пењем
да догледам више и даље,
мени се поглед мути
и невид видов примиче ближе.

Узалуд бежим из дубоке доље
на тимору ме издају очи лажљиве.
Горе се магла плави,
доле отвара бездан тамни.

Видим стотину брда
све једно друго под капу гура
и на крају море,
поравнава брда и долове.

Ено и једро једно надувено
као лептир изнад воде
замиче иза међе модре.

Само онај што васкрсе
знаде шта крије
провалија изнад провалије.

АЛХЕМИЧАР

На клупи у парку
слушам како се дозивају
пчела и цвет.

Не разумем тај језик
али преводим реч по реч,
моје ухо је немушти речник.

Хтео бих и ја
да од полена и пљувачке,
као што пчела прави мед,
умесим једну лековиту басму
коју ће сви певати
а нико неће знати
од какве болести лечи тај лек.

и тако склупчан на некој клупи,
као она змија у књигама
што глође свој реп,
прођердах цео век.

ОМОРИНА

Сетан, сетан не знам зашто,
покуђен као циганског коњ.
Откуд тај без бола бол?

Срамота је то и рећи,
данас нико никога не теши,
на плач се више ни свештеници не осврћу.
Како да скинем ту маховину с лица?
Мени баш не приличи.
Научио сам и без ње да скривам
своје камење.

Видар ми нуди пилулу и траву
цвет без цвета
хемијско чишћење душе.
Ако прогутам
оде моја магла с маглићима,
провириће коље из кошуље.

С ким ћу онда ићи у шетњу
и како дочекати крај века?

Има ли у твојој градини, оче љубави,
какав зелен изданак
што се на ветру љуља а не ломи
на који бих се могао ослонити
док не промине ова оморина.

МАКИЈА

Макијо, вучија авлијо,
упути ме у своје законе,
научи да зобљем
трњине и глогиње
да гостим госте,
звери и поскоке.

Учи од кога да бежим,
коме да се клањам,
да не братим брата
никог осим мрког мрака.

Твој чопор је последњи азил.
Вучије зубе оштрим,
чекам камено доба
да се врати,
детињство света
у наш трули врт.

ГОЈКО ЂОГО

Рођен је 21. септембра 1940. године у Влаховићима код Љубиња, у Херцеговини. Основну школу похађао је у родном месту, а гимназију у Стоцу. Општу књижевност са теоријом књижевности на Филолошком факултету у Београду дипломирао је 1964. године. Око две године је радио као новинар у ревији „Дуга“, потом као уредник књижевне и издавачке делатности у Дому омладине Београда. Уређивао је едицију ДОБ и водио књижевне трибине. Неко време је био директор Издавачко-књижарске агенције „Тачка“. Био је један од оснивача и уредник листова „Књижевна реч“ и „Демократија“.

После хапшења и судског процеса 1981. због књиге *Вунена времена*, Окружни суд у Београду осудио га је на две године затвора. Иако је судском одлуком враћен на посао, неколико година није могао објављивати нити јавно наступати. Одлазак песника у затвор 1983. године био је повод за организовање знаменитих протестних вечери на трибини Француска 7 и оснивање Одбора за заштиту уметничке слободе Удружења књижевника Србије. То су били први организовани облици опозиционог деловања у бившој Југославији.

Пише поезију, есеје, књижевнотеоријске и критичке текстове.

Објавио је, у више издања, књиге песама почев од *Туге пинївина* (1967), па до најновијих нових и изабраних песама.

Завод за уџбенике и наставна средства из Српског / Источног Сарајева објавио је 2006. године *Дела Гојка Ђога у* четири књиге: *Песме, Есеји, Поūудбина, Одбрана ūоезије.*

Песме и есеји преведени су му на петнаестак језика: енглески, француски, немачки, руски, шпански, румунски, пољски, чешки, словачки, шведски, мађарски, турски, албански, македонски, словеначки.

Добитник је књижевних награда: *Наїрада Удружених издавача* (Рад, Народна књига, БИГЗ) за књигу године, *Милан Ракић, Бранко Миљковић, Лаза Косūић, Пеūровдански вијенац, Велика Базјашка ūовеља, Оїледало срūско* и *Жичка хрисовуља* (2012).

Био је члан Сената Републике Српске од 1996. до 2006. године, члан је Српског ПЕН-а. За дописног члана АНУРС изабран је 1997, а за редовног 2004. године.

Живи у Београду.

Додатак биографији:

Цео Исток је данас један велики дом покојника и сви источни народи су ожалошћени и унесрећени на исти начин. Свима је судба навукла црно руно. Не оплакујемо ми само своје изгубљене илузије, своје тиране, ни оне што су их тирани сатрли него, надасве, тугујемо за златним руном, за које смо лудо веровали да је скривено тамо негде на Западу и да ће једном, као сунце на уранку, позлатити и ову нашу страну глобуса. Најбољи су нам људи страдавали у тој аргонаутској авантури. А сад, кад се сан распршио, ништа нам не преостаје него да се покријемо својим коротним дроњцима. Као поломљени и разочарани аргонаути.

„...нема писца да се једном није запитао: зашто пише. Ја немам илузија да поезија може зауставити бомбе и лечити умоболне. Стоја, попут пустињака у пустињи, немоћан пред силама немилосним, са страхопоштовањем служим ***моралном закону у мени и дивим се звезданом небу нада мном****. Кад би свако од нас мало припазио на то кандилце у себи, било би мање мрака на земљи.“*[3]

[3] Из интервјуа – Зоран Радисављевић, *Црвено и црно*, „Политика“, 30. 12. 2003.

песничка приношења

Иван Неїришорац

ЖАЛОСНИ ПЛАЧ ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША, 4

Нека буде борба непрестана,
Нека буде што бити не може,
Нек ад прождре, покоси сатана!
На гробљу ће изнићи цвијеће
За далеко неко покољење!

Тешка ме је мука обурвала!
Тијело ломи, душу ми сву мути,
Ниоткуда да гласне се хвала,
Одсвукуда само зло се слути.
Не знам више ће се то сад нађох,
Не знам какав свијет оће расте!
Мислим: сад се злотвори тек сласте,
Са висина бесповратно сађох.
Попуцала око мене брана,
Нека буде борба непрестана!

Нека буде борба непрестана!
Нек у мени и свуд наоколо
Све иструли, затрује се храна,
Из бунике букне лудо коло.
Све што једем, сада мене гризе!
Нема зоре да чиста осване,
Нема ватре да нам пепео плане,
Само туле свици, звијезде близе.
Са собом се моје мисли гложе,
Нека буде што бити не може!

Нека буде што бити не може!
Мом народу мисли дођу честе:
Он би радо утеко из коже,
Јер се стиди онога што јесте.
Утеко би, сасвим луд, од себе,
Постао би све што никад није!
Па нек мркне сунце што нас грије!
Само душа вјечна стрепи, зебе!
Божју мисао, мир небеских страна
Нек ад прождре, покоси сатана!

Нек ад прождре, покоси сатана
Све што сија из прошлости славне!
Народ води лукави катана,
Што удара у темеље главне:
Он сад цијепа што цијепати не смије!
Нови Турци, јањичарске пусле
Све покрећу да утихну гусле,
Да зађути лелек старе пјесме.
Ал знај, синко: кад све буде смеће,
На гробљу ће изнићи цвијеће!

Ђеца вражја кажу да сам гњида:
Све што мишљах да је пуста лажа!
Веле: народ продадох без стида,
А трона ми не сачува стража!
Истина је: што вољех и сањах,
Све се скруни у пепео и у прах!
Паству ми је смртни обузео страх,
А иконе и вјеру залуд брањах!
Ал ја све знам: ниче Божје мњење
За далеко неко покољење!

Селимир Радуловић[1]

Сребра, или злаша, или руха,
ни од коіа не зажељех.
Дела апостолска 20,33

Теби,
О, тихи, о, благи Оче мој, сузи вековечитој,
На дан Пречисте Мајке, приносим свитак
Нежни, још дрхтећ' пред листом, најмањим,
Не жалећ' ни за даном, ни за временом дугим.
Јер, као што корен, горки, дрвећу плодове 5
Слатке даје, тако и сузе, будећ' наду,
Радост срцу доносе.
Теби,
Што си, крилима крилатим, секућ' ваздух,
Изнад милог зрака сунчевог, хора анђела 10
И арханђела, с уљем, и без уља,
Разгорео плам у лампи мојој.
Да се, у веку потуљеном, што плете уже,
Безименог, душа не угаси,
А тело не уваља у блато.
Као што си, у недрима, грејао камен,
Несаломиви, стрелу што се у муњу одевала,
Првог од првих, јер се први одазва,
Ал' и први, три пута, одрече Учитеља,
Па се, с извора суза, из дубина самих, 20
Сети утехе, угодније од сенке сваке.
Као што врати залуталога, отрезни хулника
И гонитеља, што претрча земљу,
И море и ваздух, и у тамници се
Осећаше као на ливади пространој, 25
И реч спушташе до дубине највеће.
Тако и ја, милошћу Твојом, у истом свету,
Под истим небом, с отровом, што расте
На њиви земаљској, утваре открих –
Јер, у бури се нађох, не силом ветра, 30
Већ ватром срца које плови.
И љуљах се као брод, усред таласа
Великог, па хитах да се спасим,

[1] Из књиге *О пасширу и камену са седам очију.*

Пре бродолома, као кад згреших
У врту изобиља, где дрво свако и 35
Извор сваки и река свака беху твоји,
Све бранећ' брата у мени, човека
Од човека, да не стрепим и не стењем –
Ето, нашао си ме, непријатељу мој!
Беше то час кад рађаху се сва светла 40
Небеска. Стазом од венаца указа се
Свет тихих синова земље.
С врхова гора, из колиба, сенки крошњи,
Сад јављаху се они, што од људи
Анђели посташе. 45
Па, као што пастири, ревни, воде стадо
Тамо где је трава дубља, да се сито насити,
Тако и ја похитах ка тајни неба,
Тек извесној, Оче.
Тад у чистом оку Изумитеља, 50
Што ишчезну, док ходаше с Тобом,
С виса што сезаше до неба,
Видех ватру коју нико не виде.
И звезде се окретаху, у реду савршеном,
И не залазаху, јер још не беху везане, 55
Звезде немирне,
Ал', у тајној години, ишчекиваху казну,
А небо, пространо, прошара светла сноп,
Што се никад не гаси.
И разграна се дрво свако, с мирисом вечним 60
И плодом дивним,
Јер ме ветар, силни, дизаше са земље
И угура кроз отворена врата неба.
Ни стуб земље, што се затресе, из темеља,
Ни јагањци, млеком пресићени, 65
Ни уста Пакла, незасита,
Ни земља сува, што рода не даје,
Па, остаје празна, ништа ме не помери,
У часу кад, пером и мастилом,
Градих Оца у себи. 70
Знао сам да се кућа, благословена, од свитања
До сумрака, не гради туђим трудом,
Већ с каменом са седам очију,
Што придржава углове земље.
Као у Светом Спису – 75
Да спаваш, а да ти срце буде будно.

Милица Лилић-Јефтимијевић

ЉУБОСТИЊА I

Љубост тиња и пламиња
Сред понора, студи, иња-
Тешки камен о врат носиш
Ја свој скривам под велове.

Свет се стреса од чудеса.
На пут смо се запутили,
Изворе нам замутили.

Љубостиња миром мири
Липа тиху чежњу шири-
Светилиште душе наше.
Ту гробница и добница.
Место љубве и сад стоји,
Чипком таме љубост крије.

У ћивоту увек верна
Царица се цару нада:
С које ли ће стране стићи.

Деспотица неспокојна
Дању-ноћу везак везе,
Оданости приношења –
За времена опомиње
Љубост шта је, ком се даје.

Вером страмо напојени
Из храма се подижемо
У висине где смо били.
Напред-назад, ништа ново
На којој смо сада Страни,
А баш смо се запутили
Сну далеком –
Увек истом, што призива,
Што још мами –
Да нас Љубост од зла брани.

ЉУБОСТИЊА II

Љубост, љубост, љубост тиња,
Крепост тиња и пламиња
сред понора, студи, иња.

Тешки камен о врат носим
Ти свој скриваш поде велове.

Владичице, без помоћи
Усред буре остављени,
зовемо те, далеко си!
Нова ала свет потреса
Рушимо се паду склони,
Казна тешка нас сустиже.
Куда смо се запутили –
Без компаса и водича,
Изворе нам замутили
Све смо даље од Маглича.

Свете мошти с тобом трају
Да праг светли и у тмуши.
Љубостињом липе мире.
Нису липе већ девојке
Младожење што чекају,
Младожење са Косова,
У чекању што цветају...
Ал' не стижу,још не стижу.
Место љубве и сад стоји,
И гробница и ризница.

Царица се заветује да векује
Под црнином, под туђином. –

Љубостињу походимо,
Стан љубави сном дарива,
Наду буди.
Без слободе, заштитника
Траг се губи, пут затрави.

Љубостиња, дар љубави
Нек нас споји, оспокоји.
Молитву ће Моћан чути
Зла сузбити, молитвом нас обасути.
Дух Царице и Лазара
Што Љубави храм дигоше
Да говори о трајању
О Љубости и спајању
Добра с добрим, чилим,правим
Да нас сети, опомене, заустави
У намери наопакој, разделници.
У нама се ромор чује
И казује:
Љубостињу походите,
Време сили одолева и истина,
Крепост тиња и пламиња
Врле штити од зверења.

Љубост, љубост, Љубостиња
Од зла брани, љубав стани,
Отворите Двери сами.

Мирослав-Цера Михајловић

КАДА БИХ ИМАО ПЕТЉУ

када бих имао петљу отишао бих у калуђере
да се одмакнем од света пресаберем учаурим
одувек ме је фасцинирала божанска та сила
ничим мерљивим објашњива снага те братије
та тајанственост та недокучивост
тај спокој и то смирење

када бих имао петљу не бих питао за цену
само да ме овако недостојног приме
као сасвим нов да кренем испочетка
да сам бар озбиљније схватао Смердјакова
друга би се песма певала

када бих имао петљу отишао бих код духовника
да се једном бар честито исповедам
да почистим трагове нечастивог
да одахнем души да лакне да је спасим
да се поново родим да прхнем слободан

када бих имао петљу стао бих насред цркве
отворио грло запевао развезаним језиком
у молитви је сазвучје истинског оног певања
то што потпуно те испуњава
до краја осмишљава
изгубљени твој живот

када бих имао петљу стидео бих се
јавно бих се постидео пред Смердјаковим
пољубио му стопала
пољубио траг који под њима остаје

постидео бих се и пред матушкама
Јефремијом и Стефанидом
пред оцем Серафимом и Теофаном
пред братом Фунцијем

када бих имао петљу пљунуо бих на Неместо
пљунуо и отишао не окренувши се
тај чин нека ме прати
Господ је велики разумеће
зна Он зашто се не кајем

када бих имао петљу бацио бих перо и папир
чему та нема помагала ако не служе правој намени
а права намена најмање је оно што ми мислимо
у руци би била бројаница
са онолико чворова колико је бројао Смердјаков

када бих имао петљу признао бих колико волим
оне којима ту реч никада нисам изговорио
укућане због којих сам у ствари и живео
пољубио их и отишао у калуђере
када бих имао петљу

ГРОБ У ШАЦИ

све у шта сам веровао распршило се
могуће да није ни постојало
да ми се само чинило да постоји
као слика или имагинација

није можда било ни тога
само привид
чиста фатаморгана
сасвим извесна уобразиља

ничега осим црних облака над
и црних облика по Неместу
осим црног камена на
и још црњег у грудима

ничега осим заглушујуће тишине
осим хладноће ороза
који нервозни ваби кажипрст
да у празно не стиска

Живорад Недељковић

ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО СРЦУ

У предграђима цветају јорговани
И магнолије, сунце од својих зрака
Прави велике букете; дечје их руке
Разносе и остављају у излозима,
У очима стараца што беху на измаку.

Боје у периферијским двориштима
Буде устајали ваздух, ваздух крепи
Велика плућа пробуђеног света.
Из завидљивих уста излазе речи
О обећањима, излазе и саме лажи,
Пустош обећања, као да ико сада верује,
И мари за било шта, осим за сунце,
Сем за воду у којој се оно купа и умножава.

Април је, тобоже суров, један од апостола;
И кад изгледа да баш он ће издати, толико
Жељан сјаја, знам да неће, јер уверио се
Безброј пута да нема издаје, до у срцу
Које не мари за мирисну раскош букета.

Тргни се, ти срце моје, превише је обмана
И обећања у теби, завири крадомице
У предграђа тела, где наизглед је тама.
Ни наслутити не можеш шта су у слепим
Уличицама апостоли оставили, да траје.

Али, јеванђеље је само твоје. И то запиши,
Да те речи подсећају на неутрошиви сјај речи.

ДАНИ ПРЕПУНИ ЗЛОЧИНА

Ово су дани препуни злочина,
Као широка чаша навршена рујним вином.
Љупко Бодлерово вече, друг плена и пљачке,
Иде степеништем, одјекују кораци,
Али човек не слуша одсјаје,
Него нестрпљив узме облик звери.

Облик, намах присвојен; све се њега тиче,
Од њега преза, независно од моћи испуњења.
Празни облици: могућност да се у празнини
Досегне своја празнина и у њој пати
Као никада пре.

Корача љупко вече, слушам одјеке
У летњој соби, нижем драгуље на нит
Пружену у уму. Толико.

Прибрани смо, душо, у овом озбиљном часу,
Не тражећи да будемо друго
До ово што јесмо: испуњени једном заувек.
И не морамо знати
Шта одјекује, ко се успиње, ко ће сићи.
Сазнаћемо докле степениште сеже,
Кад мирни и тихи попишемо степенике
Саздане од нас. Кад прођемо њима
Кроз навршено ткиво.

љубостињско гостољубље

ИЗВОР МОГ НАДАХНУЋА ЈЕ ДЕТИЊСТВО

Разговор са јерменским песником Бабкеном Симоњаном[1]

Господине Симоњан, реците нам нешто о Вашем детињству?

Није лако и једноставно говорити о детињству. Можда због тога што је оно најслађе у животу свакога од нас, а успомене су незаборавне, неизбрисиве, густе, дирљиве...

Имао сам срећно детињство. Порастао сам у патријархалној јерменској породици у којој је најважније било очување националних традиција, а пре свега језика и обичаја, љубави према отаџбини, поштовања према старим људима, пре свега – родитељима и учитељу. А зашто помињем реч учитељ. Зато што кроз целу историју за нас, Јермене, учитељ је био водиља-звезда на нашем трновитом и тешком путу. Управо су учитељи усађивали у нама љубав према језику, вери и родном крају.

Било нас је шесторо у породици – моји родитељи и четворо деце. Наше патријархално васпитање се преносило од наших родитеља и њихових предака, који су доживели неколико пута страшне геноциде од стране Турака над Јерменима, а највећи 1915. године. Били су свесни шта значи изгубити родну груду, земљу својих предака. И због тога смо васпитани духом патриотизма. Мајка нам је била веома образована особа, али није радила, бавила се само домаћинством и васпитањем своје деце. Њен отац, дакле мој деда, био је свештеник јерменске цркве. Он је нестао крваве 1937. године у Стаљиновим чисткама, само због тога што је био свештеник, ни крив, ни дужан. Породица је остала без свога хранитеља и сав терет је легао на леђа моје баке. Мајка ми је често дирљиво причала о своме оцу и те приче су ми остале у тужном сећању. Касније, оне су постале мотив за писање песама и есеја.

Сећам се како је моја мати правила врхунску баклаву са медом и орасима. Такву још нигде нисам пробао. Мајсторски је правила листиће од теста, тако танко и квалитетно, да су листићи од 20 слојева били скоро провидни. Нема, нажалост, ни мајке, а ни мириса њене божанствене баклаве. Као реликвију чувам књижицу рецепата од мајке, повремено листам, читам њен рукопис, све њене рецепте, а из тог рукописа као да сија моје безбрижно детињство и пријатно мирише њена чувена баклава...

---

[1] Разговор водили Верољуб Вукашиновић и Драгиша Батоћанин.

Очеви родитељи су побегли из Вана после страшног геноцида 1915. године. Једва су преживели. Отац ми је често причао о својим родитељима, о језеру Ван, о божанским и предивним пределима, а пред своју смрт завештао да обавезно једног дана одем до Вана, да донесем грумен земље и воде из родних крајева и после његове смрти проспем на његов гроб, да му душа буде мирна. Испунио сам његову молбу. Посетио сам Западну Јерменију, испунио сам његову жељу. Сузних очију отишао сам на његов гроб и просуо земљу и воду из родног Вана...

...Мој први сусрет са великим животом је почео 1. септембра 1959. када ме је моја мати одвела у школу у први разред. Увек ћу се сећати тог првог септембра. У школи, на улазу, било је пуно деце и цвећа. Учитељице су нас примиле од родитеља и разместиле по учионицама. Од тада је прошло тачно 57 година, а сећање на први септембар није избледело. У почетку тешко нам је било да се прилагодимо ђачким клупама јер смо били навикли да се играмо и трчимо, а школска клупа нам је била нешто ново. Десет година непрекидно улазио сам у храм мудрости где су наши драги учитељи и учитељице кроз часове водили нас у тајне књижевности, историје, науке... Нажалост, нема више никога од учитеља, а сећање на њих још увек није избледело...

Као данас сећам се нашег дворишта, наше старе куће и чесме, којих давно нема. А чесма је била врло позната у целом дворишту, вода је била божанствена – невероватно хладна и врло укусна. На дан Вардавара (јерменски празник, када се деца међусобно прскају водом). Вардавар се обележава 14 недеља касније после Ускрса у част Преображења Господњег. Те предивне слике мог детињства су остале неизбрисиве, а много година касније преточио сам их у песму о старој кући које одавно нема.

Стара кућа мог детињства за сва времена урезала се у мом сећању. Жубор воде из старе чесме још увек се чује у мојим ушима. Старе слике нашег дворишта, којег више нема, носим у себи са носталгијом. Те слике живе у мени, јер у њима пламти моје детињство.

Обожавао сам да одгајим цвеће и биљке у саксијама... Моја учитељица биологије била је сигурна да ћу једног дана постати познати биолог, док учитељица језика и литературе увек ми се дивила и увек је говорила да имам поетско мишљење и дар за писање. Нисам ни слутио да ће једног дана ући у велику књижевност, написати песме, есеје, путописе и бавити се превођењем.

Неизбледеле слике мог детињства су ме натерале да своје дирљиве успомене и осећања преточим у поезију и прозу, да оставим траг о једном времену које се више неће вратити...

Касније, та стара кућа је опевана у мојим стиховима, а 1981. године народни уметник Совјетског Савеза, чувени руски композитор, Људмила Љадова, компоновала је моју песму у стилу романсе. А ево те песме:

Дома родитељског поново се сетих:
Подрума, чесме и малене авлије,
И како трчасмо и скакасмо срећни
И у паду – сталној пратњи играрије.

Чим би бол минула и сузе отрли,
Поново враћасмо се заслепљујућем
Прскању крај чесме – као да похрли,
Пуним сјајем, зора тад из моје куће.

И сећам се, као да се данас збива:
Поспан, угљевље и жар џаркам у пећи,
У небо се диже колут дима сива.
Чека ме постеља у коју ћу лећи...

Ево, још једном њој мислима долећем:
Опет џаркам ватру у тој пећи истој,
Топло ми у души, сан на очи неће.
Тај титрај у пећи – моје је детињство.

Током Ваше списатељске каријере тражили сте заједничке елементе трагедије и подвига у историји наша два напаћена али достојанствена народа. Мит библијског Арарата и Косовског боја су Вам биле највећа инспирација која је одражена у Вашим песмама и есејима.

Ишао сам у шести разред елитне основне школе у Јеревану. Једном, наша наставница историје је ушла у слушаоницу и рекла: „Данас ћу вам причати о Косовском боју.“ А онда је почела причу о цару Лазару и српским јунацима који су бранили своју земљу од турског зулума. Говорила је с великим одушевљењем, упијао сам сваку реч и питао се ко су ти Срби. После часа историје отишао сам у библиотеку да сазнам нешто више о том боју и о Србима. Нашао сам више извора, прочитао сам и схватио да су Срби толико слични нама! Да имају пуно сличности са нашом крвавом историјом, да делимо исту судбину. Све то урезало ми се дубоко у памћење, па

кад год би на часу историје или географије требало говорити о Србији, учитељице су позивале управо мене. Нажалост, нема више мојих учитељица, али у мојим ушима, као пре шест деценија, звуче њихове мудре поруке.

Ваше родољубиве песме просто фасцинирају. Пишући о јерменском Араату, никада не заборављате и српско Косово. Све то Вам се дубоко уінездило у души...

Арарат и Косово су повезани, и те како? То су две светиње које су нам одузели наши вечити и највећи непријатељи – Турци. Са Арарата су протерани Јермени, а са Косова – Срби. То су два симбола, две неугасиве вере и две наде да ће нам светиње кад-тад бити враћене. Библијски Арарат је симбол јерменског бића, нашег вечног постојања, симбол наше неугасиве љубави према отаџбини, неисцрпни извор наше духовности и књижевности, док је отето Косово ваша икона пред којом се Срби моле вековима. Косово је огледало ваше будућности, чувајте га као зеницу ока. Више пута писао сам о Косову, имам један венац песама са косовском тематиком и тиме сам изразио своју поетску солидарност са српским народом.

О Арарату ће сваки Јерменин да вам говори, без обзира на то да ли је факултетски образован човек или није. Арарат је наш бол, наша вечита туга, која постоји у нама од када се Арарат нашао у турским освајачким рукама, ван данашњих граница Јерменије. Остао је у нашој историјској домовини, у Западној Јерменији, која је данас, нажалост, под турском окупацијом. Арарат је капија или врата јерменског народа и кроз ту капију пролазимо према нашој будућности. Арарат не може да остане у туђини. Једног дана Арарат ће поново бити јерменски, као што је увек био.

Готово сваки јерменски песник, без изузетка, инспирисан Араратом. И није случајно што код над кажу да јерменски песник није песник ако нема бар једну строфу о Арарату. Свих ових година, од када смо изгубили Арарат, пишемо носталгичне песме о тој нашој светињи.

Знам да Србија заузима значајно место у Вашем стваралаштву. Шта сте највише запамтили путујући по Србији?

Највише су ми у сећању остале бројне посете Косову. Када је већ реч о Косову, никад нећу заборавити свој први боравак. Године 1993. са групом српских песника, обилазећи српску колевку,

посетио сам Грачаницу. На њеном зиду приметио сам једну дивну средњовековну фреску краљице Симониде ископаних очију. И то ме је подсетило на чудесну Ракићеву песму „Симонида“ коју не могу заборавити.

Био сам ганут. Већ током боравка на Косову написао сам своје прве стихове, али касније косовска тема је постала једна од централних у мојим песмама и написима о Србији. После бројних боравака на Косову написао сам неколико песама, а међу њима и своју песму „Симонида“.

Симонидина фреска на грачаничком зиду подсетила ме је на барељеф Адама и Еве на зиду јерменске цркве Сурб Хач из X века на острву Ахтамар на језеру Ван у Западној Јерменији. Прича се да су Адамове и Евине оче биле од дијаманта, а Турци су их одавно извадили, као што је варварски Арнаутин изубадао и извадио Симонидине очи са фреске.

Три године касније, 1996. био сам позван на Сајам књига православних народа у Пећи, у старом културном центру Космета, поред саме патријаршије. Организатори су ме питали шта бих желео да видим. Без двоумљења определио сам се за Богородицу Љевишку. Из историје знао сам да је Призрен некада био Душанова престоница. Желео сам да осетим откуцај косовске земље, колевке средњовековне Србије. Угледао сам тада прекрасну Богородицу Љевишку и на улазу пажњу ми је привукао натпис арапским словима који је оставио негде, још у средњем веку, један турски војник, а није искључен да је потурчени Србин, јаничар био. Кад је водич објаснио шта пише на зиду, занемео сам: „Зеница мога ока теби је гнездо“. Заиста, Богородица Љевишка је толико лепа да је никада нећу заборавити, као и стихове које је турски војник позајмио од чувеног средњовековног персијског песника Хафиза из Шираза. Схватио сам да је сама Богородица Љевишка права поезија. У мени се већ тада обликовала песма о Богородици коју сам касније унео у своју књигу песама „Ходочашће“. Много ми је жао јер ми се чини да више никад нећу посетити Призрен и нећу видети дивну Богородицу Љевишку. С друге стране, срећан сам што сам успео током својих бројних боравака у Србији да посетим Космет, да видим скоро све српске светиње – Грачаницу, Високе Дечане, и Богородицу Љевишку, неколико пута Пећку патријаршију.

А када сам пред Пећком патријаршијом видео онај огромни дуд, питао сам какво је то чудно дрво са прастаром кором, расположљено на две стране, два стабла. Једна монахиња ми је испричала да је дуд засадио Свети Сава када се вратио са ходочашћа по источнохришћанским земљама и по Киликијској Јерменији. Кад је

било невреме, у дуд је ударио гром и располовио га. Формирала су се временом два стабла, која су остала везана под земљом кореном и над земљом крошњом која се диже небу у висине и тамо негде спаја. Видео сам у том дрвету и његовим црним плодовима трагичну српску судбину, располућен народ и невоље које су га снашле. Али тај дуд рађа и та стабла су ипак повезана. Значи, српски народ има будућност и мора да опстане и да остане на Косову.

Ко је ваш омиљени српски песник?

Не рачунајући Његоша, задивљен сам поезијом Шантића, Илића, Радичевића, Јакшића, Ракића, Дучића. То је врх српске поезије. Каква је само Ракићева „Симонида“... Невероватно је колико су то добри и омиљени писци који су оставили најлепше слово и траг у српској поезији. Често мислим, кад би само Срби који се данас баве политиком читали песме тих родољубивих песника, а посебно *Горски вијенац* – много би научили. Поезијом се најбоље могу васпитавати млади нараштаји. Срби у ратовима побеђују, али су свака победа и подвиг кратког века. Не каже Његош узалудно:

„Нека буде борба непрестана,
нека буде што бити не може.“

Сачинили сте 2003. године прву антологију српског песништва XX века „Косовско сунце“ у преводу на јерменски језик. Који су Вам били основни критеријуми при прављењу овог избора?

Тој антологији посветио сам најмање шест година. У том периоду, строго сам одабрао песме, читајући више књига разних аутора, бирао, преводио и, уз све то, написао белешке и велики предговор. Да би наши читаоци схватили како пулсира српска земља, да би схватили суштину српског духа и даха, крварећу српску судбину, храброст и достојанство српског војника. И тиме сам хтео да објасним нашим читаоцима да је Србија у Европи била од ретких земаља која је кроз своју вишевековну историју пружала отпор злу.

Тако сам антологију отворио песмом Владислава Петковића Диса, а затворио песмом најмлађег песника Горана Костровића. Између њих су многи познати српски песници из Србије, Црне Горе и Републике Српске. Моја прва антологија српске поезије је доживела велики успех, о њој је било много лепих речи и текстова у српској и јерменској штампи. Намера ми је да сачиним друго проширено издање знатно већим обимом, јер, нажалост, многи познати и добри песници нису ушли у прво издање антологије, једино због ограниченог обима.

А да не говорим да сам преводио и српске легенде, бајке, приповетке, прозне текстове. Увек ми је задатак био да представим српску књижевност јерменској читалачкој публици и обрнуто.

Ваши утисци о „Јефимијиним данима“, Љубостињи, Трстенику?

Утисци су незаборавни и фасцинантни. Инспирисан овим предивним крајевима написао сам две песме, имам, такође, неке белешке, сигурно ће настати и неки путопис. Тиме ћу оставити неки свој траг о вашем дивном крају.

Када сам први пут посетио Љубостињу, а то је било 2000. годиие, нисам веровао да стојим пред таквом лепотом. Љубостиња као да је једна дивна чипка саткана од белоснежног камена. А под сводовима тог старог храма почивају мошти кнегиње Милице и монахиње Јефимије која је написала чудесну песму „Похвала кнезу Лазару“ управо исте те године кад је деспот Стефан Лазаревић написао своју чувену песму „Натпис на косовском мраморном стубу“ након пораза турске војске код Ангоре 1402. године. Превео сам на јерменски и „Похвалу“ и „Натпис“ и с правом дошао у ове крајеве да обиђем и кнегињу Милицу и монахињу Јефимију, које мирно почивају под старим сводовима овог прелепог храма.

Никада нећу заборавити сусрет са ученицима Гимназије „Вук Караџић“. У априлу 2015. године, поводом 100-годишњице геноцида над Јерменима, ученици ове гимназије уз помоћ професора историје, Ивана Нешића, приредили су изложбу са потресним фотографијама, које подсећају на геноцид над Србима. Било је потресно. Присуствовао сам на часу историје где су ученици на највишем нивоу представили јерменску историју, велико страдање јерменског народа 1915. године. Ово је посебна тема за писање. Поводом те изложбе трстенички песник, мој сабрат по перу, Верољуб Вукашиновић, написао је дивну и потресну песму „Јер мени је жао“ коју сам унео у своју антологију српске поезије о Јерменији.

Трстеничка публика са великом пажњом и интересовањем пратила је моје предавање „Јерменија – земља Нојеве барке“, на којем су зазвучале моје песме о Јерменији и Србији. То није било само предавање о Јерменији, већ прави празник вековног јерменско-српског пријатељства.

Да ли у нечему замерате Србима?

Замерам само заборав, а некима – неодговорност, који врло лако обећавају нешто, али ништа нема од тих обећања. То је врло штетно за друштво. Тако се могу изгубити пријатељи. Не једном чуо

сам од неких Срба, а то говорим са болом, да Косово више није српско, као да је већ изгубљено. Па шта да кажем после таквог размишљања и таквих изјава. Остајем без коментара и могу само да изразим своје сажаљење. Косово је сведочансвто српског постојања, извор српског хришћанства, српске историје, духовности, поезије и културе. Сваки заборав може да буде смртоносан и да доведе до пропасти. Косово, дубоко сам уверен, кад-тад биће опет у оквиру Србије, као што је било увек. Као што је наш Карабах увек био нераздвојни део историјске Јерменије. Сведочансвто тога су средњовековни јерменски манастири, храмови који су настали у Карабаху.

Ваша порука Србима.

Прави Срби су добар народ. Али, нажалост, имао оних који не цене увек пријатеље Србије. И то је јако тужно. Довољно је да се сетим примера у вези са доктором хемије и криминологом Швајцарцем Арчибалдом Рајсом, који је за време Првог светског рата дошао у Србију да буде уз њен народ и да му пружи помоћ. Међутим, он се од неких ствари био разочарао и своје разочарање је изразио у своме чувеном тексту „Чујте Срби“. Многим Србима тај текст може да буде најбољи пример за наравоученије. Сада, кроз сто година, Рајсове поруке су и даље актуелне, али неки Срби и даље не знају да цене пријатељство са духовно сродним народима и даље не могу да извуку поуке из историје. Код одређених Срба није дубље усађено историјско памћење, а код оних који су прави родољуби и памте своју прошлост, по сваку цену бране своју земљу, нису баш пожељни. Такви Срби ће увек остати на маргини, али ће непрестано наставити своју борбу.

Моја препорука Србима: чувајте своју прелепу отаџбину као зеницу ока! И, наравно, останите верни својим драгим пријатељима, којих нема много.

Бабкен Симоњан

ВЕЧНИ СЈАЈ ЉУБОСТИЊЕ[2]

Петнаест година касније, ево ме опет у овом бајковитом крају Србије, где се налази средњовековни манастир Љубостиња. Тада, 2000. године, био сам позван на „Јефимијине дане“, да прочитам своје песме љубитељима поезије. Још тада био сам фасциниран лепотом овог манастира налик белоснежној ружи усред дивне природе ових предела. Знао сам да под сводовима Љубостиње, почивају мошти кнегиње Милице, супруге кнеза Лазара, погинулог у Косовском боју 1389. Заједно са кнегињом овде почивају такође мошти прве српске песникиње, монахиње Јефимије, која је још 1402. написала своју чудесну песму „Похвала кнезу Лазару“ као посвету светом кнезу. Исте те године, деспот Стефан Лазаревић, син кнеза Лазара и кнегиње Милице, разбио је турску војску код Ангоре, данашње турске престонице Анкаре. Из тог времена сачувани су записи и легенде о храбром деспоту и поразу турске војске, као и назив места битке, које још увек постоји код Анкаре – Срп гази, што би у преводу значило место српских јунака.

И сада сам поново позван на „Јефимијине дане“, али овог пута са ширим програмом – да наступам са песмама на ауторској књижевној вечери и да одржим предавање на тему „Јерменија – земља Нојеве барке“ уз осврт на стравични геноцид који су извршили Турци над Јерменима 1915. године, о невиђеној трагедији Јермена у османлијској империји.

Главни организатор „Јефимијиних дана“, познати песник, Верољуб Вукашиновић, који је и директор библиотеке „Јефимија“, пре него што је почело књижевно вече, у уводу је, између осталог, рекао да је у Гимназији „Вук Караџић“ у Трстенику, у априлу, била организована изложба фотографија поводом 100-годишњице геноцида над Јерменима. Био сам ганут његовим речима. Нисам могао да верујем да је далеко од српске престонице у једном малом градићу на југу Србије, Трстенику, професор историје заједно са својим ђацима иницирао такву потресну изложбу.

- Знаш, пријатељу, био сам присутан на изложби – каже Верољуб – било је потресно гледати страшне фотографије које представљају турско варварство, речи нису у стању да описују тај злочин. Нисам могао да останем равнодушан и написао сам песму.

[2] Одломак из путописа.

Верољуб је извадио из торбе песму и пружио мени да је прочитам.

Песма је била пуна боли и сажаљења. У њему као да је куцало не српско, већ крвареће јерменско срце. И мени се у том тренутку чинило да уместо мојих предака-избеглица, кроз ту песму чујем јаук и уздах Верољубових предака из далеке 1915. који нас упозоравају да не предамо забораву страшни геноцид над Јерменима.

- Врло је потресно, пријатељу – обраћам се Верољубу – ја ћу да је преведем на јерменски. Знаш, ми генетски, кроз мајчино млеко, носимо у нашој крви ту страшну трагедију, која се преноси с колена на колено. У Јерменији готово не постоји ниједна породица која није настрадала од турског ханџара током 1915. Моји преци такође су доживели тај егзодус. Очеви родитељи напустили су родни град Ван, који је још у осмом веку пре нове ере био прва јерменска престоница. Мајчини преци су били из Бајазета, који се налази на супротној страни планине Арарат. Крвава судбина као да прати нас, Јермене и Србе, до данашњег дана. Са болом гледао сам како су Срби напуштали своја огњишта са родног Косова, када су савезници НАТО-алијансе бомбардовали градове и мирна насеља Србије. Готово индентична је историја са исконским јерменским областима Нагорни Карабах и Нахичеван које су 1921. године злочиначком Стаљиновом руком биле предате никада непостојећем новокомпованом Азербејџану, не питајући Јермене хоће ли бити у саставу те новопечене републике. Тако јерменски Карабах и Нахичеван неправедно и незаконито били су припојени Азербејџану и 80 година су „трпели“ антијерменску политику те новокомпоноване државе коју је створио вођа октобарске револуције Лењин. Свим историчарима је познато да су азербејџанци добили своју националност тек 1936. године, а пре тога, по званичном попису у Совјетском Савезу, били су декларисани као кавкаски Татари. Историјско памћење деценијама било је присутно у душама Јермена. Исправили смо историјску грешку и неправду. Карабах је поново постао јерменски као што је био увек.

- Одлучили смо да организујемо у Гимназији „Вук Караџић“ сусрет са Вама – наставља разговор Верољуб – мислим, биће Вам занимљиво. Професор историје и ученици једва чекају да поразговарају са Вама.

- Са задовољством – не двоумећи се рекао сам свом саговорнику.

- Касније, разговараћемо о томе детаљније – каже Верољуб – сад је време да кренемо на књижевно вече.

Поред библиотеке „Јефимија“, у прелепој сали, где сам морао да одржим предавање „Јерменија – земља Нојеве барке“, скупљала се публика – не само љубитељи поезије, већ и обични грађани те мале српске вароши и из околних села. То су били песници, редитељи, наставници, музичари, певачи... Једном речју, елитни људи којима је била драга писана реч и који су својим присуством потврдили солидарност са духовно блиским јерменским народом.

Нисам знао да ме чека изненађење. Верољуб, наравно, унапред ништа није хтео да каже. Само ми је рекао да ће бити нешто лепо...

То је био прави јерменско-српски литерарни празник у оквиру „Јефимијиних дана“, на којем нису звучале само моје песме о Јерменији и Србији, већ је такође било речи о нашим заједничким страдањима и мукама, о вишевековној борби против истог непријатеља – Турчина, који нам је одузео родну земљу, рушио наше храмове и цркве, спаљивао драгоцене староставне рукописне књиге. Једном речју – уништавао културно наслеђе Јермена и Срба...

По завршетку предавања, присутни нису могли да остану равнодушни. Било је много питања. Желели су кроз моја уста да чују шта ме је натерало да толико будем привржен Србији и да волим овај народ, његову културу, књижевност и да своје списатељско перо посветим Србима.

У сали је царовао тајац. Књижевно вече је трајало много више него што је било планирано...

...И на крају – изненађење, које је од мене скривао, мој сабрат по перу, Верољуб. Он је огласио решење председника Општине Трстеник о додели плакете за изузетан допринос јерменско-српској културној сарадњи у оквиру манифестације „Јефимијини дани“.

То је, заиста, било неочекивано изненађење...

***

Заједно са Верољубом Вукашиновићем и песником Драгишом Батоћанином идем у Љубостињу. Шумовит пут води ка тој средњовековној светињи.

Излазимо из кола. Пред нама се гордо уздиже белоснежна лепотица – Љубостиња. Мисли ме враћају у средњи век, у време кнегиње Милице и монахиње Јефимије. Након битке на Косову и после Лазареве смрти, Јефимија је провела остатак свог живота овде, у овом прелепом манастиру.

Ко зна, колико ходочасника је пролазило по овим светим местима, колико свећа је упаљено у овом божјем храму...

- Уверени смо да Вам је позната Јефимијина чувена песма „Похвала кнезу Лазару“ – обраћају ми се Драгиша и Верољуб.

- Не само да је позната, већ сам је превео на јерменски и објавио 1999. још пред свој први долазак у Љубостињу. И не само „Похвалу“ већ и прелепу песму Стефана Лазаревића „Натпис на мраморном косовском стубу“, коју је Стефан посветио свом оцу, кнезу Лазару. Тако да сам с правом дошао у Љубостињу да одам пошту сенима кнегиње и монахиње.

Мирно почива велика кнегиња заједно са Јефимијом под сводовима ове величанствене божје творевине. Кроз протекле векове није избледело сећање на кнегињу Милицу, која је одиграла велику улогу у историји Србије.

- О, кнегињо, о, монахињо, опростите ми, што тако касно, кроз неколико векова долазим вама у посету – шапућем у манастиру док палим свеће. Нека овај величанствени манастир чува ваше свете мошти, нека вечно горе свеће под древним сводовима Љубостиње и нека се пријатни мирис тамјана одавде шири до свете косовске земље...

Мати Христина, радо нас је примила и причала занимљиве епизоде из живота кнегиње Милице, која је после мужевљеве смрти у Косовском боју, практично узела на себе сав терет и одговорност да по сваку цену брани и чува независност Србије.

- А ко ће превести за нашег госта? – питала је.

- Нема потребе за преводом – са осмехом додаје Верољуб – наш гост одлично говори српски, у ствари, он није гост, већ прави и одани пријатељ Срба и Србије.

На њеном лицу, у тренутку, појавио се топли осмех.

- Драго ми је да сте из прве хришћанске земље, Јерменије, дошли у православну Србију – са усхићењем каже Мати Христина – шта вас је довело у наше крајеве?

- Он је позван на „Јефимијине дане“ – наставља разговор Верољуб – јуче у Трстенику имао је дивно предавање о Јерменији. Много тога смо сазнали и научили о тој далекој, али духовно блиској земљи чији је народ, као и наш српски, много страдао од освајачких похода дивљих и варварских племена.

Дуго смо остали у разговору, а ја сам крадом, краичком ока непрестано бацао погледе и дивио се овом предивном манастиру. Боже мој, какве дивне руке средњовековних неимара су градиле прелепу Љубостињу...

Доћи ће нова генерација, манастир ће у свој загрљај примити вернике и причати о славној кнегињи Милици и монахињи Јефимији, о јуначким временима српског народа...

***

Пут нас води даље у оближње село које носи необичан леп назив – Бела Вода. Вероватно постоји разлог зашто се село тако зове. Прелепи предели, у недоглед дуги олистали виногради и бескрај. Пут нас води преко села Божуревац који је као у каквом левку збијен, а сав окружен виноградима. Питома Србија. Возимо се уским земљаним путевима, уживајући. Промичу и нека друга села, зелена боја доминира и онда одједанпут излазимо на главни пут који повезује Трстеник са прекоморавским селима и који прати ток реке.

Стижемо. Центар села подсећа на омању варошицу. Ту, у Белој Води дочекује нас мештанин Велибор Лазаревић, доктор књижевности. Излазимо из кола. Природа подсећа на араратску долину моје Јерменије. Широка поља, дивни пашњаци. Сељаци су обрађивали своје њиве.

Др Лазаревић прича нам занимљиве ствари из историје села.

- Дећу Вам малу брошуру о Белој Води где се и данас чува извор из византијског доба – каже Лазаревић. Вода је чиста, хладна и лековита.

Увек сам био заинтересован за културу древних и старих народа, за разлику од присталица европско-америчке културе која је свуда иста и једнолика, без националне подлоге. Хтео сам да видим тај извор, пробам воду, да осетим дубину прохујалих векова, који су иза себе оставили овај древни извор као сведочанство једне цивилизације на простору Србије.

Извор о којем нам је говорио доктор Лазаревић налази се у центру села. То је заправо чесма, али сада урасла у маховину, којом је покривен извор, и што оставља траг старине и славних времена. Извор и данас, као пре неколико векова, сваком пролазнику с љубављу дели своју божанствену воду.

- Пробајте воде, умијте се! – вели Лазаревић. Штета што овај ретки извор није у целини истражен, иако постоје неке публикације о њему. Вода је, заиста, чиста, света и лековита...

Света вода ...

Кадгод сам боравио у Србији, увек сам се уверио да су патријархални Срби, нарочито сељаци, емотивно везани за своје светиње и јако осетљиви за разлику од житеља великих вароши. Привржени су својој традицији, обичајима, православној цркви, свему што има национално порекло. Овај извор је најбоље сведочанство, чија вода вековима жубори и пева своју непроменљиву и вечиту песму...

- Наши пријатељи, сељани, сазнавши да сте гост из далеке Јерменије, позвали су нас на ручак – каже Велибор. Овде умеју фантастично да праве печену пастрмку.

Пастрмка... За тренутак, мисли су ме вратиле пола века уназад, у моје срећно и безбрижно детињство, када је сасвим једноставно и лако било набавити ту чувену рибу. Отац је често куповао јерменску пастрмку и наша породица је уживала док је пробала ту дивну рибу. Нажалост, наша пастрмка је уписана у „Црвену књигу“ Јерменије јер полако нестаје. Данас ретко ко може да је набави.

Било је лепо гостовати код обичних, добродушних Срба који су нас примили отворена срца. И пастрмка је била божанствена, и мени одавно позната друга српска јела. Наравно, није било могуће заобићи чувену шљивовицу којом се Срби, заиста и с правом, поносе.

Мрак је полако спуштао своја крила на Белу Воду. Враћали смо се у Трстеник да бисмо наставили своје учешће у другим програмима „Јефимијиних дана“.

Трстеник / Љубостиња, јун, 2015. године

Бабкен Симоњан

АРАРАТ

Очима близу а ипак далека
С црним срцем у сунчевом заранку
Гора библијска Арарат још чека
На мојим сузама Нојеву барку.

Дошао је час вере и моје наде
Распете на четири стране крста
Да једном с небеса обе се врате
И реч љубав чује из наших уста.

Границе неће бити међу нама,
Јер моје руке грле га ко брата.
Час је вере, пењем се по мукама
Да пољубим седи врх Арарата

Препев: Слободан Павићевић

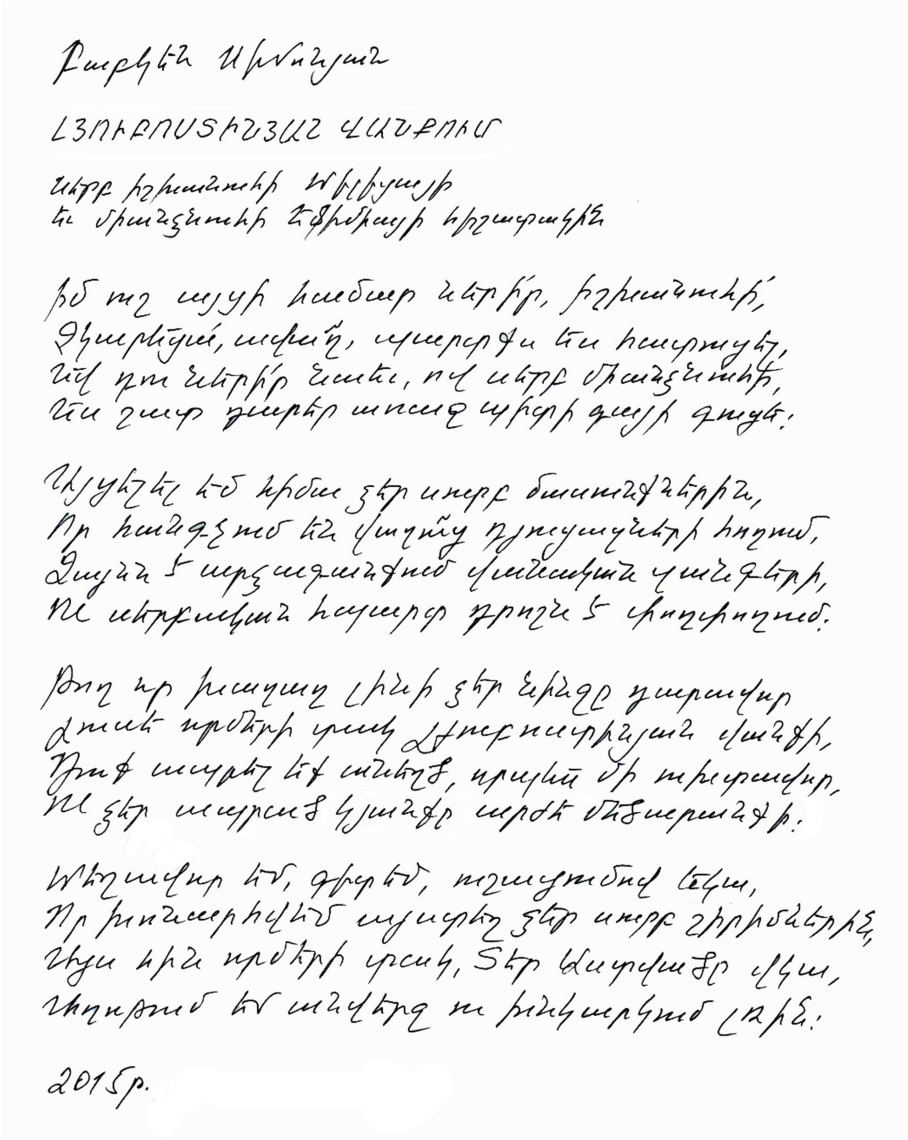

Բաբկեն Սիմոնյան

ԼՅՈՒԲՈՍՏԻՆՅԱՆ ՎԱՆՔՈՒՄ

Ներք իշխանների Տիրոյայի
և Միանձնների Եփրեմայի հիշատակին

Իմ ոչ այսի համար ներիր, իշխանի՛,
Ձկարեցա՛, ափա՛ղ, պարտքս ես հատուցել,
Ով դու ներիր ետու, ով ներք Միանձնի,
Ես շատ ցարեր առաջ պիտի գայի գալ:

Այսչէլ ես հիմա ձեր ուրբ նաստեղերին,
Որ հանգչում ես վաղա՛ց դյուցազներ հողում,
Ձայնն է արձագանքում վանական պանգերի,
Ու ներքական հայարտ դրոշն է փողփողում:

Թող որ բանալ լինի ձեր երեզը ցարավոր
Հուսի որմերի տակ լյուքուտիրյան վանքի,
Դուք ապրել եք անեղք, որպեր մի տիրտակոր,
Ու ձեր ապրուք կյանքը արժե նեքարանքի:

Անդավոր ես, գիտեմ, դարտեմ եկա,
Որ բանարհվեմ այստեղ ձեր ուրբ շիրիմներին,
Այս հին որմերի տակ, Տեր Աստվածը վկա,
Հոգոթում ես անվերջ ու բնկարկում լռին:

2015 р.

Песма „У љубостињском манастиру“ на јерменском језику

У ЉУБОСТИЊСКОМ МАНАСТИРУ

Вечној памјати српској кнегињи Милици
и монахињи Јефимији

Праштај што дуг касно враћам ти, кнегињо,
Са надом да ни сад сасвим касно није,
Опрости ми и ти, српска монахињо,
Што много векова не дођох раније...

Напокон, ја клечим пред вашим моштима
У тој земљи смелих смиреним одавно...
Јека манастирских звона дух прожима
Под српском заставом распламсалом, славном...

Ваш вековни спокој нека спи у миру
Ту, сред светоносног Љубостињског храма...
За живота земног, и у манастиру –
У беспорочности ви сте с молитвама.

Ја, крив због кашњења, од вајкада хтедох
Вечнују памјат одати ничице:
И сада се, ево – Господ Бог је сведок –
Молим, не словећи, испред воштанице.

Препев: Зоран Костић

БЕЛЕ ВОДЕ

Беле Воде – назив врела
А и древног српског села,

Бели извор – бело злато,
Све ми блиско и познато:

Из камена (сабља бритка) –
Бије вода чиста, питка,

Византијски сопот славни
Предањима овенчани:

Млаз изворски воде вечне
С љубављу за сваког тече

И штедрошћу жеђ док гаси
Млаз казује ко си, шта си –

На тој српској земљи гордој
Све то сазнаш с Белом Водом!

Беле Воде – бело врело,
Како чисто зову село!

Бели извор, свеж, искрени,
Све је овде блиско мени.

Препев: Зоран Костић

БАБКЕН СИМОЊАН

Јерменски песник, преводилац, есејиста, србиста, културни делатник. Рођен је 1952. године у Јеревану (Република Јерменија). Аутор је десет књига песама, есеја, путописа и преко 800 публикација. Члан је Савеза писаца Јерменије и Удружења књижевника Србије. Од 1975. године бави се јерменско-српским књижевним и културним везама, а бави се и истраживањем јерменске дијаспоре у Србији. Више пута учествовао је на Међународном сусрету писаца и преводилаца.

Његове песме и есеји преведени су на руски, српски, словачки, бугарски, украјински, румунски, француски, италијански, естонски, мађарски, енглески. Више од 35 година преводи нашу књижевност на јерменски језик. Често гостује на разним песничким манифестацијама, међународним књижевним сусретима и форумима.

Бавио се и професорским радом на Лингвистичком универзитету „Брјусов“ у Јеревану, где је, на његову иницијативу, 2003. године отворен течај српског језика. Године 2005-2006. предавао је српски језик и на Руском филолошком факултету Јереванског државног универзитета.

Добитник је значајних јерменских и српских награда. За свој дугогодишњи списатељски и културолошки рад и представљање наше књижевности у Јерменији и Републике Србије уопште, 2015. године одлуком председника Републике Србије одликован је високом државном наградом – Златном медаљом.

ИЗ СПОМЕНАРА БАБКЕНА СИМОЊАНА

Не познајем много Јермена, али сви они које сам упознала су изванредни људи, слични добрим људима моја народа. Један међу њима је Бабкен Симоњан. Увек се радујем сусрету са њим. Он ме опомене на судбину јерменског народа, сличну судбини моја, опомене ме на лепоте своје земље, коју сам имала среће да посетим. Опомене на Арарат, планину драгу му као наша Шар-планина, коју нам туђинци полако отимају. Будите срећни, имајте успеха, будите и остајте верни своме.

(Десанка Максимовић, 1989)

У невољама које су нашле српски народ у овом грађанском рату још непосредније осећам блискост са народом Јерменије и његовим страдањима током историје. Молећи се Богу да помогне и нашем и јерменском народу да се одржимо као народ Божји. Захваљујем господину Бабкену Симоњану на његовом труду да прикаже истину о страдању српског народа.

(Патријарх српски господин Павле, 1994)

Одједном озарење: Бабкен Симоњан, јерменски песник, на трагу древних старинских песника! Певај, душо, тугуј, срце, благосиљај, родна земљо. Српска поезија, у последњих неколико деценија, одрекла се мекоте и душевности, изгубила древни завичај. Ох, бити сентименталан постало је грех, у народу окупаном сузама. Из метафизичког зјапа веје душа леда, мемле, ништавила, гујиног даха. То нам је, нема никакве сумње, од других, није наше. Песници ће одбранити право на плач или их неће бити.

Нама нису, од гледања од ломаче, пресахле сузе.

Наше лепе вештице ми смо само мало лесковом гранчицом, а потом мајци на заклетву. У наше беле сељачке куће, у куће нашег господства.

Бабкен Симоњан, песник, не тајећи сузе, пева своје јерменско господство. Господство које је и српско јер је Бабкен Симоњан, од „Ходочашћа“, и српски песник. И јер му је срце од старинског пламена. Од оног на Арарату, који се не гаси никад.

Добродошао у српску поезију, брате, Симоњане.

(Бранислав Петровић, 1998)

Драгом и поштованом пријатељу Бабкену Симоњану, испуњен задовољством због дуго очекиваног сусрета, јер сам одавно живео с осећањем овог тренутка упознавања с Јерменијом, „другом Србијом“ дивног и страшног двадесетог века. У кући Ђуре Јакшића сетих се болног песникового питања: „Јесте ли ми род, сирочићи мали ил’ су можда и вас јади отровали?...“

Да, јесмо род, али не заједничким јадима, већ њима упркос, заједништвом љубави и људскости, пред којим „пада сила и неправда“. Али, не пада сама од себе, већ само нашим удруженим хтењем и делањем. У то име, с надом, хвала Бабкену Симоњану!

(Дарко Танасковић, 2001)

Песникова родбина, 1936.

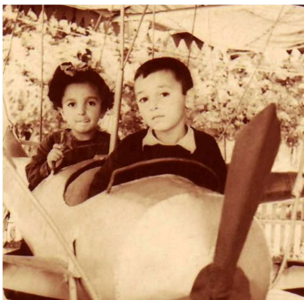

Са сестром Карине, 1957.

Са братаницом Аном

Са Јерменком у етно-ношњи

Наступ у Бејруту

У Венецији

У храму Звартноц

Испред цркве Тиграна Оненца

Национално обележје – Средњовековни хачкари[3]

[3] ХАЧКАР – врста јерменских архитектурних споменика који представља камену вертикалну плочу са урезаним крстовима и разним орнаментима. „Хач“ значи крст, а „кар“ – камен.

од рода свешла и славна

Миодраг Радовић

ОД РОДА СВЕТЛА И СЛАВНА[1]

Браћо и сестре, даме и господо,

Крупна реч – беседа – можда неће бити прикладна за моје кратко слово које имам част да, евоцирајући славу царице Милице, вечерас поменем само оно најзнатније из њенога дела и живота који нам је делимично познат из историјских списа, а делимично затамњен историјским заборавом. Милица Хребељановић, када данас поменемо њено име, познатија као царица Милица у народном предању, у народним песмама и у народној свести, имала је чудну судбину у нашој историографији. У историјским списима она је остала на известан начин у сенци два много славнија лика.

Један од њих је високи Стефан, деспот славни Стефан Лазаревић, владалац, витез и песник познат од Ангоре до Ахена међу европским витезовима, аутор добро познате песме „Слово љубве“.

Други лик који је током векова заузео место у свести српског народа, а нарочито захваљујући заслугама песника, да поменем само због краткоће времена Милана Ракића, била је необична песникиња, Јефимија, по којој и ови дани носе њено име, по којој је носио и име донедавно и часопис који је излазио у Трстенику и који је трстеничкој култури и моравском народу служио на част.

Некако у њиховој сенци нашао се лик кнегиње Милице, монахиње Јевгеније, великосхимнице Еуфросине, и у народу прослављене као царица Милица. Ако погледамо главна сведочанства из онога времена које су нам оставила три велика летописца, чувени Константин Филозоф, не мање чувени Григорије Цамблак, и патријарх и архиепископ Данило Трећи, видећемо да је главна фигура, којој су ти списи посвећени и кроз коју се преламају сви историјски догађаји, деспот Стефан Лазаревић. Изузетна, изузетна личност чија дела у кратком говору не можемо набрајати ни развијати, увек чувајући спомен на његову узвишену појаву и величину у српској историји. Монахиња Јефимија је, такође, својом светлошћу на неки начин засенила лик велике рођаке Милице која је од свете лозе Немањића, додуше побочне, али ипак један од последњих изданака који је у време најкритичније по српску државу средњовековну, и по српско царство и српски народ, доживела то да одговорност после великог пораза на Косову за

[1] Беседа изговорена 18. јуна 2015. године у порти храма Свете Тројице у Трстенику, поводом 610. година од смрти кнегиње Милице.

судбину не само династије Лазаревића, него и за судбину целог пораженог народа падне на њена плећа. Од Косовске битке, дозволите да подсетим, значи од 1389. па до 1393, једини владар ће бити кнегиња Милица.

Чудан се обрт догодио у српској историји тога времена. Порази и несреће немају пријатеља у свету, тако је било увек, тако је било у то време, тако је и у данашње време. Сведоци смо те непроменљиве и трагичне константе историје. Међутим, та супруга наизглед у сенци кнеза Лазара, уноси такве промене које ће омогућити да српско царство, иако поражено на Косову, не потоне у заборав и непостојање. Царица Милица уводи преокрете који косовским јунацима и владарима нису били познати као оружје у одбрани независности и територије и породице. Цар Лазар је, да подсетим, поред многих других квалитета био и врло вешт политичар и добар војсковођа. Наравно, много моћнија и надмоћнија војска са истока је на Косову однела победу, али и та победа победницима није донела мир. Османлијски освајачи су после те победе Пирове морали да се повуку натраг због унутрашњих немира и због срећивања прилика у династичким сукобима. Када ми говоримо о том времену, узимамо Косовску битку као догађај који нас је суочио само са источном опасношћу. Међутим, подаци из биографије царице Милице, заједно са животописом који је везан за ове крајеве, за дубоку Србију, у којој је владала и службовала кнегиња Милица, указују да је положај Србије ту био између северне, јужне и источне опасности. Ми смо парадоксално васпитани, тако да сматрамо да је Србији једина опасност претила са истока. То је једна историјска неистина.

Проучавајући кратак период владавине царице Милице, видимо да се не мања опасност после Косовске битке надвила са севера, од мађарско-угарског владара Жигисмунда луксембуршког, који је у родбинским везама са византијским женидбама и принцезама сматрао да полаже извесна права и на средине, градове и пределе у северној Србији. После Косовске битке ситуација је била таква да је Жигисмунд искористио пораз српске војске и направио војни поход са намером да приграби покрајине и градове за своје краљевство. Да ситуација буде још тежа, у којој се нашла кнегиња Милица и српски поражени народ, преживели зет, који је претекао на Косовском боју, то је велика мистерија и нерешено научно питање, полагао је право не само – испоставило се – као претендент на престо Лазаревића, него је прибавио и извесне крајеве и градове који су припадали Лазаревој држави. То непријатељство између

Вука Бранковића, који није признао Бајазитову владавину, и српскога двора у Крушевцу се наставља. Као што видите, Србија се нашла у незавидном положају, можда чак трагичнијем него што је данашњи положај Србије. Са свих страна су били непријатељи, спремни да освоје и раскомадају државу и преузму делове територије. Владарка Милица ту чини један невероватано храбар гест, одлучује да политику оружја и војне силе замени политиком дипломатије. Оном непријатељу који јој је погубио мужа на Косову и браћу њену, и поразио српску војску, она одлучује да призна вазалство и да дипломатским средствима за свој народ, за своју државу, за своје градове извојује најбољи могући положај. Да би то извојевовала, споразуме које је кнез Лазар имао са угарским краљем Жигисмундом, одлучује да не признаје. Сви знамо то да је као залог за помирење жртвовала своју најмлађу кћер Оливеру која је у историји српског народа била као посредница и амбасадорка, иако је била у харему турскога цара, и одиграла значајну улогу и очигледно да је и она била васпитана и припремљена за дипломатске активности.

О царици Милици треба говорити и као о великој задужбинарки и њен допринос српској историји није мање значајан. Њено дело задужбинарско нам је добро познато, захваљујући повељама (даровницама) и задужбинама које су драгоцени споменици за историју онога времена и са којима су упознати и научници који су приредили овај Зборник о кнегињи Милици, који је објављен овде, у Трстенику, и који попуњава велику празнину у нашој науци, откривајући лик и дело кнегиње Милице потпуније научно осветљен.

Има још један епитет кнегиња Милица: она је била жена изванредне дипломатске предузимљивости, жена велике писмености. О томе сведочи и преписка са Дубровчанима. Сачувано је, колико су историчари пронашли, 18 дубровачких писама из тога времена, која изванредно осветљавају и лик и карактер и интелектуалну и дипломатску вештину царице Милице. Та жена није оклевала да се три пута дигне и отпутује у Цариград, можемо само замислити у каквим приликама и ондашњим средствима. Нажалост, једном да би оправдала малолетног сина Стефана Лазаревића који се окренуо Угарима, други пут да би мирила завађену браћу Стефана и Вука код султана Сулејмана Величанственог. Њена најбоља црта која је нама сурово недостојала током историје била је невероватна умешност у посредовању и придобијању непријатеља за своје циљеве, те тако верујемо, да мора да је била и изванредан

говорник и вешт преговарач. Када говоримо о мајкама у српској историји, имамо три славне мајке из наше епске традиције и историје.

Једна је мајка Југовића, најтрагичнија мајка која је стекла славу и у међународним интелектуалним круговима. Дозволите једну реченицу више у загради. Када је Иво Андрић био наименован за амбасадора у Шпанији и упознао великог мислиоца Унамуна, па га је Унамуно питао, добро, шта представља највише дух српског народа, Иво Андрић му је преводио на шпански смрт мајке Југовића као пример трагичности српског народа изражен кроз архетипски лик мајке.

Друга велика мајка, вертикала српске поезије, јесте мајка Јевросима, мајка краљевића Марка која је српском народу завештала крајњи хришћански принцип *етос,* да је душа важнија од свих других вредности и да је боље изгубити главу, него своју изгубити душу. Тај етички налог, не само у политичком него и у целокупном животу појединца и народа, уграђен је као категорички императив у историјској свести национа и као коректив у критичним и преломним данима српске прошлости.

Но, међу митским архетиповима српских мајки, издваја се историјски најконкретнији лик са пуним именом и презименом: Милица Хребељановић. Она нам је не само именом, већ и животом и делима најпознатија и најближа. Њено лице нам се и данас показује у својој многострукој улози, а њен лик у сложености, а историјска личност у слојевитости. Милица Хребељановић наступала је на сцени српске историје у различитим улогама: „као жена суверeног владара кнеза Лазара, као кнегиња, као монахиња, па као и монахиња-кнегиња“, као ктиторка, али као удовица и, не на последњем месту, као мајка-храброст.[2] Као узорна-мати родила је седморо деце. Константин Филозоф истакао је управо њен лик као лик велике мајке у тешком часу: „Достојна славе и веома мудра мати (Милица) која превазилази многе изабране матере“ збиром свих врлина и умним способностима по којима је упоређена са двојицом мудраца Соломуном и Одисејем, једним библијским и другим хеленским. Ту српску владарку је красила још једна врлина међу српским политичким личностима: књигољубивост и писменост, те она заузима почасно место међу „књигољубивим женама

[2] Видети: *Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба* (Тематски зборник), уред. Синиша Мишић и Дејан Јечменица, Трстеник, 2014, стр. 129.

српског средњег века“[3]. Константин Филозоф ставља уз име тужне и несрећне мајке, чији су синови заратили и водили трагичну „грачаничку битку“, и јединствен епитет ***„свеизабране мајке“*** која је морала да мири неразумне и ратоборне синове. Име кнегиње/царице Милице је постало познато и преко граница српскога језика у XX веку, захваљујући књигама влашке кнегињице Доре Д’Истрие, принцезе Колцоф-Масалски). Књига „умне влашке кнегињице“ (по речима Лазе Костића)[4] *„Жене на Истоку“ (Les Femmes en Orient* par Mme la Dora d’Istria; Zurich 1859) и студија *„Српски народ према народним песмама“ (*Dora d’Istria, *La nationalité serbe d’ après les chants populaires,* La Revue de deux Mondes Paris 1865, tome XXXV) дотичу и питање утицаја средњевековних жена на политички живот у Србији. Д. Д’Истриа је сматрала, судећи према односу између царице Милице и цара Лазара у косовским народним песмама, да су жене у српском средњем веку имале велики утицај на мужеве владаре и властелине. Царица Милица је за ову списатељицу *„тип племените српске жене старих времена“,* а цар Лазар *„истински пример српскої хероја из времена када особине ової неустрашивої народа још нису биле искварене отоманском влашћу“.*[5] Тако се име царице Милице могло прочитати средином XIX века и изван граница српског језичког подручја на француском језику, где Милица фигурира као просвећена жена и утицајна владарка која је битно утицала на континуитет српске политичке историје и државности у својој краткој, али судбоносној владавини.

---

[3] Видети Светлана Томин, *Књиїољубиве жене српскої средњеї века*, Нови Сад, 2007, стр. 135-142.

[4] Видети о томе више у исцрпном чланку др Живомира Младеновића, „Лаза Костић о Дори Д’Истрији и српској народној поезији“, у књизи Ж. Младеновић, *Лаза Костић-живот и књижевна дела*, Београд 2015, стр. 414-432.

[5] Дора Д’Истриа, *Жене на Истоку,* нав. дело, стр. 166, 167.

ликовна приношења

Лазар Стојновић (1947-2007)

ПОЕТИКА СЛИКАРСТВА ПРОСТОРА, СВЕТЛОСТИ И УСАМЉЕНОСТИ НЕВЕНКЕ РАЈКОВИЋ

Поетски промишљено и лирски проосећано сликарство Невенке Рајковић зачело се, трајало је и развијало се у времену када су се догодиле све значајније морфолошке, семантичке и аксиолошке промене у ликовним уметностима друге половине прошлог века. Њено сликарство не жели да се прилагођава нити да се осавремењује према трендовским изазовима чија актуелност не прелази дужину једне сезоне.

Као тихи сведок и пратилац епохе, аутономне ликовне творевине, она тражи и налази и разоткрива себе у сликарству и истовремено трага за сликарством у себи и кроз своје слике промишља о пролазности времена и о човековој судбини у „времену нојева“.

Она осваја интимистичком осећајношћу и великом сликарском културом, специфичним лирским сензибилитетом прожетим исконском носталгијом за лепим. Светлост извире из ткива слике, из подлоге и бојених наноса, ствара светлосне коридоре или каденце и даје динамику слици. Све је у сликама доведено у чврсто повезан унутарњи однос јер њен циљ није да простор бележи, да га отвара и затвара, већ да га утврди као духовну основу слике. Истовремено је водила беспоштедну борбу за освештавање и искуства ликовног, у значењски богатим и формално добро промишљеним пиктуралним структурама. Ликовност је битан део њених визуелизација и чини срж језика слике или цртежа.

Годинама радећи дуго и предано изградила је свој свет у коме јединством језика, као израза бића и мишљења, као тајне постојања, искрено освештава истине на дубоко доживљеном и животно потврђеном плану.[1]

[1] Са отварања изложбе слика Невенке Рајковић, Ликовни салон Дома културе Трстеник, 16. јун 2015. године.

НЕВЕНКА РАЈКОВИЋ

Рођена у Бору 1949, преминула 2005. године у Београду. Основну школу и гимназију завршила је у Крушевцу. Дипломирала на Факултету ликовних уметности у Београду 1977. године у класи професора Раденка Мишевића на сликарском одсеку. Код истог професора је и магистрирала 1985. године. Од 1978. године је у чланству УЛУС-а. Била је професор на Вишој школи за образовање васпитача у Крушевцу. Током живота и постхумно имала је 24 самосталне изложбе и више од 100 колективних. Учествовала је на Октобарским салонима у Београду и Крушевцу, Пролећним изложбама УЛУС-а, изложбама Цртеж и Мала пластика УЛУС-а, Светским бијеналима минијатуре (углавном по позиву), изложбама Друштва УЛУС-а Западног Поморавља и на многим другим изложбама широм бивше Југославије. Била је учесник многобројних ликовних колонија у земљи и иностранству. Добитник је више награда и признања за свој стваралачки рад.

Самосталне изложбе: 1977. Крушевац, Уметничка галерија; 1985. Београд, Галерија ФЛУ, Магистарска изложба; 1987. Вараждин (Хрватска), Изложбени салон слика; 1988. Београд, Галерија Коларчевог народног универзитета Крушевац, Уметничка галерија; 1989. Трогир (Хрватска), Атриј музеја Лесковац, Народни музеј; 1993. Крушевац, Уметничка галерија Народног музеја Златибор, Конгресни центар – Хотел Чигота; 1994. Златибор, Конгресни центар – Хотел Чигота; 1998. Крагујевац, Уметничка галерија Народног музеја Горњи Милановац, Музеј Рудничко-таковског краја; 2001. Пале (Република Српска), Галерија „Огњиште“; 2008. Крагујевац, Галерија Народног музеја Врњачка Бања, Галерија Атељеа Басара – Обрадовић Крушевац, Уметничка галерија Народног музеја; 2010. Вршац, Градски музеј Опово, Галерија „Јован Поповић“; 2011. Ниш, ГСЛУ – Павиљон на тврђави; 2012. Жалец (Словенија), Савинов ликовни салон – ЗКШТ; 2014. Пирот, Галерија „Чедомир Крстић“; 2015. Трстеник, Ликовни салон Дома културе Београд, Галерија ’73, 2016. Чачак, Ликовни салон Дома културе.

Награде и признања: 1975. Београд, Награда најбољем студенту за школску 1974/75. ФЛУ Београд; 1977. Београд, Награда за сликарство из фонда „Петар Лубарда“; 1977. Крушевац, Награда на

Октобарској изложби у Крушевцу; 1979. Београд, Откупна награда Југоекспорта на „Октобарском салону“; 1980. Београд, Откупна награда Југоекспорта на „Октобарском салону“; 1981. Краљево, Награда на изложби друштва УЛУС-а Западног Поморавља; 1981. Београд, Откупна награда на изложби „Цртеж и мала пластика“; 1988. Београд, Откуп СИЗ-а културе на самосталној изложби у галерији КНУ; 1992. Крушевац, Прва награда на Октобарској изложби у Крушевцу; 1993. Београд, Златна значка КПЗ-а Србије за допринос у култури; 1998. Крагујевац, Награда на 24. Пролећној изложби чланица УЛУС-а и УЛУПУДС-а.

Дела јој се налазе у многим приватним колекцијама, збиркама галерија, музеја и установа од јавног значаја Републике Србије.

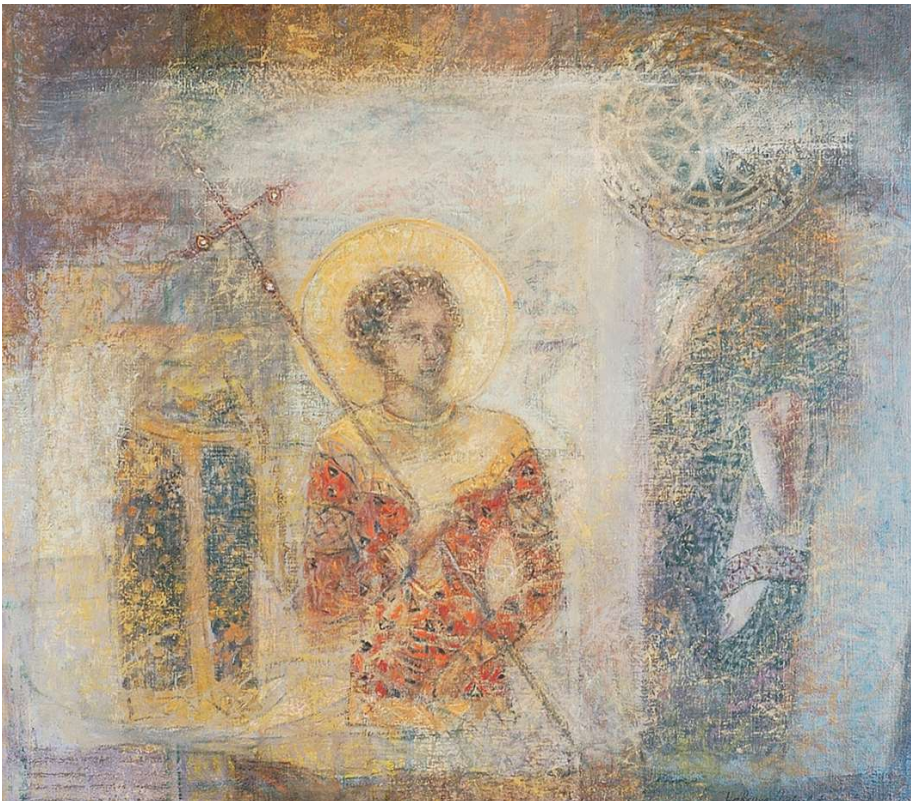

Обриси ратника

Крунисање Симониде

Одабрани пут

Миодраг Бајић

ЛАЗАРЕВА ПОРОДИЦА – ЦРТАЧКА СТУДИЈА У СЛАВУ ХРЕБЕЉАНОВИЋА

Представљање Лазареве породице цртежом или сликом представља велики уметнички изазов. Сама помисао да би та идеја могла да добије своју визуелну, ликовну слику у свој својој лепоти, раскоши, историјско-етнолошкој тачности и драматичности, у инспиративном трагању за физиономијама глава, пропорцијама тела, о гестикулацији, пружа изузетну креативну могућност. Подстакнут историјским подацима о породици Хребељановић, осећај надахнућа испољио се кроз технику цртежа и пружио јавности једно, надасве лично трагање и представе о овој племенитој породици.

Досадашње моје интересовање за овај историјски период друге половине XIV века, подстакнуто новим сазнањима, дало је божански импулс свеколикој мојој уметничкој имагинацији. Она је у апсолутној вези са недокучивом мојом урођеном, али необјашњивом интуицијом која је, са капиталом стеченог уметничког искуства, дала гаранцију да ће сваки будући цртеж о Лазаревој породици деловати убедљиво. Избор материја је сведен на прибор са којим се увек започиње рад на великим монументалним композицијама, а то је угљен, природног порекла и подлога за цртање, натрон папир. Централно место у наговештају и обликовању теме је рад и цртачка брза бележења, скице. Оне су драгоцени хватачи јер региструју црно на бело и тему, конструкцију композиције и њену фукционалну геометрију. Избором материјала са „мозаиком“ скица, настала је цртачка прича.

У овој надахнутој цртачкој студији о кнезу и кнегињи, Лазару и Милици Хребељановић, трудио сам се да дам свој лични уметнички и креативни печат, уз дивљење са осећањем великог респекта и поштовања према породици која је обележила историју XIV и XV века на најпозитивнији начин. Браком Лазара и Милице спојиле су се две породице Прибац Хребељановић и Вратковић. Њихова снажна духовна и емотивна веза била је веома плодна и подарила је осморо деце – пет кћери и три сина. Прворођена је Марија, затим Јелена, Драгана, Теодора и Оливера. Синови Стефан, Вук и Добривоје (мало поживели).

У ствари, ништа није случајно. Наиме, пре седам година био сам подстакнут племенитом замисли проф. инг. Чвек Саве да се ликовно оваплоте његова сазнања и истраживања о нашој историји.

Он који иначе ради и живи у Бостону, САД, неуморно се бави и истраживањем средњег века, времена друге половине XIV века у Србији, и посебно за Европу значајне Косовске битке. По Чвековим личним и приватним истраживањима ове теме издвојиле су се две, за историју Српства и поколења значајне личности – кнез Лазар Хребељановић и витез реда Змаја Св. Георгија, Никола Вратковић, од милоште у народној поезији назван и опеван као Милош Обилић. Тај величанствени сукоб две војске, српске која штити и брани хришћанство и православље од надирућег ислама, прво сам цртачки, а затим и сликарски (у варијанти иконописа) обрадио у до сада 25 призора. Са тим искуством и веома јаким емотивним набојем надахнуто сам израдио низ монументалних цртежа чија су тема кнез Лазар и кнегиња Милица. Први цртеж је посвећен кнегињи Милици (формат 160 x 100 цм), цртан угљеном на папиру са жељом да афирмишем њено достојанство, духовност, постојаност и за оно време ретко ктиторство (манастир Љубостињу).

Следи цртеж кнегиња Милица са малолетним сином Стефаном који стиснутим шакама стеже оштрицу дворучног очевог мача. Идеја ове аналитичке цртачке студије је да ће будућност деспота Стефана бити веома значајна и увек раздељена према Угарској или према Турској порти, а његова животна амбиција очување духовности, односно православља. Потом настаје цртеж деспот Стефан са мајком Милицом којој је дорастао, са којом ће делити управљање Србијом. Следи захтевна композиција деспот Стефан са мајком Милицом, монахињом. Поред мајке Милице и њеног позитивног утицаја на сина, на младог Стефана, неоспоран утицај на њега имала је и прва српска песникиња Јефимија. Цртеж монахиње Јефимије настао је након више пута ишчитаване поеме *Похвала кнезу Лазару*.

Уследила су три велика цртежа монументална по формату (160 x 160 цм) и композиционо. На сва три цртежа доминира активна фигура деспота Стефана. Он је на коњу у скоку, наоружан је копљем, мачем, крстом, а у позадини је Београд кога је деспот Стефан својом владарском способношћу и великом духовном снагом издигао на ранг већих утврђених градова Европе.

Мања пауза у раду на циклусу цртежа о Лазаревој породици вратила је „филм уназад“. Израдих цртеж Милице и Николе Вратковића (Милоша Обилића), са личним пијететом и према Милици и бриљантном јунаку витезу реда Змаја Св. Георгија. Исту најзначајнију европску витешку титулу носио је и деспот Стефан. У име велике учености духовности личног јунаштва, тактичке војне обучености, био је проглашен за првог витеза реда Св. Георгија у оновременској Европи.

Као задњи цртеж овог цртачког серијала наметнула се сцена, монументалне композиције, породице Лазара и Милице Хребељановић. Од свих до сада изведених цртежа овог циклуса показало се да је ова сцена Лазареве породице ликовно, естески најзахтевнија. Композиција је хоризонтална по концепту. На њој доминирају стојеће фигуре – слева надесно пет кћери, затим Лазар, Милица, Стефан и Вук. У оваквој композиционој фигуралној варијанти неопходан је хармоничан ритам, вертикала једнаких, али и различитих интензитета линија. Доследну динамику композицији пружају мање или оштрије закошене форме (орнаментика, набори тканине, накит, оружје). Цртеж постаје јединствена целина, потпуна композиција, стекавши унутрашњу конструкцију у виду ликовне чистоте добијене из мог личног уметничког израза. Моји естетско-ликовни афинитети базирају се, између осталог, на естетици вишеслојне и непоновљиве византијске уметности. Са духовним садржајем ове историјске епохе, личним проучавањем пластичне анатомије човека и њеног неприметног транспоновања на телима женских и мушких ликова, током цртачког процеса осетио сам изузетну повлашћеност да поседујем богом дати дар, те могу и умем да своју имагинацју или визију оваплотим у цртеж.[2]

[2] Градски музеј Трстеник, 18. јуна 2015. године.

МИОДРАГ-МИЋА БАЈИЋ

Академски сликар Миодраг Бајић, редовни проф. у пензији Факултета примењених уметности, представља изузетну личност богатог, снажног и комплексног стваралачког опуса. Као уметник ренесансног свестраног духа, својим дугогодишњим стваралаштвом оставио је дубок траг у културној матрици наше средине. Своје радове презентовао је наброј ним самосталним и групним изложбама у земљи и иностранству (Лос Анђелес, Њујорк, Берлин, Париз, Лимасол, Вашингтон, Риад – Арапски Емирати...), као и кроз своја монографска издања (*Бакрорези 1973-2003*, *Човек – анатомија – уметност*, *Анатомски атлас*...). Своје знање и спознају уметности је несебично даровао својим студентима током вишедеценијског рада на Факултету примењених уметности као професор на предмету Анатомско цртање. Предавао је и на Факултету ликовних уметности у Београду, на Уметничкој академији у Новом Саду, Академији лепих уметности у Београду, Школи „Дунав филм" у Београду и на Филозофско-уметничком факултету у Крагујевцу. Бајићеве слике, цртежи и графике представљају неретко имагинативне светове у којима обитавају махом људи (човек као елемент космоса судбински симбол живота) и коњи (чије симболичко присуство отвара изнова нове значењске целине).

Проф. Миодраг Бајић је својим активним делањем подстакао стваралаштво бројних генерација младих уметника, а својим целокупним делом пружио сјајан пример стваралаштва широког опуса за који је у више наврата награђиван. Од бројних награда издвајају се: Плакета 25. Мајске изложбе УЛУПУДС-а (1993), I Награда Задужбине краља Петра I (1996), Велика плакета са повељом Универзитета уметности (1993), I Награда Задужбине краља Петра I (1996), Велика грамата – захвалница манастира Жиче, и Грамата манастира Велуће и манастира Каленић.

О стваралаштву проф. Миодрага Бајића писани су бројни новински чланци, текстови, каталози, као и многобројне стручне рецензије од стране еминентних личности.

Лазарева породица

Лазар и Милица

Монахиња Јефимија

Деспот Стефан Лазаревић,
витез реда Змаја Св. Георгија

ӣрикази

КНЕГИЊА МИЛИЦА – МОНАХИЊА ЈЕВГЕНИЈА И ЊЕНО ДОБА[1]

Владета Петровић

ПРИКАЗ ЗБОРНИКА

Кнегиња Милица је обележила један значајан период у српској историји. Од Косовске битке, па све до своје смрти, краће време је управљала самостално државом, да би више од две деценије била савладар (1393-1405). Радови са овога скупа посвећени су њој као историјској личности, као и времену које је она обележила.

У оквиру зборника је објављено четрнаест радова који су претходно презентовани на симпозијуму.

Зборник започиње радом *Књегиња Милица и Лазарево наслеђе* (стр. 7-15) др Синише Мишића, редовног професора Филозофског факултета у Београду, у коме је размотрена улога, кнегиње Милице у одбрани наслеђа кнеза Лазара после битке на Косову. Успостављањем вазалног односа са Османлијама, с једне стране, и канонизацијом кнеза Лазара, кнегиња Милица и њени синови су стекли предност у односу на Вука Бранковића. Аутор истиче да је у питању породична владавина, у којој је кнез Стефан легитимни владар и наследник, али због искуства, година и позиције коју је стекла након Косова, Милица и након замонашења задржава свој удео у власти и јаку позицију унутар савладарског односа. По повратку у земљу из битке код Ангоре, Стефан Лазаревић одлучно мења спољну политику и склапа савез и вазални однос са угарским краљем Жигмундом. Упркос томе, Милица је задржала статус савладара.

Др Дејан Јечменица, доцент на Филозофском факултету у Београду, у свом раду *Извори и манифестације моћи и утицаја књегиње Милице* (стр. 17-27) дефинише три периода у оквиру *епохе књегиње Милице – монахиње Јевгеније*. Први период се завршава Косовском битком 1389, у њему је кнегиња Милица остала сасвим у сенци свог супруга. Други период је трајао од Косовске битке до кнегињиног замонашења 1393. године, а трећи од 1393. до њене смрти. Кнегињино порекло, сродство са светородном династијом, која је одувек поседовала харизматску власт, био је важан извор

[1] Тематски зборник: радови са научног симпозијума одржаног 12. септембра 2014. године у манастиру Љубостињи.

моћи и утицаја, а исто тако снажан чинилац легитимитета власти. Култ *Свето̄ кнеза*, предано грађен заједно са црквом, након Косовског боја, донео је удови и читавој породици један нови ореол харизме, која се није тако лако могла стећи. Савладарски положај који кнегиња гради након погибије свог супруга, давао јој је и формалне оквире за испољавање моћи и утицаја.

У свом раду *Књижевни дар кнеѓиње Милице* (стр. 29-37) др Драгиша Бојовић, редовни професор на Филозофском факултету у Нишу, истакао је чињеницу да је кнегиња Милица, односно монахиња Јевгенија, не само даровита књижевница, већ и изванредан познавалац библијске теологије и литургијске поезије. Пажњу овог књижевног историчара посебно су привукле три повеље: манастиру Високим Дечанима и светогорским манастирима Великој Лаври и Светом Пантелејмону. Мотиви кнегиње Милице припадају разноврсном спектру општехришћанских мотива од којих се поједини блиско везују и за српске средњовековне писце. Посебну пажњу заслужују псалмски мотиви, које ауторка, вешто инкорпорира у своје аренге, чиме постиже поетску снагу изражавања, али и даје пророчку визију Цркве Христове. Литургијска свест ауторке је сведочанство њеног активног монашког, духовног и литургијског живота. Таква свест је утицала и на поетику њених аренги, које је писала у монашкој ризи.

Др Борис Стојковски са Филозофског факултета у Новом Саду је у оквиру свог рада *Срѿско-уѿарске везе 1389-1402* (стр. 39-57) анализирао односе Србије и Угарске и поделио их на неколико фаза, који се поклапају са походима које је на Србију, као турског вазала, вршио угарски краљ Жигмунд Луксембуршки. Ових похода је било укупно четири. Први поход је извршен у јесен 1389, када је угарски краљ Жигмунд Луксембуршки продро до реке Ломнице према Гружи, опсевши том приликом градове Борач, Честин и Некудим. Преко Ковина се потом угарска војска вратила у Угарску, завршавајући овај поход ка југу у децембру исте године. За овај период постоји и један, додуше индиректан податак, али без сумње занимљив. Ради се о помену великог броја српског живља у јужној Угарској. Фрањевац Вартоломеј из Пизе у свом попису самостана Босанске викарије, наводи да је већина становништва мачванске кустодије православне вероисповести. Осим тога, и мачвански бан, Јован Моровићки, навео је 1415. године, да је између Саве и Босута целокупно становништво православно изузев фрањеваца.

Други рад који обрађује тему међународних односа Србије у доба кнегиње Милице је рад *Млечани и срѿске земље за време владавине кнеѿиње Милице и кнеза Сто̄фана Лазаревића* (стр. 59-80) др

Катарине Митровић из Центра за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета у Београду. Ауторка је приказала односе млетачких власти са Балшом II за време последње године његове владавине (1385) и Ђурђем II Страцимировићем Балшићем, господарима Зете, Вуком Бранковићем и његовим синовима, као и кнегињом Милицом и кнезом Стефаном Лазаревићем. Фокус је усмерен превасходно на политичке односе. Освајањем Крфа 1386. Венеција је стекла чврсто упориште за повратак старих и освајање нових поседа на источној јадранској обали. Приликом стицања поседа у Зети и северној Албанији, Млечани су се користили уобичајеним тактикама. Дипломатске игре и притисци уз обилато „чашћавање“ локалних моћника у виду провизија, пензија, скупих поклона и нереалних, каткад лажних обећања, коришћени су готово у свакој прилици, док се војним акцијама прибегавало само у случају нужде.

Тежак међународни положај у коме се нашла Србија након Косовске битке тема је и др Ђуре Хардија, ванредног професора на Филозофском факултету у Новом Саду. Аутор у раду *Прилої расправи о уіарском нападу на Србију после Косовске битке* (стр. 83-93) разматра могуће поводе и узроке напада Жигмунда Луксембуршког на Србију у октобру (новембру) 1389. По аутору већ летимичан поглед на угарску дипломатичку грађу потврђује став да је угарски краљ ову војну акцију сматрао легитимним чином повратка *својих* градова и области од *побуњених Рашана*. Погибија кнеза Лазара свакако се може ставити у контекст феудалног обичаја према коме су владари користили смрт својих *снажних поданика* да поврате државне поседе који су се у претходном периоду усталили у њиховим рукама. У овом су случају захтеви угарског краља, хипотетички гледано, били такви да их кнегиња Милица и њени сарадници изгледа нису могли прихватити, упркос свом врло неповољном положају. Какви су ти евентуални захтеви били можемо само нагађати. Одбивши их, Срби су *постали побуњеници,* а угарски краљ је добио повод да изврши поход на Србију у јесен те 1389.

Др Гордан Бојковић у свом раду *Витезови великоморавске долине у другој половини XIV века* (стр. 95-109) истиче да су основу снаге и престижа у средњем веку чинили оклопни коњаници, за које се данас усталио општи назив витезови. У средњовековној Србији, оклопни коњаници су били властела, као што су Вукославићи – жупан Вукослав и његови синови Црепа (његов син Венедикт Црепа) и Држман (Дионисије); монах Доротеј, са сином Данилом; поред ове двојице велможа, извори друге половине XIV века помињу низ властелина приликом одређивања међа црквеним поседима, поименично, највише људи помиње Раваничка повеља.

Др Марија Копривица из Центра за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета у Београду у раду *Црквене прилике за време владавине кнегиње Милице* (стр. 111-124), дала је преглед драматичних догађаја који су потресали и српску цркву у периоду након Косовске битке. Непуна два месеца након погибије кнеза Лазара, српска црква остала је без поглавара јер је 11. августа 1389. умро патријарх Спиридон. Његовом смрћу кнегиња Милица и њени синови остали су без великог савезника. У унутрашњим приликама Бранковићи су иступали као претенденти на Лазарево наслеђе. Бивши патријарх Јефрем је по други пут стао на чело српске цркве. Повратак патријарха Јефрема представљао је тренутну доминацију Бранковића после Косовске битке. Он је остао на челу српске цркве око годину дана. Епископ Марко у Житију патријарха Јефрема, даје само кратку белешку о томе да је млади кнез Стефан сазвао сабор на коме је Данило постављен за патријарха. Чињеница да су Лазаревићи успели да сазову сабор говори о њиховој консолидацији и јачању. До јесени 1390. одбијен је напад Угара и склопљен је мир са Турцима. Нови патријарх одмах иступа као заштитник Лазаревих наследника. Чини се да је управо подршка цркве одредила и решење политичких спорова. Канонизација кнеза Лазара била је добар темељ за изградњу нове династије. Стварање нове светородне династије је истакнуто као начин легализације власти Лазаревића. Патријарх Данило III је за време владавине кнегиње Милице био чврст ослонац и у доношењу важних политичких одлука. Умро је пре 1400. године, када се већ помиње патријарх Сава. С друге стране, Бранковићи су имали јак утицај у хиландарском братству и то захваљујући Роману, великосхимнику Герасиму (Радоња), брату Вука и Гргура. Углед и утицај Герасима утицали су на поимање Бранковића као највећих заштитника и ктитора Хиландара с краја XIV века. Монах Герасим је 1392. прешао у манастир Светог Павла на Светој Гори, те су Бранковићи једини од српских господара иступали као његови ктитори. Манастир је напустио 1397. када је пренео тело свог брата Вука Бранковића из Македоније на Свету Гору. Умро је 3. децембра 1399. године. Односи Лазаревића са Хиландаром су се поправили тек после смрти Вука Бранковића и монаха Герасима. Уз то подвојеност у црквеном погледу могла се наслутити и у питању канонизације бившег патријарха Јефрема, која је извршена 1407. године за време патријарха Саве V.

У оквиру свог рада *Цркве и манастири у повељама кнегиње Милице* (стр. 127-137) др Владета Петровић, научни сарадник, и Александра Фостиков, истраживач сарадник, из Историјског инсти-

тута у Београду, анализирају податке о црквама и манастирима у повељама које је кнегиња Милица – монахиња Јевгенија издавала сама и заједно са својим синовима. У оквиру дарованих поседа манастирима Хиландару, Великој Лаври Светог Атанасија, манастиру Светог Пантелејмона и Дечанима, налази се и осам цркава које су тема овог рада.

Мр Небојша Ђокић у раду *Манастир Љубостиња од пада под османску власт до првог светског рата* (стр. 139-178) даје преглед историје манастира са посебним освртом на прилике за време аустријске владавине почетком XVIII века и времена тзв. Кочине Крајине. Дате су и биографије готово свих старешина манастира од краја XVIII века до Првог светског рата.

Др Снежана Божанић са Филозофског факултета у Новом Саду у свом раду *Кнегиња Милица у народном предању* (стр. 179-208) прати и анализира лик и делатност кнегиње Милице из угла народне традиције. Иако је народно предање често удаљено од историјске истине, вредно је истраживања, а у њему је кнегиња приказана као пожртвована сестра и кћерка, брижна мајка и одана супруга.

Преглед живота Јелене треће кћерке Лазара и Милице доноси рад *Јелена, кћер кнегиње Милице – супона, Лазаревића и Балшића* (стр. 209-222) др Марјана Премовића са Филозофског факултета у Подгорици. У раду је представљена њена улога у политчком животу Зете са посебним нагласком на односе породица Лазаревић и Балшић.

Дискусија на завршетку научног симпозијума у манастиру Љубостињи послужила је као повод др Дејану Радичевићу са Филозофског факултета у Београду и др Емини Зечевић из Народног музеја у Београду да напишу рад *Археолошка истраживања гробова у манастиру Љубостиња* (стр. 223-232). Учесници дискусије су износили противуречне податке о гробовима који су у више наврата ископавани у Љубостињи. Стога су у раду презентована и поновно размотрена сва претходна сазнања о овом питању.

Археологији је посвећен и последњи рад у зборнику *Антички археолошки локалитети у широј околини манастира Љубостиње* (стр. 233-256) Душана Рашковића. Аутор је анализирао античке налазе са: Градца у атару села Доњи Дубич; Грабовака, смештеног на размеђи села Почековине и Доњег Рибника; локалитета Градац у Риђевштици; Јерининог града у Грабовцу и Градца у Брезовици.

Синиша Мишић

КНЕГИЊА МИЛИЦА –
СРБИ У ТЕШКИМ ВРЕМЕНИМА

На иницијативу Општине Трстеник у септембру 2014. године одржан је научни скуп о кнегињи Милици и њеном времену. У амбијенту њене задужбине, светог манастира Љубостиње, истраживачи и наставници са института и универзитета у Београду, Новом Саду и Нишу, излагали су своје резултате истраживања о времену у коме је живела, патила и владала Милица, кћи великог кнеза Вратка и потомак Вукана Немањића. А то време је било тешко и политички компликовано за Србе који су губили државу и животе, по много чему различито, али и по нечему слично овоме у коме живи садашња генерација Срба. Лазарева Србија је 15/28. јуна 1389. године бачена на колена, безнађе је хрлило са свих страна: агарјанске хорде су палиле и пљачкале, Угари са севера грабили градове и руднике, а Вук Бранковић покушавао да донесе ред у хаотично стање и заузме Лазарево место настављајући његову политику, без разумевања дубине настале промене на Косову пољу. Неки од племенитих родом, али ништих духом, грабили су имања палих ратника и светих манастира (Дечани).

У свом том јаду и страдању уздигла се Милица, жена Лазарева, али и крв Немањића, и повела борбу за опстанак своје куће и деце, али и Србије. Уз њу је одлучно стала српска црква у лику патријарха Спиридона, а затим и Данила III. На државном сабору Милица је, уз помоћ цркве и властеле, донела најтежу одлуку по себе, али спасоносну по Србију. Одлучено је да се оде Лазаревом убици на ноге и затражи милост. Амиру Бајазиту је на дар поведена и Миличина ћерка Оливера. Лична жртва није могла бити већа, али је вазалство и споразум са Бајазитом донело одлучујућу предност над Вуком Бранковићем и помоћ у избацивању Угара са северних територија земље. Србија се, уз велику цену, одбранила и преживела.

У ових мало редова скицирали смо време у коме је морала да делује кнегиња Милица *мужанствена жена*, па не чуди чињеница да је српска историографија била и остала заинтересована за изучавање, како времена, тако и саме јунакиње овог доба. За жаљење је што кнегиња Милица још увек, међу српским исто-

ричарима, није добила свог биографа. Хвале је вредан труд посленика из области културе у Трстенику и препознавање потребе да научним скупом обележе сећање на кнегињу Милицу и њено доба. Још и више је за похвалу чињеница да је *Зборник* са овог скупа објављен само пола године након предаје текстова, што је у садашњем времену прави подвиг и достојан однос према струци и истраживачима који су уложили значајан труд у своје радове. Овим је локална самоуправа показала да јој је заиста стало до прошлости, традиције, а не само до *сликања* за локалне медије.

Као један од уредника *Зборника*, старији и искуснији, осећам потребу да се овде још једном захвалим ауторима радова који су нашли места у овој књизи. Њен садржај показује разноврсност интересовања истраживача, али и напор да се изнађу нове теме, или да се у већ познатим темама да нов допринос у тумачењу и интерпретацији познатих догађаја, што је некима од њих дало нову димензију у схватању укупних процеса. Већина аутора припада најмлађој генерацији медиавелиста, што, само по себи, има велики значај, јер је у питању генерација која ће деловати на научној сцени Србије наредних 40-50 година. Они представљају садашњост и будућност српске медиавистике.

Зборник *Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба*, према замисли аутора ових радова, представља део једног шире осмишљеног плана проучавања Моравске Србије. Важан сегмент овог плана је замисао да се ова епоха и простор обраде кроз научне скупове који би се одржавали на простору *историјске радње*. Први такав скуп је одржан 2007. године у Крушевцу под називом *Моравска Србија* и он се бавио општијим темама, дајући смернице даљим истраживањима. Други је одржан такође у Лазареву престоном граду 2013. године и он се бави властелом кнеза Лазара и њим самим (*Власт и моћ*). Овај скуп је окупио и значајан број научника из иностранства. Трећи је скуп о кнегињи Милици. У међувремену је одржан и скуп о *Цркви Лазарици*. У ова четири зборника објављено је преко 60 научних, истраживачких радова о Моравској Србији, што је највећи колективни допринос једној теми у српској средњовековној историји, у последњих 20 година.

У том погледу *Зборник* о кнегињи Милици има посебно место у овоме низу и представља изузетан допринос српској медиавистици. Њоме смо и ми истраживачи и домаћини показали и доказали да *велика* историја зависи од тема и квалитета истра-

живања, а не од места где се резултати саопштавају. Децентрализација српске мисли, посебно историјске, је неопходност и питање опстанка, а не нечији хир. Поглед према *великим* историографијама Беча, Париза, Лондона, Москве је користан за српску историографију, само ако се у том оку огледају и Крагујевац, Крушевац, Ниш, Трстеник, Пријепоље, Нови Пазар. Без тога српска историографија ће се претворити у јалову и имитаторску грану науке, која опонаша велике историографије само спољном имитацијом, цитатометријом и *страшно* модерним, али компилаторским темама, без фундаменталних истраживања. Српска медиавистика је већ одгајила читаву једну генерацију историчара која никада није радила у архиву! Модернизам никада није донео ништа добро када је био сам себи циљ.

На крају захваљујем свима који су у нашим напорима препознали нешто вредно и на ползу роду нашем.

фото-документација

ФОТОГРАФИЈЕ 28. „ЈЕФИМИЈИНИХ ДАНА“
16-20. јун 2015. године

Уна Ђелошевић говори Похвалу

Беседа награђеног – Гојко Ђого

Уручење награде „Јефимијин вез“

Иван Неїришорац

Селимир Радуловић

Милица Јефтимијевић-Лилић

Симоњан Бабкен

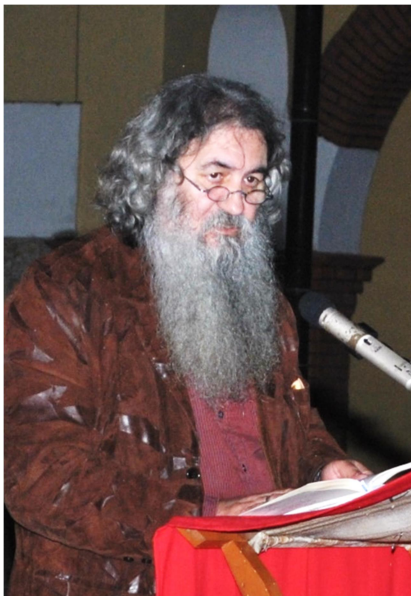

Мирослав Цера-Михајловић

Живорад Недељковић

Игуманија Љубостиње мати Христина са Гојком Ђогом и делом учесника

Отварање 28. „Јефимијиних дана“ и изложбе слика Невенке Рајковић

Концерт „Дуа Модерата“, 16. јун

Јерменско-српско вече – Симоњан Бабкен

Градски музеј 18. јун – Представљање тематског зборника „Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба“ и пратеће изложбе цртежа „Лазарева породица“ Миодрага Миће-Бајића

„Од рода светла и славна“– проф. др Миодраг Радовић у порти Св. тројице

Завршно вече „Јефимији у част“

ПРИЛОЗИ

свеске словенске

Милован Витезовић

ЦАР ИВАН IV, ЊЕГОВ МОНУМЕНТАЛНИ ЛЕТОПИС СВЕТА И КУЛТ СВЕТОГ САВЕ СРПСКОГ У РУСИЈИ[1]

Када се 1547. године велики московски кнез Русије (од своје треће године кнез) Иван IV Васиљевич (Василијевич) Рјурикович у својој седамнаестој години крунисао за првог руског цара, он је уз тежње да, ширећи Русију ка Балтику, ка Криму и Сибиру, створи велико и моћно (грозно – страшно, силно) царство, пожелео да свом царству подари до тада невиђену историју света до њега, у којој се ваља наћи.

Та историја, названа *Летописни лицевој свод* (Летописна лична збирка) највећи је књижевни подухват у шеснаестом веку у Русији, а богме и најмонументалнији у Европи не само тога времена. Замишљена је као огромна збирка – зборник илустроване историје света и историје Русије, који обухвата текстове почев од старозаветне књиге о постању, од митских времена до руских историјских летописа средине шеснаестог века – „својеврсна је енциклопедија светске и руске историје“. Зборник има три основне целине – опште историје света, древне руске летописе и летописе нових лета датих хронолошки, паралелно. Како је замишљен, још боље је остварен, мада не сасвим довршен за живота Ивана Грозног. И овај летопис је имао своју историју, али је срећом скоро у целини сачуван, распоређен у десет томова, који се сада чувају у више националних културних институција Русије. И тек се у садашњем издању јављају обједињени (факсимилно издање овог уникатног летописа почела је московска издавачка кућа „Актеон“ 2006. године, распоређен у двадесет књига – сваки том две књиге).

Зборник се сада сагледава у целини и оцењује се у монументалности: „*Летописни лицевој свод* нема аналога у светској култури ни по ширини обухваћених историјских догађаја, ни по богатству илустрованог материјала. Ово је монументални споменик древне руске књижевне уметности. По својој грандиозности, древности и изузетној драгоцености *Летописном лицевом своду* припада место у реду таквих националних реликвија као што су Цар-топ, Цар-звоно и њега с правом називају Цар-књига.“ Већу славу светска историја није имала.

Замишљен као уникатна историја у слици и речи, *Летописни лицевој свод* је остварен на готово десет хиљада листова. Скоро сваки лист је украшен са по две (једна по страници) историјски

[1] Беседа у Љубостињи, „Јефимијини дани“ 2012. године.

веродостојне и ликовно богате и причом усложене минијатуре сликане акварел техником, која се зачудо назива „сербскаја или јужнословенска колористика“ (све слике су прво цртане оловком, па тек после бојене). Све су веома значајног формата за минијатуре – ширина им је 15 и висина 20 центиметара. Притом, минијатуре заузимају две трећине летописног листа и њихов укупни број већи је од осамнаест хиљада. Непознат је број историчара и преписивача који су учествовали у овом грандиозном подухвату, али је познато да је сликало око четрдесет сликара који се заједно у историји уметности именују Московском школом живописа „при Иване IV“.

Срби у овом летопису имају своје бројне, исто хронолошки сложене стране из своје историје до времена Ивана IV, у јарким минијатурама. Те српске стране почињу родословом владара од преднемањићког периода и завршавају се Косовским бојем, имају осамдесетак листова са око сто шездесет јарких минијатура. Самом Косовском боју припада десет слика, што говори о великом историјском значају овог догађаја у руским и светским историјским поимањима и после века и по такозване историјске дистанце, имајући у виду време настанка *Летописа*. Косовски бој је описан и осликан онако како је за њега сазнао митрополит Пимен у Цариграду исте 1389. године. Српски пораз је ражалостио руске монахе у тада још незаузетом Константинопољу, па су се разним путевима и са великим страхом враћали кроз Турке у Русију. Слике нас садржајем упућују да је епска свест Срба о догађајима Косовског боја сасвим историјска, у шта смо крајем XIX и током XX века сумњали. По овом судећи, неправедно.

Најзначајније посвете Србима, које су основа ове књиге, налазимо у такозваном Лаптевском тому, који се сада чува у Одељењу рукописа Руске националне библиотеке, то јест, у четвртој књизи где је, уз родослове српских владара немањићког периода дат животопис Светог Саве у сто једној слици, што је свакако највећи ликовни опус посвећен овом нашем светитељу, и вероватно један од најобимнијих посвећених духовним јунацима у овом летопису.

Велика заступљеност Светог Саве у царском летопису упућује на величину његовог светитељског култа у Русији у времену настанка летописа.

У бројним српским и руским веома мериторним научним (историјским, теолошким и уметничким) расправама, колико у нашим (Новаковић, Радоичић, Богдановић, Петковић...) толико пре и више руским (Њекрасов, Орлов, Лазаров, Троицки, Јаблонски, Мошин) говори се о великој присутности и доследном неговању култа

Светог Саве Српског (Сава Сер бски) у Русији од краја XIII века, до времена Октобарске револуције. Тај култ је био при врхунцу (после је трајао) у времену настанка *Летописної свода*, за који су и Руско царство у настајању и сам први цар Иван IV имали великих и државних и личних разлога.

Само Савино име поменуто је први пут у једном руском летопису из 1200. године. Можда први пут уопште, сигурно први пут у свету. Путопис је руског ходочасника Добриње Андрејковича, будућег новгородског архиепископа, у чину нареченог као Антоније. Путописац је те године боравио у Константинопољу и ходочастио по цариградским знаменитим царским, духовним и светим местима. Тако је посетио и самостални царски манастир Богородице Евергетиде, у којој је била главна реликвија штап са крстом Светог апостола Андрије. Ту је путописац срео царског госта, у пуној царској пажњи нашег Растка Немањића, у монашком образу названог Сава, и помиње га по монашком имену, али у световном звању као једну од живих знаменитости затечених у Цариграду: „У том манастиру је живео Сава, српски кнез када изађе из Свете Горе“. Дакле, овај царски манастир је био кнежева резиденција монаху Сави када је у царске аудијенције долазио.

Путописац је и сам, не знајући, био сведок историјског догађаја. Те 1200. године Сава је у Константинопољ дошао великим послом. Молио је и измолио Алексија Анђела, моћног цара, то јест василевса Ромеје, односно Византије, да за на Светој Гори подизани српски манастир Хиландар буде сактитор монаху Симеону (Стефану Немањи), великом жупану све српске земље Стефану (иначе, царском зету) и њему, Сави – Грешном. Тако је тада царским пристанком и Хиландар постао независни царски манастир са правом да има такав типик као Евергетски, по коме над њим није ни прот Свете Горе, ни васељенски патријарх, већ само цар, кога ће међу ктиторима заступати даровано златно царско жезло. *Хиландарски типик* је смишљеним и стрпљивим Савиним делањем, уз мале, али значајне проене, постао *Студенички типик*, на коме се засновала самостална српска архиепископија. Она ће, опет, бити правно устројена Савиним преводима *Номоканона* на српскословенски и прилагођавањем закона Србима, што ће се у каснијим преписима назвати *Законоправило Светої Саве*, и на коме ће се правно утемељити и српско краљевство. У рускословенским преписима који су уследили, *Законоправило* је именовано као *Крмчија Светої Саве Србскої* (кормчаја књига – књига управе, крмарења – управљања крмом).

Преписивање *Крмчије Светоī Саве* у Русији је према доказима руских историчара „почело веома рано, још у XIII веку, па се она као зборник црквених и грађанских закона уважавала дуго, све до XX века“ (Троицки).

Велики зналац и савремени истраживач Хиландара историчар уметности, Душан Миловановић, сматра да је прихватање култа Светог Саве у средњовековној Русији било вид државне захвалности за Законоправило, односно Крмчију, јер је доносио светост закона.

Свети Сава је *Крмчијом* и пре стварања његовог и тамошњег светачког култа дубоко ушао у духовни и државни живот кнежевине Русије. И то је био такав утицај који је данас тешко историјски мерљив и, наравно, неједнак на свим руским просторима. На тај неједнак утицај упућивале су историјске прилике у којима се руски народ налазио у око 60 кнежевина и бивао поробљаван од Татара у великим и честим најездама.

Све чешће преписивање и жеља за сазнавањем и поштовањем прописа *Крмчије* произилазило је из тежњи за симфонијом – сагласношћу духовне и световне власти, односно из тежње за већим јединством и узакоњењем јединства руских кнежевина у њиховом на скоро два века дугом ослобођењу од Златне хорде татарске, које се чинило изгледнијим после смрти Џингис-кана (1227). Само је симфонија омогућавала стварање прво слободног, па великог кнежевства и најзад моћног царства. На њој се Византија, то јест Ромеја, вековима дизала и опстајала. А историја је својим догађајима давала прилике за то стварање великим руским кнезовима из династије Рјуриковича, почев од Александра Невског до Ивана IV Васиљевича, који ће то силно, моћно, страшно царство и створити.

У свему томе се светска историја по некој својој теорији реда држала своје равнотеже: Рецимо, очито је како су, у деценијама и вековима турских надирања на Балкан и преко њега у Европу, узбијани Татари из источне руске Европе, па и Сибира. У деценијама око Косовског боја, у времену очајне одбране преосталих земаља из Српског царства, велики руски кнез Димитрије Донски започео је и повео бојеве за пуно ослобођење и уједињење шездесет руских кнежевина. Како су јењавале, топиле се и нестајале моћи Византије и Српског царства, дизала се Русија. Када је пао Цариград, Москва је скоро у моћи да постане Трећи Рим, и по сили и по симфонији, па и посредством дела Светог Саве, које је преузимано и кад то није било у писаном виду назначавано захваљујући сродности језика, јединственој словенској ћирилској писмености заснованој од светих учитеља Ћирила и Методија, и по блискости народа „у јединству крви и вере“. То што није назначавано враћало се српском светитељу стварањем култа Светог Саве Српског.

Велику улогу у стварању култа Светог Саве у Руском царству у настајању и уздизању имале су српске пребеглице (и извесне бугарске, преко српских земаља), боље речено, добеглице из реда племства, људи од пера, учених и духовних, писаца и преписивача, живописаца, иконописаца и неимара. Они су се у царство склањали испред Турака са својим достојанством, знањем и умећем, често и са делима, тековинама своје културе, коју је понајвише оличавао Свети Сава. Како је Сава као ходочасник умро у Бугарској, и тамо прво, након чуда његовог гроба, оглашен за светитеља, његов култ, који је код Срба без премца, постајао је и симболом државности и култура балканских Словена. Такав је „стигао“ и у Русију.

Култ Светог Саве у Русију доносили су српски монаси, прво светогорци, најчешће хиландарци, а потом и из других српских манастира после пада српских земаља под Турке. Доносили су га својим челобитним ходочашћима руским кнежевским дворовима, молећи покровитељства и помоћ својим манастирима. Они су помоћ молили у име Светог Саве и у његово име добијали највише, нарочито Хиландар и Милешева. О томе сведоче бројне грамате, којих ће бити највише у времену великог кнеза Василија III, кнегиње Јелене Васиљевне и цара Ивана IV, када ће прилози бити и најиздашнији и када ће у узвратним даровима цара и царске куће почети „орођавање“ руских и српских светаца, пре свега са Светим Савом, као што је то на великој катапетазми (завеси) дару Ивана IV Хиландару.

Хагиограф Пахомије Логотет, у Русији именован Пахомије Србин, и тим именом ушао у руску књижевност XV века, у коју је унео српски концепт житија (коме се приписује и много преписивано дело *Повест великих кнежева владимирских у Великој Русији*), својим књижевним деловањем у Новгороду Великом учинио је много да се Руси почну навикавати на култове српских светитеља, а и да прво усвоје култ Светог Саве. Сам митрополит Кипријан (из Цариградске патријаршије послат као митрополит Русије да буде црквени ујединитељ Кијева и Москве), о чијем се српском пореклу не може поуздано говорити, унео је у руски календар имена српских светаца. (Успутица очевица: У Кремаљском монументалном *Архангелском сабору*, гробној цркви московских кнезова, царева и црквених поглавара, на свакој плочи саркофага стоји натпис да је то гроб тога и тога, сем натписа: „Рака митрополита Кипријана“. А у руском језику нема речи *рака*).

Доласком у Русију ђака Константина Филозофа, игумана манастира Дечана и Кипријановог синовца Григорија Цамблака, писца *Житија Стефана Дечанског*, почело је и у северној Русији

познавања српских писаца и светаца и њихов утицај на духовну књижевност. Може се претпоставити да је Цамблаковим посредством на руске просторе стигла дечанска лоза Светих Срба и родословље српских владара Константина Филозофа, по којима је после скоро сто година за *Летописни свод* рађен родослов српских деспота.

У славу Светог Саве, као нешто најочитије, Хиландарац Лазар, монах родом из Призрена, осмислио је, израдио и 1404. године поставио први сат у Русији на прочељу двора великог кнеза Василија I у московском Кремљу, спрам дворске цркве Светих Благовести. Остало је забележено: „Овај се, пак, часник назива часомер, и сваки час удара чекићем о звоно одмеравајући и одбројавајући часове дневне и ноћне; не удараше човек него човеку налик, само звоно и самопокретно, чудновато, лепо некако, створено човечјом оштроумношћу, премаштовито и премудро. Мајстор и уметник овога бејаше неки монах који је дошао са Свете Горе, родом Србин, по имену Лазар, а цена овом бејаше више од сто педесет рубаља.“ Овај часник и часомер, како га све зваху, избијао је сате у славу Светог Саве без прекида пуних 217 година.

Име Светог Саве Српског почиње да улази и у руске манастирске типике, у њихове мјесецослове, почев од *Тверскої типика* из 1438. године. Следе рукописи тропара и кондака, којима почињу службе Светом Сави у руским минејима.

Димитрије Богдановић у својим руским истраживањима сматра да су у XV веку настали бројни руски преписи и пролошког и просторног житија Светог Саве и његове службе, тако да је овај светац у неким крајевима Русије имао све текстове за васпостављање службе.

Сретен Петковић држи да је за култ Светог Саве у Русији најзначајније Теодосијево *Житије Светої Саве*, примећујући да га сви руски преписивачи именују као Доментијаново. *Житије* је јануара 1517. године, као највећу драгоценост, из Хиландара у Москву донео старац Исаија Светогорац, на подарје великом кнезу Василију III, оцу Ивана IV. У преписима, ово *Житије* је постало архетип руске редакције, о чему сведочи више десетина добро сачуваних рукописа са неизмењеним текстом. Поштована је светиња рукописа. У описима руских библиотека XVI и XVII века види се како се у скоро свакој чува бар по једна *Книга Сава Сербски. Житија* знаменитог српског светитеља налазила су се и у личним библиотекама не само великодостојника као што је патријарх Никон, већ и виђенијих грађана, какав је трговац Строганов.

Житије Светої Саве је оставило велики утисак на великог московског кнеза Василија III, кад га је дао у толико преписивање, дајући као поклоник његовом нарастајућем култу још већи замах. Не може се утврдити колико је на то утицала и његова жена, кнегиња Јелена Васиљевна, у девојаштву кнегињица Глинска. А тај утицај, када се говори о култу Светог Саве Српског, није никако могао, без обзира на њену младост, бити мали, о чему ће бити речи.

Отац кнегињице Јелене Глинске, будуће велике кнегиње московске, био је руско-литвански кнез Василиј Глински Слепи, а мајка кнегиња Ана Глинска, у девојаштву Јакшић, кћи Стефана Јакшића (једног од браће Јакшића из епске песме *Диоба Јакшића*, господара Београда, Баната и Подунавља) војводе краља Матије Корвина и сестра српске деспотице Јелене, жене деспота Јована Бранковића, и српске војвоткиње Ирине, жене Матије Балшића Косаче, херцега Војводства Светог Саве. Глинска кнежевина је, поред Литваније, обухватала крајеве Белорусије и Малорусије (Украјине) и била у сталној ратној опасности због упада Пољака, Тевтонаца и Швођана. Те опасности су се увећале после 1515. године, након смрти кнеза Василија Слепог, мада је због његовог вида кнегиња Ана, уз помоћ синова Јурија, Ивана и Михаила, владала кнежевином, чувајући њено јединство и штитећи је од упада.

Ана Глинска је из свога српског рода донела велику образованост и побожност, јер је потицала из две орођене војводске породице, Јакшића и Белимужевића. Јакшићи су и титулама и положајима били везани за кнеза Лазара (имали удела у догађајима који чине његову историју из којих израста његов култ), за деспота Стефана и за Бранковиће. Белимужевићи су својом старином из Војводства Светог Саве били везани за Светог Саву и Свету лозу Немањића. Ана је одрасла у поштовању оба култа, и Светог Саве, и Светог цара Лазара. То поштовање је преносила својој деци (нарочито Јелени, која је имала само седам година када је умро кнез Василије Слепи) и старала се да се ови култови српских историјских светаца приме у Кнежевини Глинској. Тако се и овде имена Светог Саве и Светог Симеона јављају у месецословима и помињу у јеванђељима чији су рукописи настали на самом крају XV и почетку XVI века.

Кнез Василије Глински и кнегиња Ана, на молбу њене сестре, деспотице Јелене Бранковић, помогли су, као „венчани завет“, завршетак манастира Крушедола, после смрти ктитора деспота Јована (манастир су подизали Јеленин девер, митрополит Максим, и његова мајка Ангелина). Они су потом, заједно са московским великим кнезом Василијем III, помогли и подизање Крушедолу оближњег женског манастира коме је предстојница била мајка Ангелина, која ће са сином Максимом ући у венац српских светитеља.

У одбрани њихове кнежевине, ратна срећа је за породицу Ане Глинске била променљива, па је у једном преокрету цела породица била приморана да емигрира у Москву. Тада је највећи део Велике кнежевине Литве припојен московској држави.

У светлу тога државног обједињења треба сагледати и удају кнегињице Јелене Глинске за великог московског кнеза Василија III Ивановича, која се као оличење обједињења збила 1526. године.

Ово је московском кнезу био други брак. Како у првом браку није имао деце, од овога се очекивало мушко потомство којим ће се наставити дуга кнежевска лоза Рјуриковича. Била су то очекивања целе руске земље, али их је било и у осталим словенским православним народима покореним од Турака, којима је јака руска држава уливала наду за сопствену судбину. Те жеље се срећу и у испросним писмима Хиландараца за помоћ – „да се кнезу роди наследник“. И у уверавањима да се за кнежевог наследника свесрдно моле и Светом Сави и Светом Симеону, српским чудотворцима.

Очекивања су се испунила. Велика кнегиња Јелена је родила два сина: 1530. Ивана, будућег великог кнеза и цара, и 1533. Георгија – Јураја, будућег кнеза Углицког. Исте године умро је изненада велики кнез Василије. Нови велики кнез је трогодишњи Иван IV, а мајка му је регенткиња. Мали Иван од треће године у титули великог кнеза бива учен да узвиси дело свога деда, чије име носи, и дело свога оца; да буде свестан свога порекла и своје историјске мисије. То порекло доносило му је историјску мисију династије Рјуриковича, нарочито деде и оца, чије је аманете наследио са троном руског владара.

Московски велики кнез Василије III Иванович био је син Ивана III Васиљевича, званог Иван Велики, који се уз титулу московског великог кнеза назвао и кнезом свих Руса, и Зоје – Софије Палеолог, унуке византијског цара Манојла Другог и Јелене Драгаш, кћерке деспота Константина Драгаша (епски Бег-Костадин) и унуке Теодоре Немањић, кћерке српског краља Стефана Дечанског и сестре цара Стефана Душана. Иван III је под своју власт окупио више руских кнежина ослобађајући их татарског утицаја и спремајући Москву за историјску мисију, да после пада Константинопоља – „Другог Рима“, постане „Трећи Рим“, заштитник свих правоверних хришћана. (Зојина сестра Јелена Палеолог постала је српска деспотица удајом за деспота Лазара Бранковића, последњег бранитеља Смедерева). Женидбом принцезом Зојом, која је удајом добила руско име Софија, Иван III је стекао право да се њихови потомци сматрају наследницима византијских царева и српских

краљева и царева. Прогласио је *Судебник*, први руски зборник закона у који су, уз преписе из византијских закона, ушли и преписи закона из *Крмчије* Светог Саве и *Душановоī законика*. Иван III је узео за свој и државни грб византијског двоглавог орла и увео византијски церемонијал на руском двору (што се сматра Софијином заслугом). Он је у томе церемонијалу називан царем, али се и на отворен позив московског митрополита Зосима да се прогласи царем свих хришћана, није крунисао. Угледајући се на Константиново градитељство, подигао је спрам тевтонских витезова град са својим именом, Ивангород, и у Москви започео, уз помоћ Аристотела Фјоравантија, чувеног градитеља из Болоње, зидање величајног Кремља да буде темељ „Трећег Рима“.

Иванов син Василије III не само да је наставио већ је и развио руску државну мисао свога оца. Он се потпуно приклонио ромејској, односно византијској симфонији – сагласности духовне и државне власти, на којој су били засновани и српско краљевство и царство, и стварао услове за њено остварење, гушећи буне бојара и у исти мах припајајући после Глинске и Рјазањску кнежевину, и ратујући са Турском и Кримским и Казањским канатом. У борби против бојара ослањао се на цркву, дајући јој привилегије и чинећи је богатом. „Васељенска апостолска црква под твојом моћном владавином обасјава православном вером, све до на крај земље, блиставије но сунце...“ И црква је желела симфонију и била благодарна: „Почуј, побожни Царе, сва хришћанска краљевства стекла су се једино у теби. Два Рима су пала, трећи стоји, четвртога бити неће...“

Прва брига Василија III била је да најпре стекне наследнике, па да се крунише. Кад је стекао наследнике – умро је као велики кнез.

Велики кнез Василије III Иванович је у огромном градитељском простору царског Кремља (и он уверен да треба прво подићи град, па прогласити царство) као грађевину своје владавине подигао Арханђелски сабор, коме је градитељ био Алвизо Нови из Венеције. То је петокуполни храм посвећен Светом арханђелу Михаилу, замишљен и постављен у руском духу, са китњастим фасадама у стилу ренесансе. Тако се ту у ромејској градњи цркви постигла монументалност руске царске цркве, достојне да буде гробна црква великих кнежева и, касније, царева. Направивши план великокнежевског достојанства предака, већ са укровљењем Сабора, кнез Василије је почео да у њега преноси саркофаге. Међутим, осликавање храма оставио је наследнику Ивану IV Васиљевичу.

Оно што је са великим планом започео Иван III велики кнез московски, што је наставио његов син и наследник трона Василије III, припремајући остварење историјског плана да Велика московска кнежевина, у сталном ширењу и нарастању моћи, постане компактна држава – Русија, ново хришћанско царство после Ромеје – Византије, имало је само још једну претпоставку – коначно укидање деобе врховне власти великог кнеза са бојарима. Ту претпоставку је вољом историјске судбине требало да разреши следећи велики кнез у Рјуриковича низу – Иван IV. Бојари, нарочито они први, најмоћнији, који су кнезови удеоних кнежевина, чију је моћ већ велики кнез Василије III свео до крајњих граница њиховог незадовољства, хтели су, предвођени кнезовима Шујским и Белским, да искористе његову смрт и чињеницу да је наследник трона трогодишњи дечак, коме је, а тиме и целој Великој московској кнежевини, регенткиња двадесетпетогодишња Јелена Васиљевна велика кнегиња. Они су видели прилику да сада поврате не само дотад изгубљене моћи него и да остваре коначну превласт. За почетак су се они прогласили регентима и сину и њој, смишљајући да то чине по последњој вољи великог кнеза у жељи да тиме предупреде могућа незадовољства митрополије, свештенства, нижег спахијског племства и народа. Посебан њихов удар је био на велику кнегињу Јелену Васиљевну, у девојаштву кнегињицу Глинску, још и српског порекла, која је од удаје била у зависти већине кнегиња и кнегињица колико из удеоних кнежевина још више оних ближе Москви и у њој самој.

Када су бојари били сасвим уверени у свој успех, децембра исте 1533. године велика кнегиња Јелена Васиљевна је извела преврат и одстранила из власти оне који су хтели да буду тутори малом Ивану IV и регенти Велике Московске кнежевине. Вративши на снагу последњу вољу преминулог кнеза, постала је веома одлучна прва владарка сада већ велике Московске Русије, стално истичући да влада у име сина, приказујући га приликом доношења одсудних одлука, тражећи од свих да му се заветују на верност. Јелена је убрзала даљу градњу Кремља и здања у њему, како би успеси њене и Иванове власти били видљиви и задивљујући. Њена владавина је била, записано је „као зид Кремља који је тада подизан“. Она је пуну одлучност показивала и спрам спољних непријатеља: 1536. године натерала је пољског краља Сигисмунда I да са њом потпише за Русију веома повољан мир, а Шведску обавезала да не помаже Ливонски ред у Литванији. Посебан потез у владању велике кнегиње Јелене Васиљевне било је успостављање великог кнежевског права на ковање новца за све удеоне кнежевине. Ово је удеоним кнезовима био највећи ударац што их је упутило у дубљу заверу.

Она је увела за јединствену монету сребрну копејку, такозвану ивановку (у *Летописном своду* при крају последњег тома постоји страна како млади кнез Иван IV са мајком кнегињом Јеленом гледа ковање новца и прегледа исковане копејке). Јединствена монета је утврдила привредно јединство Велике московске кнежевине, али је утврдила и заверу против кнегиње. После пет година велике и успешне владавине кнегиња Јелена Васиљевна је преминула у тридесетој години, под околностима које нису разјашњаване (по данашњим разјашњавањима, прегледом њених костију, на захтев историчара, утврђено је да је отрована живом, што ће, претпостављамо, историја узети у обзир, мада је питање колико се вековима утврђивана историја може и у чему поново утврђивати, без обзира на нове чињенице).

Рођен као престолонаследник, велики кнез од треће године, што ће рећи откад зна за себе, за достојанство припреман и образован, Иван IV имао је пет срећних година „кнезовања“ уз мајку кнегињу. То се после мајчине тешке смрти изокренуло и претворило у тешке море. Тих наредних осам година до пунолетства, пуних борби за регентски положај бојарских династија Шујских и Белских, биле су у његовом животу, по његовом признању у гневу, понижавајуће године. Нарочито 1542. када је, уплашен за сам живот, гледао пљачку државне благајне, крађу златних посуда из двора, тријумф бојара, када је Иван Шујски газио блатњавим чизмама по постељи његовог оца. Његов живот је био у сталним опасностима у којима га је најчешће спасавао митрополит Макарије, јер одговорност за народ и државу није могао да дели ни са једном бојарском страном. Он се у тим годинама образовао. Ако му је прво образовање уз мајку било и из љубави и кнежевски нужно, у годинама бојарског понижавања оно му је било спас. О његовом образовању старала се она која је образовала и његову мајку, усадивши јој понос, достојанство и одлучност, што је и њему сада преносила – кнегиња Ана Глинска Јакшић, његова бака. У том упућивању она га је упутила и у другу грану свога порекла, упознала са српским духовним и државним наслеђем, са духовним и државотворним учењем Светога Саве, са уздизањем Свете лозе Немањића од Стефана Немање, сакупиоца српских земаља до цара Душана Силног, његовог крунисања у слави, његових сабора и проглашења *Законика*, али и са пропасти Српског царства и потресном судбином кнеза Лазара. Књига његовог образовања било је Теодосијево *Житије Светоі Саве* које је из Хиландара донео његовом оцу на подарје светогорац Исаија. О томе је са усхићењем сведочио у позним годинама: „А како је Свети Сава оставио оца, мајку, браћу, рођаке и пријатеље, заједно са целим царством и

властелом и понео крст Христов и какве је он монашке подвиге извршавао! А како су отац његов Немања, то јест Симеон, и мајка његова оставили царство и заменили пурпурну одећу монашком и како су због тога задобили земаљску утеху и радост!“

Сама кнегиња Ана Глинска, у виду породичне регенткиње, улажући сав породични углед, са синовима Михаилом и Јуријем учествовала је у политичком животу Москве и у управљању целом кнежевином, привидно се приклањајући час једној, час другој струји такозваног „бојарског царства“. У времену непрестаних борби између Шујских и Белских за превласт и ко ће бити тутор малолетном Ивану IV она је са својима све радила да се са што мање штете и пропасти очува у целости Велика московска кнежевина и да стално диже господарски ауторитет свога унука – „ако је он дете, није кнежевски скиптар дете“. Она је то радила, ако не одмах, у савезу, што ће касније бити, оно уз подршку московског митрополита Макарија, јер су се на удару једне и друге бојарске струје нашле издашне црквене привилегије добијене од Ивана III, Василија III и Јелене Васиљевне, а нарочито богатства на њима стечена.

Старањем Ане Глинске, по предлогу митрополита, а уз сагласност и Шујских и Белских (јер је бојар а не припада ни првој ни другој страни) Иван је добио руског учитеља Фјодора Демида Семјенчича Воронцова, именованог у титули главног саветника. Како је Воронцов био војвода и дипломата Василија III и Јелене Васиљевне, Глински су рачунали на извесну његову оданост кнежевској династији Рјуриковича. Та оданост се показала потпуном и Иван IV није у њему имао само великог учитеља историје династије и сигурног саветника, него и оданог пријатеља, уз кога се потпуно уобличила његова државотворна свест, која му је дала прво осећање моћи и одговорности. Била је то и свест да се приближио своме пунолетству, које се тада у Великој кнежевини стицало са пуних 16 година, у коме мора преузети пуну одговорност. Када су овим пријатељством незадовољни у власти осиони бојари наредили пребијање, хапшење и погубљење Воронцова, Иван га је не само ослободио уз помоћ митрополита Макарија, него и превратно довео на чело владе, да би који месец потом због наводне завере Воронцова и против њега био од бојара принуђен да потпише судску пресуду о изгнанству. Међутим, овом пресудом бојари више нису повратили власт.

Годину дана пред Иваново пунолетство, власт у Великој московској кнежевини преузела је Ана Глинска са синовима у име оног који ће ускоро преузети сву власт. Ту своју великокнежевску

владавину коју ће одмах у аутократску власт претворити, Иван IV је почео разрачуном са бојарима, који су му у омрази уједињени усред Успењског сабора убили ујака Јурија Глинског и у исти мах од бојарске острвљености и великим подметнутим пожаром у Москви нахушкане руље, бранећи своју бабу кнегињу Ану која му је у душу усадила и српске култове Светог Саве и кнеза Лазара.

Као што је одбраном кнегиње Ане исказао пуну захвалност за подршке и образовање, није заборавио ни Фјодора Демида, именованог учитеља, саветника и пријатеља, поштујући, притом, судску одлуку о изгнанству. Једна од првих грамата које је, стигавши до власти без регената, издао била је именовање породице Демидов за кнежевску, дворску. Пунолетством Ивана IV престала је да постоји Велика московска кнежевина и почела Русија, царска. Он је, по заветима, желео царство без одлагања (одлагали су га дед и отац). Међутим, није га сам прогласио.

Одлука о стварању царства била је споразум о симфонији – сагласности световне и духовне власти. Москва (Руско царство – Русија) као Трећи Рим заснива се на оној сагласности на којој је Константинопољ (Ромејско царство – Византија) као Васељенско царство трајало један миленијум. Одлуку о стварању Руског царства и крунисању Ивана IV за првог цара, донео је државни врх Велике московске кнежевине у коме је, поред великог кнеза, водећу реч имала кнегиња Ана Глинска и Архијерејски синод Руске православне цркве са московским митрополитом Макаријем као првим међу једнакима. Тако је донета одлука да Иван IV постане први Помазаник Божји на руском престолу.

Историчари ове епохе указују на више верзија описа церемоније самог Ивановог крунисања које се збило 16. јануара 1547. године у Москви. У свим верзијама истиче се да је извршена црквена Тајна Миропомазања, да је тиме цар уведен у „Самодржавије духа“ и да је он тиме постао наследник византијских царева, а Москва – Трећи Рим престоница велике хришћанске правоверне империје. После миропомазања он је крунисан круном Мономаха. Ту круну је, према легенди, византијски цар из XI века Константин IX (војсковођа који је постао цар, оженивши се царицом Зојом, синовицом Василија Великог „Бугароубице“) даровао своме унуку великом кијевском кнезу Владимиру Мономаху (сину кнеза Всеволода и царске кћери Анастасије, прве византијске принцезе удате за паганина). Постоји и апокрифна легенда, која се сачувала и међу Србима и међу Русима, а која нема историјске основе, како је из тајне дечанске ризнице, опет тајно, у Русију ношена Душанова царска круна да би се њоме крунисао Иван и да је она потом враћена у дечанску ризницу.

Као и цар Душан, први цар пред својом династијом издвојен народским именом цар Душан Силни, и цар Иван IV је пред својом издвојен са Иван Грозни (Страшни, Силни, Величанствени).

Нема цара у царском достојанству без царице и дворана. Уз сами чин крунисања Иван IV је, између хиљаду кћери из племенских породица свога кнежевства, изабрао царицу која ће бирати дворане. Изабрао је Анастасију, кћерку племића Романа. Овим избором, учинивши Романа тастом царства, скренуо је историјску пажњу царства на ову племићку породицу, да ће из ње, после династије Рјуриковича, којој је он врх – круна, израсти нова династија Романова.

Остваривши крунисањем природне (природом власти) и вековне тежње велике кнежевске династије Рјуриковича, које су највише исказивали и за шта су током својих владавина највише чинили његов дед и отац, цар Иван IV је у државном уређењу настављао развијајући оно што је започела и намеравала његова мајка, кнегиња Јелена Васиљевна.

Као веома образован владар, одлучан и побожан, иако премлад, са тешким кнежевским искуством, желео је да моћно царство, користећи благодети симфоније, заснује на законима (то је био једини начин да донекле обузда и обавеже бољаре и да кметове веже за земљу), на стајаћој војсци (којом ће бранити и одржати западне и северозападне границе, којом ће ширити и чувати царство, којом ће победити и запосести Казански и Астрахански канат и припојити Сибир царству), на вери као државној идеологији (на заветним уговорима са Господњим предстојницима којима ће дати власти и којима ће своју власт учинити богомданом) и на култури (која ће просветити земљу којом ће успоставити везе са светом довођењем првих градитеља и уметника и куповином прве штампарије, и која ће створити сведочанства за векове, какав је и уникатни *Летописни лицевој свод*).

И скоро све што је радио, чинио је у то име и у томе смислу, нарочито у такозваном златном добу своје владавине проширења и утемељења царевине на првој штампаној *Кормчаја книги*, улажући се у подухвате сав, док је смиривао свој необуздани и често плаховит карактер, који је сав посвећен Русији показивао у стварању и одбрани самодржавља, о коме је, како неки сматрају, и добио пратеће и претеће име – Грозни (Страшни, Силни, Величанствени).

Створио је царски сабор, у коме су били представљени сви делови царства, са законодавним овлашћењима, што се данашњим аналогијама може назвати парламентом, што се онда звало думом и радом и царски савет, којим је пристао на саветодавну деобу власти.

Ера Ивана IV била је епоха стварања и учвршћивања царства које ће после њега трајати скоро пола миленијума. У својој јасној визији он је видео, и таквом је стварао као ново правоверно прво хришћанско царство света, али не мимо света. Бринуо је о стању хришћанског правоверја, помагао је православне манастире у поробљеним српским земљама, у Бугарској, у Грчкој и на Светој Гори. Због тешког стања у монашкој држави Свете Горе по сазнању од хиландараца, писао је и турском султану Сулејману Величанственом. Желео је да успостави ближе везе са енглеским краљевством, слутећи империју у настајању. Та тежња је била обострана да су Енглези 1554. године открили северни поморски пут и у Лондону основали Московску компанију.

Отклањањем бојарске тежње за државом самосталних кнежевина, Русија је постала у свему целовита империја. У сукобима са бојарима Иван IV је показао царски карактер, јаку вољу и чврсту руку. Бојари су у сукобу са њим били склони свим врстама борби, јавних и тајних. Склони свим средствима којима се може стићи до било каквог циља, од јавних побуна, од углавном тајних савеза са непријатељима царства, од јавних издаја до тајних завера, тровања најближих чланова царске породице (мајке, жене, сина), до великих интрига и клевета које су оглашавали за историјске чињенице и старали се да то постану и до порицања историјских успеха. Док се сав посветио подизању царства, Иван IV је у личном саможртвовању био трагична личност и није слутио да ће постати велика жртва историјâ после њега (бојарске историје представљаће његово време мрачним и погубним, што ће одговарати историјама нове династије Романов, чији ће цареви желети да све почиње од њих).

Највећи светски опонент царству Ивана IV, уз сталну претњу од Турске Сулејмана Величанственог, био је папоцаризам.

Света Столица је била и против Константинопоља као Другог Рима, против кога је била немоћна до стварања Латинског царства, које опет није успела да одржи. Тек се Света Столица после пада Константинопоља под Турке жестоко супротставила уздизању Москве у Трећи Рим, односно настанку Руског царства Ивана IV, поготово што је уз руске границе имала моћне католичке краљевине Пољску и Шведску и на Балтику Ливонију, државу тевтонских витезова. (У разним тумачењима како је Иван IV назван Грозни јавља се и претпоставка о немачком пореклу овог надевка. По њој су цару Ивану као великом противнику тевтонски витезови придодали своје немачко Gross што се русизацијом претворило у Грозни).

Одмах, по крунисању, Иван IV је наставио градњу царског Кремља, устављену у време бојарског „царства“, сада са посебном царском бригом и пажњом да Кремљ буде лице царства. Тако је започео живописања Арханђелског сабора као сабора предака у име којих влада, као сабора руске државне и историјске величине – као тапију на царство. За то су у наосу овог храма представљени сви цареви предшаственици, све сами дотадашњи руски владари, у сјају и одеждама.

Ипак, по његовој вољи и старању у наосу нису били баш сами руски владари. Још са улаза, тако да сваком ко улази у сабор прво падне у очи, на носећем северном стубу пажњу привлачи фреска која није у владарском сјају већ у монашким одеждама. На фресци су представљени светогорски монаси *Свети Сава и Свети Симеон, српски чудотворци.* Нешто даље, на разним, али почасним местима, могу се запазити фреске још два владара који нису руски владари. То су фреске ромејског (византијског) цара Михаила VIII Палеолога (оног цара који је 1261. године ослободио Цариград и, укинувши Латинско царство, вратио Константинопољу стару славу у правоверни сјај.

Руски историчари уметности су у студијама о Архангелском сабору и живописима у овом Пантеону руске историје утврдили „да је на избор прослављаних личности и иконографских целина пресудно утицао Иван Грозни“.

Тек је, дакле, цар морао утицати како да се што боље и што уочљивије истакну династичке везе његовог двора, а тиме и његове личне са грчким (византијским) и српским династијама осликавањем њихових родоначелника Немање – Немањића, Михаила VIII – Палеолога и Лазара – Лазаревића и Бранковића. Очито је да у приказу Немање као Светог Симеона заједно са Светим Савом, који у приказу има прејемство, јединих који нису у световним владарским одеждама, има посебне царске пажње. Та пажња је истакнута и у необичној титули – *српски чудотворци*. Титула указује како се Иван IV још у кнежевском времену, које је означио понижавајућим, ставио под заштиту Светог Саве и да верује како је то време и његовим чудима преживео. Зато је ова титула вид велике царске захвалности. На захвалност овом свецу чудотворцу упућује још једна фреска Светог Саве (јединог који се у овом здању представља са две фреске) на врху северног олтарског стуба. Два живописа лика Светог Саве у најмонументалнијем споменику славе своје династије израз су заиста велике царске почасти.

(Колико је Иван IV поштовао Светог Саву сведочи и једна вековима препричавана хиландарска прича у којој се говори како су калуђери приликом једне од бројних челобитних мисија понели цару на уздарје једну од својих највећих реликвија – цару царско – Савин крст који је Свети добио од византијског цара Јована Ватаца, кад је и стекао архијерејски чин, који је, према традицији, направљен од дрвета Христовог крста. Иван IV је узео крст одушевљено и богобојажљиво. Неколико пута се поклонио Светитељевом крсту љубећи га. Хиландарцима је потресено рекао: „Благодарим вам до неба што сте га донели да му се поклоним и да га целивам. А сада га вратите одакле сте га донели, јер само тамо припада.“)

Ово упућује да је из исте почасти не само уз царску сагласност већ и по његовој жељи *Житије Светої Саве*, књига образовања младог кнеза, опширно илустровано са толиком пажњом и у толиком обиму унето у уникатну, за њега рађену свеопшту историју – монументални *Летописни лицевој свод*.

У четвртом, тако именованом Лаптевском тому *Летописної свода* од бројевима означеног 551. до 611. листа, на више од 100 страна, уз немањићко родословље, по Теодосијевом *Житију Светої Саве* исприповедан је и више осликан живот овог српског свеца. Исприповедан је у сведеним и достојанственим реченицама, интонираним као беседне посвете. У њима су све чињенице изворне Теодосијеве, понека и са изворном грешком биографа, али немају већа историјска одступања. Слике, иако минијатуре, далеко су „речитије“. У свакој слици налазе се по две, три или чак четири епизоде из Савиног живота, на које упућује сажети текст. Број услиханих сцена, којих је више од 250, чини минијатуре пунијим, а осликано житије Светог Саве узвишенијим. Толики број сцена диктовао је ликовни израз, који је „тражио“ да се ликови доследно понављају, да се предели и архитектура осликавају схематично, исто доследно. Ове књижне илуминације рађене су у техници акварела директно на хартији (хартија је била царског квалитета што је делу омогућило царску трајност).

Сви осликани амбијенти Савиног световног и монашког живота и архипастирског столовања од Раса до Свете Горе, амбијенти његових манастира: Студенице, Хиландара, Жиче, Милешеве, амбијенти градова његових аудијенција: Солуна, Цариграда, Јерусалима, Каира, Трнова, амбијенти његових ходочашћа светим местима, сви имају руски изглед и руски карактер. И он је у њима у своме

животу почаствован. Из ових слика топлих боја и из приповедног жара извире неко чудотворно осећање да је овде подједнако остварено „једно светачко житије и дух епохе и земље у којој су настале“.

Летописни свод се у историји руске књиге назива царским зборником, царским летописом, а најчешће царским књигама, како се зове последњи десети том „Царственаја кннига“, што он и јесте, и у замисли и у остварењу.

Колико је *Летописни свод* узбудљиво руско капитално дело светске историје и историје уметности за велико дивљење, ништа мање није за дивљење ни ова из њега издвојена целина листова посвећених Србима, њиховом светитељу који је први њихов потпис и којим се именују, и његовом осликаном житију придодатих слика преломног догађаја српске историје Косовског боја.

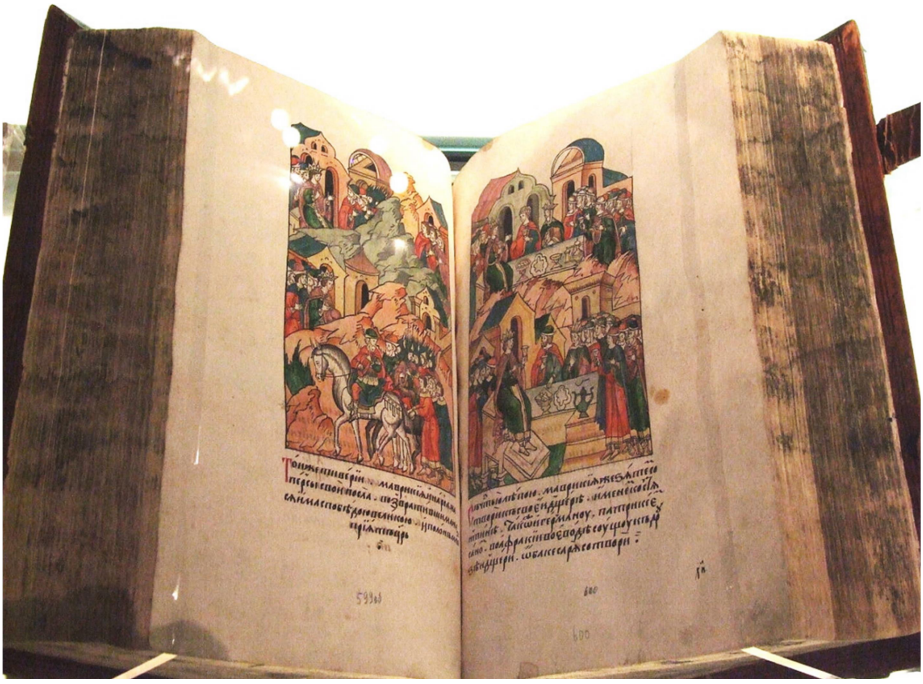

Цар књиīа – „Летописни лицевој свод“

Милосав Еїерић

СРПСКА ЋИРИЛИЦА И НАШЕ ВРЕМЕ[2]

Сви ми који живимо у савременим друштвима свакодневно смо окружени различитим писаним текстовима, како у литератури тако и у свакодневници: штампа, пошта, обрасци које треба попунити, називи места и још много тога – од јеловника у ресторану до уличних натписа или реда вожње. Али, чим се мало заинтересујемо за свет писаних знакова, тек тада заправо схватамо, колики је значај писма у животу човека.

„Сваки народ има свој национални идентитет; тај идентитет чине три стуба: први стуб јесте језик, други је његово писмо, а трећи његова вера.“ Свако ко је чувао и неговао своје писмо, језик, веру, предање и културу, више је био признат и уважен код других и у свету и код нас, од онога који се изгубио у мноштву различитости или у монолитности средине и окружења.

„Развој ћириличке писмености код Срба у вези је са великим културним преокретом у развоју словенских култура у IX веку, када су Словени, састављени од различитих народа: Срба, Чеха, Пољака, Руса и други почели примати богослужење на старословенском језику, који је придодат, до тада једино сматраним светим језицима: грчком, латинском и хебрејском.“

За ову мисију византијски цар Михајло III и Патријарх Фотије изабрали су солунску браћу, мисионаре Константина (у монаштву Ћирила) и Методија. Они су, као најученији и најмудрији људи тога времена, као сви Солуњани, добро владали словенским језиком. Због њихових заслуга, ми их прослављамо као утемељитеље словенске писмености и књижевности, јер ће словенске народе научити писменима, како се то некад говорило за слова и за писмо.

Прихвативши мисију, Ћирило је са братом Методијем саставио писмо и то глагољицу, из које је, тек касније, проистекла ћирилица. Света Браћа превела су на словенски језик богослужбене књиге користећи грчка слова, а словенске речи, у правопису израз познат као транскрипција.

Будући да Словени нису имали књига, већ су као пагани, читали и гатали користећи се цртама и резама, света браћа су им саставила писмо, чији су корени везани за најстарија писма, које

[2] Предавање протојереја ставрофора М. Егерића, на тему „Ћирилица“, месец фебруар 2016. године у Већници НУ у Трстенику.

зна историја: грчко, феничанско, јеврејско (из кога смо прузели два слова Ш и Ц) и још старије синајско писмо. Тако су Словени добили свој први књижевни језик и прво писмо, *ілаїољицу*. Тим језиком није се говорило, њиме се појало и служила света литургија и служило за преводе дела Светих Отаца.

Најстарији сачувани споменици, написани глагољицом су: Башчанска плоча са острва Крка из 1100. године, Летопис попа Дукљанина из XII века и Супрасалски зборник – бугарска глагољица – рукопис из X века. Назив глагољица (према старом словенском глаголу глагољати – говорити) дали су му слависти у XIX веку.

„Старословенски језик називан и црквенословенски, (староцрквенословенски) први је писани језик кодификован на основу говора македонских Словена из околине Солуна. Дакле, у IX веку. Старословенска писма била су глагољица и ћирилица.“

Управо, именовани споменици глагољице сведоче о томе. „Генеолошки гледано, старословенски језик припада групи јужнословенских језика и не сме се мешати са прасловенским језиком, древном матицом из које воде порекло сви словенски језици.“

Старословенски језик настао је као литургијски језик, а прве књиге написане на њему биле су богослужбене. Био је уско везан уз сакралну књижевност, насталу превођењем грчких изворника, што се огледа у бројним лексичким, морфолошким и синтагмичким грцизмима. У тој функцији старословенски језик се употребљава и данас, због чега се и назива црквенословенским или староцрквенословенским.

Да се вратимо Светој Браћи, Константин (Ћирило) око 863. године, казали смо, ствара словенско писмо и одлази у Моравску (данашњу Чешку) с братом Методијем и другим мисионарима: Климент, Наум, Горазд, Ангеларије и Сава, у црквеном календару познати под именом петочисленици.

Након Великоморавске одлазе и у Панонску кнежевину, где су превели са грчког језика велики број литургијских дела, створили први словенски законски кодекс: *Закон Судниј Људем* и превод *Номоканона* (Законоправила).

Међутим, мисија се од самог почетка суочавала са жестоким отпором германског свештенства које је те просторе сматрало својим и ширило хришћанство на латинском језику. Због тога су солунска браћа већ 867. године морала да путују у Рим да би оправдала свој мисионарски рад Папи. Константин је тада у расправи с латинским свештеницима изрекао чувене речи: „Не пада ли киша од Бога на све једнако? Или, не сја ли Сунце, такође, на све? Не удишемо ли сви исти ваздух? А, како се ви не стидите, само три језика признавати, а хоћете да сви други народи и племена буду слепи и глухи.“

Солунска браћа су у Риму успела да добију дозволу папе Хадријана II за богослужење на словенском језику, али се током боравка Константин разболео, замонашио узевши име Ћирило, где је и умро l4. фебруара 869. године. Следеће године његов брат Методије, са титулом моравско-панонског архиепископа, враћа се у Панонију (данашња Пољска) и Моравску.

Латинско свештенство преварама га осуђује и баца у заточеништво у Регенсбург. Тек на интервенцију папе Јована VIII бива ослобођен са обавезом, да поново иде у Рим на одговорност. Том приликом посетио је и Цариград. Вративши се у Пољску, умире у својој Архиепископији 6. априла 885. године.

После његове смрти германско свештенство, уз подршку папе Стефана V и Светоплка, уништава словенску црквену организацију у средњој Европи протеривањем, заробљавањем и убијањем ученика и сарадника Солунске браће. Тада је убијен и Методијев несуђени наследник Горазд. Међутим, део њихових ученика, међу којима су најистакнутији Климент и Наум, успели су да побегну у Македонију и настане се на Охридском језеру, настављајући даље рад на ћириличком писму, па је оно у почетку, по Клименту, добило име климентовица. Према другој теорији, ћирилица је настала у Бугарској, 30-40 година након глагољице. Трећа теорија вели да је ћирилица добила име у знак захвалности ученика према свом учитељу Ћирилу, што и сам назив казује. Ова теорија је и званично прихваћена од свих до дана данашњег. Ћирилицом су изворно написана три старословенска споменика: *Савина књиīа*, *Остромирово Јеванђеље* и поменути *Суīрасаљски зборник*.

Пошто је у време настајања првог словенског књижевног језика, а касније још и више, словенски језички простор био дијалекатски издиференциран, у старословенски језик су постепено све више улазиле неке особине месних народних говора, тако да се од XI века формира више редакција црквенословенског језика: српска, бугарска, руска, хрватска глагољска, чешка и румунска.

СРПСКА РЕДАКЦИЈА

Као и код других Словена тако и код нас Срба, настаје национална редакција старословенског језика – српска, тј. посрбљавање у духу штокавског наречја. Тако у српској средњовековној писмености разликујемо три различита типа правописа с обзиром на инвентар слова и различита правописна решења: зетскохумски, рашки и ресавски (названи су према водећим центрима српске писмености). Тако је настала српска редакција старословенског језика или српско-словенски језик, а први спис на њему је Мирослављево јеванђеље.

Најстарији сачувани спис српске редакције старословенског језика је Маријанско јеванђеље, написано глагољицом. На основу језичких црта, сматра се да је настало почетком XI века.

Српскословенским језиком су писали писци средњовековне књижевности, почевши од грешног Глигорија Дијака са *Миросављевим јеванђељем*, затим Свети Сава, Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије, монахиња Јефимија, Деспот Стефан Лазаревић, Константин Филозоф, Глигорије Цамблак итд. па све до Гаврила Стефановића Венцловића. Сви ови наведени списи и знани и незнани списатељи са њиховим делима, житијима, повељама, хрисовуљама, типицима, законима, натписима, представљају непроцењиво благо средњовековне баштине, и споменике српског ћириличког писма и културе, од непроцењиве важности.

На српскословенском језику писало се и после пада српских држава под турску власт, али књижевни рад је углавном био ограничен на преписивање црквених књига; напоменућу овде само Ресавску и Рачанску преписивачку школу и цетињску штампарију. Срби, пак, у Аустријском царству били су изложени великом верском и политичком притиску.

Да би се одупрела аустријском настојању да их покатоличи, српска црква је затражила помоћ од православне Русије. Она на ове просторе шаље руске учитеље, који са собом доносе књиге на рускословенском језику (руска редакција старословенског) и отварају школе.

Половином XVIII века у српској књижевности писало се на рускословенском, народном, па чак и руском језику. Убрзо после одласка руских учитеља писци су у рускословенски почели да уносе елементе српског народног језика, јер су желели да њихова дела буду разумљива већем броју читалаца:

Тако је пред крај XVIII века, мешањем рускословенског са народним, српскословенским и руским језиком настао славеносрпски језик.

Прво дело објављено на славеносрпском језику био је „Славеносрпски магазин“ Захарија Орфелина из 1768. године први српски часопис у коме су писали многи писци тог периода, Сава Мркаљ, Јован Хаџић, Јован Стерија Поповић и други.

Од друге половине XVIII века формира се идеја о потреби писања искључиво на народном језику.

У томе је значајну улогу имао Доситеј Обрадовић. Он 1783. године, у *Писму Харалампију*, говори о потреби да учени људе пишу на народом језику: „којега у целом народу од десет хиљада једва

један како ваља разуме и који је туђ матери мојеј и сестрам.“ Ипак, Доситеј се никада у потпуности није ослободио црквенословенизма. Његову идеју о писању на народном језику следили су многи потоњи писци.

Почетком XIX века јављају се покушаји реформе ћирилице. Године 1810. Сава Мркаљ је у свом кратком спису под називом „Сало дебелога јера либо азбукопротрес“. Овим делом он предлаже реформу црквене ћирилице и избацује из азбуке непотребна слова, и сачинио је азбуку од двадесет и девет слова. Међутим, његова реформа није успела јер се њој оштро супротставила српска православна црква.

Вук Стафановић Караџић у историји српског језика с правом се назива оцем реформе језика, како због залагања да народни језик буде књижевни, тако и због писања првих српских граматика и речника.

Вук Стефановић Караџић 1814. године написао је своју прву граматику *Писменицу* Мркаљевом ћирилицом где уводи нова слова Љ, Њ, Ћ, Џ и Ђ. Гласове Ћ и Џ преузима из старих рукописа, идеју за глас Ђ даје му Лукијан Мушицки, а глас Ј преузима из латинице.

Основна вредност Вукове писменице било је њено радикално упрошћавање азбуке и правописа. Вук је у њој применио Аделунгов принцип: „Пиши као што говориш и читај као што је написано“. Његови савременици су имали одређене замерке на његов рад:

- Рад на речнику народног језика, сматрали су примитивним
- Због слова Ј које је користио из латинице, за шта су сматрали да он жели да покатоличи народ
- Због непристојних речи.

Година победе Вукове реформе, српског књижевног језика и правописа је 1847. година. Те године су, на народном језику, објављени Вуков превод *Новоі Завета*, *Речник*, а затим и научна расправа Ђуре Даничића „Рат за српски језик и правопис“, *Песме* Бранка Радичевића и Његошев *Горски Вијенац*. Међутим, тек 1868. године Вуков правопис је званично уведен у Србији.

Колико је велико дело учинио Вук Стефановић Караџић на реформи језика и правописа нека послужи и казивање Бернарда Шоа ирског драмског писца, који је: „сматрао да је српска ћирилица најсавршеније писмо на свету и један заокружени и логичан систем. У свом тестаменту оставио је новчани износ (£367.233.13.s) Енглезу који успе да реформише и упрости енглеску абецеду по узору на Вукову ћирилицу (једно слово један глас)“.

„МИЛОСРДНА ВРЕМЕНА“

Суноврат наше ћирилице почиње доласком на власт Тита и комуниста. Наиме, врло перфидно је искоришћена Резолуција ИБ да уз прекид односа са Русијом уништимо и писмо. Чак су у том послу и Американци условљавали тзв. Труманову помоћ увођењем латинице. Резултат тих прљавих намера је новосадски договор из 1954. год. Тадашње власти задале су најснажнији ударац српској ћирилици, са паролом „богаство двоазбучја“, а који се примењивао само за Србе у њиховом језику, при чему се насиље против Срба и ћирилице спроводило за „њихово добро“, тј. да буду „најбогатији народ на свету, који једини обогаћују себе са два актуелна писма у писању свог језика“. Колико смо ми Срби били ревносни на том пољу у спровођењу у дело новосадског договора говори чињеница да је она у многим областима опала на мање од 10 посто заступљености.

Нашим Уставом, предвиђено је да су у Србији у службеној употреби српски језик и ћириличко писмо. Лично сматрам да то није довољно за нас немарне, већ би и додатним законима или уредбама њу требало боље заштитити, будући да је скрајнута и потиснута као неко „превазиђено“ писмо.

Распадом СФРЈ 90-их година настале су нове државе и свака од њих је прво хтела да поред територије одвоји језик и писмо. Тако су настали „Бошњаци“ и бошњачки језик; Црногорци и црногорски језик, Македонци и македонски језик. Узимајући латиницу, као званично писмо и измишљајући нова слова азбуке, као да су журили да раскину све везе са нама. Као да никада нису читали Вука Караџића где говори о Србима једног језика и писма, а три вере: православне, римокатоличке и исламске.

Новонастале нације, језичку различитост и писмо, најбоље је описао Матија Бећковић. Када су га упитали: „Да ли Ви говорите црногорским језиком?“ Он је одговорио: „То је једини страни језик који се говори и предаје на српском. Ако Црногорци нису Срби, онда испада да су сву своју историју, језик, пјесме, обичаје, законе... посветили неком другом народу ван Црне Горе. Не само да је ћирилица део нашег идентитета, него је то писмо којим су написане све наше књиге, тапије, крштенице и заклетве. Ако бисмо то писмо заборавили, не бисмо могли прочитати своју личну карту, постали бисмо неко други.“

Ни у сну нисмо могли да сањамо да ће се у нашој братској Црној Гори – Српској Спарти, нашег највећег српског песника, Његоша да преводи на новокомпоновани црногорски језик. Дакле, *Горски Вијенац*, они кажу, биће обогаћен, а ми мислимо оскрнављен

и обогаљен, не само новокомпонованим речима већ и са два нова слова Жј и Шј. Узалуд је Црногорска Митрополија уз потпору Матије Бећковића и многих других интелектуалаца стала на страну одбране над насиљем језика, писма и историје, они, нажалост, и даље упорно уништавају све што је српско. После отимања цркава и имовине вероватно ће отићи чак дотле да ће и кројачи црногорских капа са четири С изгубити посао, а кафане изгубити муштерије, уколико послуже српски пасуљ и кромпир, а не по новоцрногорском фажолу и кртолу.

Стање у Хрватској је такво, да је спроведен „књигоцид“ ћириличких књига, а данас се и последњи трагови ћирилице разбијају чекићем. У жељи да хрватски што више одвоје као посебан језик, и поред признања угледних стручњака да су српски и хрватски један језик, непрестано измишљају нове речи – кованице као нпр: хеликоптер је зракомлат, петао је зороклик, а наставница њиховог језика је намицатељица, па све до титловања филмова нпр. Филм *Прохујало са вихором* каже се „Замјео их вјетар“.

Угроженост српског језика и писма у БиХ, данас је већа него у време управитеља аустроугарског и великог србомрсца Бенијамина Калаја, који је први хтео да уведе босански језик.

Но, чак и у то време писано је ћирилицом. Његова замисао подупирана је и после рата. Др Драгољуб Петровић открива нам како је настајао босански језик и писмо. Тамо у оно време друг Хамдо (Хамдија Поздерац) поставио је директора Института за српскохрватски језик у Сарајеву наредбом: „Ћуј ба, болан, да ти нама направиш језик, неима ту приће никакве друге...“

Садашњи, најугледнији бошњачки лингвиста Мидхат Риђановац, позивајући се на мађарске повеље и „историјске чињенице“ да у БИХ живе Бошњаци у већини, а да су Срби и Хрвати „дијаспора“; каже, да је следствено томе и језик босански. Та идеја је нашом полувековном неодговорношћу засађена и у Рашкој области, коју Турци називају Санџаком. Најбољи доказ о томе је тренутна блокада преко 100 судских предмета јер, забога, не постоје тумачи за „босански језик“. Најмудрије нам оставља поруку за напред казано наш славни режисер Емир Кустурица: „...Губећи своје порекло, обележје припадности својој култури, ви почињете да бивате НИКО.“

Када је народна власт устоличила македонски језик, Милован Ђилас и Едвард Кардељ ишли су у Скопље да македонске лингвисте, Блажу Коневског, и македонске политичаре убеде у то да македонски језик заснују на латиници... Македонци на то нису пристали. И они су најбоље и прошли, јер их више нико никад није питао нити условљавао, каже лингвиста др Биљана Диковић.

На крају да летимично погледамо и друге језике у свету кроз историју и покушамо да извучемо између њих и нас паралелу и поуку. Покушајмо да схватимо, ако би на пример, немачки језик у Аустрији, Швајцарској и Италијанском Тиролу био замењен са три нова језика! Још већи хаос настао би у случају промене енглеског као говорног и службеног језика у велшки, шкотски, амерички, канадски, аустралијски, новозеландски и тако даље, и тако даље. Ситуација са шпанским језиком који се простире у целој Јужној Америци, била би гора него у случају енглеског. И још успут да поменемо да у Бразилу живе црнци и белци и индијски Амазонци и говоре португалски као и у Африци, Конгоу и Анголи.

Тренутно Украјинци унијати, интезивно покушавају, као и за време окупације, да понемче и језик Светог Владимира кијевског. Наравно да су нам они пример какви не смемо да будемо. А на кога би требало да се угледамо? Од нас су бољи многи народи и одговорнији пред Богом, прецима и потомцима. Тамили чији језик траје 2500. година у готово неизмењеном облику;

Иранци чувају свој персијски (фарси) језик 1200. година; исландски траје у облику, као у време насељавања острва, због тога данас Исланђани са лакоћом читају саге написане у средњем веку.

Грузијски и јерменски трају у данашњем облику 1700. година, баскијски језик је постао пре Римљана и нису га могли одувати ни латински, ни шпански ни француски.

Најлепши пример за љубав према своме језику су Јевреји („Спас је твој у теби Израиљу, као и пропаст“) Ми спавамо ал' срце је наше будно каже старозаветни писац. А НАШЕ? Четиристо година после рођења Господа нашег Исуса Христа, хебрејски језик је изашао из употребе, али је чуван као литургијски и у XX веку као феникс из пепела оживео као званичан језик. Јевреји су народ који никада не заборавља свој Јерусалим и свој језик. И зато њихово писмо је свето.

Проблем ћириличког писма и језика данас, препуштен је на савест и свест свакоме од нас понаособ. Следствено томе, и даље се врши насиље и над језиком и над писмом, као и над културом и идентитетом нашег народа. Толико смо немарни, да смо готово заборавили да у почетку беше Логос, божанска реч која нас обавезује, да је чувамо и у наслеђе потомству предамо. Будемо ли овако наставили, доживећемо судбину Румуна, који су у претпрошлом веку променили ћириличко писмо у латиничко, али они су Романи. Имајмо на уму да у свету из дана у дан нестаје по један језик. Сви ми, а посебно црква и држава, као посленици на њиви

светосавској и немањићкој, имамо огромну одговорност за чување и ширење писане речи и непрестано упозоравање рода на опасност. Ухватило нас униније и безнађе, па готово никог не интересује писмо, већ само голо битисање, ситни интерес и бижутерија – завладала је материјална и духовна чамотиња.

Искрено говорећи, нико нам не брани да свако од нас, колико до њега стоји, чува благо језика српског и ћириличког. Не бисмо смели, да због духовне лењости, инертности и лакомислености прихватамо латиничке и енглеске садржаје, и тамо где су наше речи и могуће и лепше, све мислећи да смо тиме паметнији. И зато, овде нећу прозивати никога, ни по силазној ни узлазној линији ко је крив? У име тога, цитираћу један чланак из дневног листа „Политика“ забележен у рубрици ћирилица. „Побила се двојица сељака, Херцеговаца (Србин и Хрват, наравно), после жучне свађе око тога које је писмо боље и лепше: ћирилица или латиница. Било је то у другој половини XIX века, о чему су писале тадашње новине. Поента овог догађаја је у томе што се на суду испоставило да су обојица неписмена.“ Наравоученије би могло да буде да је дубински узрок сукоба заправо незнање, необразованост.

„КИНГСТАУН“

Ми не можемо да реч *алилуја* и *амин*, заменимо неком другом, али ко нам брани да уместо „трибунала“ кажемо „суд“, уместо „кеш“ кажемо „готовина“, „Си-вија“ „биографија“, „менаџер“ „директор“, „предатор“, „грабљивац“. Уместо офиса, бренда, татуа, едукације, бенефита, имплементације, акцизе итд. користимо српске речи. И наравно „кул“ и „ин“, метро.

Сада младићи и девојке кажу лајкујем те, а у моје време, не тако давно, говорило се: свиђаш ми се, сад се пилују, твитују, сурфују, шерују итд. За сав овај вокабулар, за садашње стање и наше језичке и ћириличне пропасти најилустративније нам говори један чланак, такође, из „Политике“ и поменуте рубрике и то из нашег окружења, тачније речено из Краљева, забележена пером новинара Мирољуба Дугалића, „Политика“ 24. 12. 2015, лета Господњег.

Краљевачком чаршијом кружи виц. Кажу спустио се пијачним даном неки брђанин, па сео у кафану, у центру града. Ту га затиче телефонски позив, зове комшија, такође пристигао у град и пита: *Где си? – У кафани. - У којој? – Овде у центру. Не знам како се сада зове. – Изађи, па прочитај. – Добро, ево пише, зове се, климатизовано...*

Немају само људи са села, повремени посетиоци Краљева невоље са новим, савременим називима краљевачких кафана, ресторана, продавница... Тешко се сналазе и поштари, таксисти, достављачи хране... Јер, кад се крене од врха ужег градског центра, тамо где је био ресторан „Лондон“, „Југославија“, биоскоп „Сутјеска“, продавница „Стотекс“, „Клуз“, „Спорт“, „Вартекс“, „Заштита рада“, „Багат“, „Муња“, „Радиотон“... сада су ту, поред радњи познатих светских ланаца, и наше „бутиге“, али под називом на енглеском и, дабоме, исписани латиницом. Па читамо: *Авор бутик, Кинīс, Филинī, Флеш бек, Медекс, Трамонто, Мартинс, Земакс, Елипса, Белви, Делфи, Селект, Еīзит, Тритон, Фешн рум*... као и кафићи *Пасаж, Долче вита*...

Јесте Краљево, бар по тим називима, одавно тежило Европи, па су кафане и ресторани деценијама носили имена светских метропола: Париз, Лондон, Атина, Женева... Била је ту и поменута „Југославија“, али је пропала, нестао је и „Лондон“ нема више ни „Атине“... а понајбоље се држи „Париз“. Добро, дошла су нова времена, нове генерације, али нисмо баш убеђени да су им страни и неразумљиви називи на српском, исписани ћирилицом. Него ће пре бити да власници продавница, кафана и кафића сматрају да је назив углавном на енглеском или кованица налик томе звучнија и привлачнија, то јест да није бренд ако носи локално име. Да се у томе варају потврђује и ресторан пун гостију „Лепи Боро“, а фирма исписана ћирилицом. Међутим, власник Борислав Шакотић каже да је и он назив хтео да мења. Таман кад смо помислили да је намеравао да га усклади са чињеницом да године и лепота не иду заједно, кад он још памти случај од пре годину дана када је локална власт само њему срушила привремену летњу башту.

„Знате, раније у комунизму кад нешто хоћеш од осионе власти да заштитиш то назовеш, рецимо, Титовим именом. Ја сам помишљао да сада ресторан назовем именом Ангеле Меркел, па нека руше ако смеју“, објашњава, уз шалу, Шакотић.

Распитали смо се и у Агенцији за привредне регистре где кажу да постоје правила и ограничења у погледу давања назива радњама и фирмама. Не прихватају се погрдни називи, они који већ постоје. За неке према топонимима или из области вере и цркве неопходна је сагласност надлежних...

Остало може како се коме прохте, па неће бити необично ако уместо табле на којој пише Краљево осване Кингстаун. Не би нам то ваљда оспоравао Свети Винсент и Гренадини, пошто се тако већ зове главни град ове острвске државе.

оїледи – сведочанства

Марија Пріомеља

МОЈА ТРИ ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА

1. БЕСЕДЕ И СЛОВА ЈЕФИМИЈИ У ЧАСТ

Многи књижевници писали су беседе и слова у част прве српске песникиње, деспотице и монахиње. Алек Вукадиновић посвећује беседу Јефимији, односно владичици најсветијег веза, у којој он сажима време упоређујући време и догађаје настанка похвале са садашњим временом. Сматра да су културне и историјске прилике исте. „Као и увек када је на земљи тесно, тад је на небу пространо, па српски песници и појци отварају небеске сезаме језика и звука, залазе у небески хармонијум, у пределе и крајеве без имена, у заумне грознице и ониричке делирије. И као што бисер настаје на подлози ране, из које се изнедри, тако се и најлепше цвеће српске духовне лирике бисери над отвореним ранама српске историје.“[1]

Он средњи век сматра историјом српске вертикале, и у набројане заслужне илуминације сврстава и Јефимијин вез, „златна слова српске културе и духовности“.[2]

Изриче похвалу Јефимији, називајући је владичицом речи и духа, молбеном песникињом, правећи преглед њеног стваралаштва, „Тугу за младенцем Угљешом“ назива иконицом туге, а за други вез, „Мољење Господу Исусу Христу“ тврди да тугом озрачује олтар хиландарске лавре. Похвали даје централно место у раду. „Везак везеш а тугу тугујеш: слово по слово, нит по нит, ридање по ридање утискујеш и прилажеш на црвено-златни олтар свих Срба, Лазарев покров. Црвене се и злате божури по Косову пољу, црвени се и злати венац твога веза...“[3]

Овако аутор замишља процес настанка „Похвале кнезу Лазару”. Веома је занимљива компарација боје покрова и божура и аналогија теме и Косова, будући да су божури један од симбола Косова. Писац класификује њену тугу, сматрајући је светом, а њен вез најсветијим. Користећи „Похвалу“ као модел, угледајући се на Јефимијин модел мољења, аутор се моли монахињи да помогне свом народу. По узору на њу ствара крај свог дела. Примењује исти

---

[1] Алек Вукадиновић, *Владичици најсветијеі веза*, Јефимија, бр. 14 , Трстеник, 2004, стр. 21.

[2] *Исто*.

[3] *Исто*, стр. 22.

поступак, молитву, али не моли за себе, већ за све. Јефимију сматра светом, а са овом речју, као Јефимија „Похвалу кнезу Лазару“ завршава беседу.

Радмила Маринковић је беседу коју је посветила Јефимији, насловила почетним стихом „Похвале кнезу Лазару“ у оригиналу, „Од младости своје, васпитао си се...“ Ауторка тврди да је до Јефимије и њеног дела дошла заобилазним путем, преко поезије Милана Ракића, зачетника српске модерне, који је „бокором сјајних Косовских божура најутентичније изразио националну свест младе, европски образоване интелигенције“.[4]

Ракићев патриотизам је исте врсте као и патриотизам косовских јунака и тиме се он спаја, на неки начин са њима, са подвигом кнеза Лазара и његове војске. Тиме је религиозно обележје у модерном времену замењено патриотизмом. Српску свест сматра митском која упориште налази у Косовској легенди и истиче да се Јефимија за споменуту Косовску тему, спремала целог живота. Ауторка пореди Јефимију са кнезом Лазаром, слични су по високом образовању и васпитању, и наводи мало познате податке везане за образовање једне од најученијих жена српског средњег века. Наводи да је образована у двострукој матрици, српској и грчкој „у времену кад у традиционални дух нагло продиру српски токови, она је носила у себи одмереност и отменост хиљадугодишње византијске традиције и снагу и самопоуздање нове, словенске крви.“[5]

Ауторка беседе добро је приметила и обратила пажњу на ову димензију Јефимијине личности, тако да можемо рећи да је васпитавана у византијском и српском духу и ово су два културна аспекта њене личности. Радмила Маринковић примећује да је наша прва поетеса живела на местима на којима се одлучивало о судбини народа, сетимо се, прво је живела са мужем Угљешом у Серу, а касније на двору славног кнеза Лазара, и са једним и другим је делила владарску идеологију. Осврћући се на њен књижевни рад, примећује да молитве монахиње Јефимије јесу континуирана искрена исповест, и да се дело заиста поистоветило са њеном личношћу, као ни код једног другог средњовековног писца. Мотив за стварање је, не гордост, већ племените побуде. „Лепота Јефимијине поезије је скривена и тајна.“[6]

---

[4] Радмила Маринковић, *Од младости своје васпитао си се*, Јефимија, бр. 14, Трстеник, 2004, стр. 40.

[5] *Исто*, 41.

[6] *Исто*, стр. 42.

Ауторка указује да њено дело није предвиђено за експонирање у јавности, управо због интимног тона и исповедног карактера. У њима је изражен сукоб вере и осећања, што видимо у њена два ауторска дела: „Туга за младенцем Угљешом“ и „Похвала кнезу Лазару“. Ауторка артикулише да је заправо похвала ангажован текст, што су многи истраживачи осетили, али су заборавили да нагласе. Ангажованост се огледа у активном односу према политичкој ситуацији, жељи и вољи да се помогне и допринесе, па је похвала је и национална историја и национални програм. Ако Јефимију посматрамо у том контексту, закључићемо да њена дела јесу ангажована, посебно „Похвала кнезу Лазару“. Сама песникиња, Јефимија, поседовала је ову особину, сетимо се само њених подухвата. Милосав Тешић у беседи поетичног наслова „Јефимијин триптих молитвени по раздртом платну времена“ примећује да је ликовност њених молитвених записа нахрањена личном и оновременском народном тескобом. Сви истраживачи се слажу, па и аутор ове беседе, о врсти њеног бола: он је отмен, као што је била отмена и сама монахиња. „Само две сложене реченице биле су довољне, тада већ деспотици Јелени, да се у запису *Туга за младенцем* достигне и стваралачки и молитвени врхунац.“[7]

Ова примедба нам је драгоцена. Заиста, наведено дело јесте и спада у сам врх средњовековне књижевности, по лепоти, вештини обликовања и, свакако, да не знамо да је то Јефимијин првенац, никада то не бисмо могли закључити на основу самог текста. Аутор наглашава да је у ове две синтаксички савршене целине садржана свест о прародитељском греху, као и свест о пресељењу душе. Приказана је „деструкција узлазне линије смрти, која прерано и сурово, не допушта ни толико да се накратко заборави у огледалу живота...“[8] У „Мољењу Господу Исусу Христу“ аутор примећује да је Јефимија удахнула креативну цитантност, а дело је ликовно и симболички промишљено јер је натпис извезен крај ногу Спаситељових, где је и место молитава која поседује уплив људске греховности. Јефимија је врстан концептуалиста и свест о грешности је увек присутна и одражена у делима.

Молитва је нестандардна у односу на средњовековни молитвени кодекс, а време у похвали је двоструко: имамо вапај појединца и српског национа. У тим временима она се обраћа некоме ко јој је заиста близак, кнезу Лазару на првом месту. Иако се православна вера темељи на уверењу извесне блискости са Богом и инсистира

---

[7] Милосав Тешић, *Јефимијин триптих молитвени по раздртом платну времена*, Јефимија, бр. 14, Трстеник, 2004, стр. 44.

[8] *Исто*.

на сталној комуникацији кроз молитву, Јефимија ипак тражи посредника. Њена молитва је удвостручена. „То посредничко мољење (ходатајство) учвршћује наду у услишење, особито зато што молитељ посредник треба да буде кнез Лазар, победилац над смрћу...“[9] Сугестивношћу као да жели да га доведе у видљиво и скоро да јој то полази за руком, снагом молитвене имагинације, трима завршним речима. Аутор оповргава чувене Ракићеве стихове да је Јефимија била „далеко од света“ и „пуна верске таме“ већ, напротив, мисли да је била активно окренута божијем лицу и бремену практичног живота. Ово је једна од ретких студија која оспорава Ракићево виђење. „Она је, управо, у времену, тек недавно раздртом, у времену обезглављености, пометености и безнађа, пример женске прибраности, пожртвовања и оданости, најпосле: Јефимија је потврда нагонски практичне и неизоставно умне дејствености женског принципа у трагичним околностима.“[10]

Рајко Петров Ного некадашњи топоним у ком је боравила деспотица Јелена смешта у савремени географски оквир. Сазнајемо да је Јефимија живела у области Халкидикија и Хиландара, и имајући ове податке који су пред нашим очима забележени на карти, постаје нам јасно зашто је Јефимија своја дела даривала манастиру Хиландару, као и зашто јој је породица баш тамо сахрањена. Ово јој је завичај, а Хиландар јој је био у визури и видокругу. Рајко Петров Ного као да маркером исцртава руту надахнуте монахиње, која се од Сера, упутила преко Рашке у Србију. Поред пута њених дела исцртава и животни, духовни лук „од деспотовања и господства до удовиштва, монаштва и избјеглиштва...“[11] Примећује да „Похвала кнезу Лазару“ заокружује култ славног кнеза и тврди да монашка и дворска књижевност нису толико у распону. Ја бих додала и заслугом монахиње Јефимије, која је на неки начин успела да помири поларизоване жанрове, пробије границу канона и конвенције жанра, „а то лично Јефимијино слово ушло је у само срце косовског мита и српске рапсодије, у Обретаније главе кнеза Лазара, рецимо.“[12] Поред индивидуалне визије, ово дело се ослања и на традиције о којима је већ било речи, посебно византијску традицију која је мање пропадљива од државе. Он упозорава на проблем затирања њеног наслеђа, али сматра да је Јефимија и данас жива и да се опире.

---

[9] *Исто*, стр. 46.

[10] *Исто*, стр. 47.

[11] Рајко Петров Ного, *Неопалима купина*, Јефимија, бр. 14, Трстеник, 2004, стр. 48.

[12] *Исто*, стр. 49.

Београдска песникиња Ивана М. Миланкова којој је 2003. године уручена престижна награда „Јефимијин вез“ у порти манастира Љубостиње, приликом примања награде, одала је почаст Јефимији. Предео у ком се нашла, порту манастира, манастир, као и целу област, окарактерисала је као „духовни предео уобличен Јефимијиним манастирским тиховањем из кога је никло молитвено биље...“[13] Она име монахиње изједначава са ентитетом молитве, која се њеном руком преноси ка светости. Сам процес веза назива уткивањем сопствене душе, и ово оштроумно запажање, најпре је запазио Милан Ракић, а затим и многи истраживачи средњовековне књижевности, да Јефимија заиста уткива душу у своја дела. По речима Милоша Црњанског, то су радили и Сима Пандуровић и Иво Андрић. Награђена ауторка сматра да је Јефимија песникиња која може да изнедри само бисере и прави аналогију са савременим ствараоцима, повезујући их по песничкој вокацији и снази, проговарајући о молитви и светости.

Љубомир Симовић се, поред осталих, бавио и Јефимијиним делом. У књизи *Дупло дно* есеј о њеном стваралаштву отвара књигу. У духу средњовековне поетике, насловио га је „Слово о Јефимији“. И у овој књизи, не случајно, започиње се од Јефимије. Симовић истиче биографске податке песникиње и везиље, наводи да је иконицу, у којој је урезана туга за младенцем, млади Угљеша добио на дар од серског митрополита Теодосија приликом крштења, примања једне од светих тајни. Симовић сматра да је на том диптиху, благородна Јелена, угравирала епитаф и молитву. „У тој молитви Јелена, као неки женски Хамлет, размишља о смрти.“[14] Јефимију пореди са Хамлетом јер Хамлет филозофира над гробом дворске луде Јорика, а Јефимија над гробом у коме су јој сахрањени отац и син. Она то чини толико мирно и прибрано да нас изненађује надмоћношћу у односу на смрт. „Та надмоћност у односу на смрт, и у односу на ужас, није само плод велике вере него и велике културе.“[15] Снага споменутих врлина потврдиће се касније у тешким тренуцима, после великог боја када Јефимија, желећи да помогне, везе похвалу светом мученику кнезу Лазару. Симовић аналитички дели похвалу на четири дела. У првом делу она описује Лазареву изузетност, описује „господствовање“ и херојски одлазак у бој који завршава двоструким тријумфом. У другом делу, као у породичном писму, Јефимија обавештава Лазара шта се дешава

---

[13] Ивана М. Миланкова, *Уткивање душе*, Јефимија, бр. 14, Трстеник, 2004, стр. 89.

[14] Љубомир Симовић, *Дупло дно*, Београд, 2001, стр. 5.

[15] *Исто*.

после његове смрти и из овог извире трећи, по Симовићу, најдраматичнији део „Похвале“ јер у овом делу она очајнички моли светог кнеза „да преклони колена пред Господом и да моли за српски народ. Оно узбудљиво и преклињуће *молим* понавља све гласније, које расте, све док се не претвори у заповедајуће *сабери*, *извести*, *покрени*, *убеди*, *узми*, *не остави*, *дођи*, који одјекују са свих страна, звоне на узбуну...“[16] Неочекивано и загонетно „ма где да си“ представља драмски врхунац овог дела. Наведену синтагму можемо схватити као слутњу да можда осим земље и неба постоје и други непојмљиви простори и светови. Очајнички желећи да кнез услиши њену молитву, Јефимија је спремна да је пошаље и у непојмљиве светове. Симовић запажа много различитих интонација ове похвале, тужбалице, молитве, исповести, и примећује да у њој постоји мноштво ликова (јунаци, свеци, свети ратници, мученици). Поред Лазара у „Похвали“ су присутни и његови синови Стефан и Вук, а у позадини стоје непрегледне војске, назиремо силуете непријатеља и народа. На самом крају налазимо дискретан аутопортрет створитељке и ово је четврти део похвале који одликује смирен тон, тон затишја пред буру. У овом одломку сцена се рашчишћава, смирена је и угашена, и на њој остаје само ауторка са кнезом који је постао мученик и светац. Такође, издваја се лични однос кнеза и деспотице, односно свеца и монахиње. „Ова необична жена је све увек видела другачије него што се обичном оку дало видети, и осећала је више, и патила дубље, него што се могло поднети. Једном речју, живела је у свету тешких искушења и сазнања.“[17]

Симовић примећује да се смерна монахиња бави сложеним темама које савлађује с надмоћношћу која је плод великог песничког мајсторства и мудрости. Мајсторство се огледа у томе што она не расипа и не троши речи, ма колико биле сложене теме и као да се држи гесла да до једноставности треба нарасти. Она на малом простору, с мало средстава изражава све: суочавање са смрћу на маленој иконици, драмски материјал на црвеној свили. На крају, Симовић нас подсећа на актуелност Јефимијиног дела данас, после више од пола века. Сматра да је Јефимија била пророк чији златни вез светли по данашњем мраку, посебно речи *сабери*, *покрени*, *убеди* итд.

У српској књижевности постоји читав низ есеја посвећених Јефимији, названих симболично „Слово о Јефимији“. Поред Љубомира Симовића, есеј истог назива написао је Слободан Ракитић и

---

[16] *Исто*, стр. 6.
[17] *Исто*, стр. 7.

објавио га у часопису „Јефимија“. Постоји свечаност која се традиционално одржава сваке године и зове се „Јефимијини дани“. Дакле, у есеју не баш оригиналног наслова, Ракитић чини једно изванредно гесло: монахињу Јефимију назива државницом, дајући јој потпуно нову, већу титулу. Кад размислимо, она заиста јесте утицала на вођење тадашње српске државе, истина индиректно. Била је глас разума, саветник из сенке, а сенка јој је лежала јер је у тами, у миру извезла своја дела. Посматрајући њен опус, писац истиче да Јефимијина дела „имају посебан значај, ако не као упозорење и искуство, које нисмо на време прочитали и схватили, онда као охрабрење или сведочанство да су наш народ и наша држава преживели тешка искушења и опстали“.[18] Мисли изнесене у „Похвали кнезу Лазару“ су дубоко проживљене и високо естетски уобличене. Оне добијају ванвременску димензију јер се стиче утисак да је Јефимија загледана у даљину, у будућност, и речи изговорене из њених уста, извезене као да су намењене нама, можда чак и више него људима њеног времена. Молитве богољубне монахиње јесу и наше молитве данас, па тако мољење да се утиша бура тела и душе траје хиљаду година, као и жудња и сан.

Ракитић запажа историјску вредност Јефимијиних записа поред уметничке и књижевне, сматрајући да превазилазе своје димензије као што су превазишле намену. „Јефимијин триптихон има књижевну, ликовну и рукотворну вредност.“[19] Примећујемо да ни Ракитић није писао о плаштаници из манастира Путна, као ни већина јефимиолога.

Сва Јефимијина дела излазе из оквира средњовековног канона, нису уобичајена дела настајала на маргинама књига и пробијају границе жанрова. Изборила су се за статус уметничког дела што је било тешко, будући да у средњем веку није постојао појам уметничког дела, нити је уметност била, сама по себи, сврха, већ је уметност стварала и украшавала животне облике. „Лепота је пролазила из намене, она није била сама себи сврха.“[20] Један од најбољих примера оваквог схватања уметности јесте „Похвала кнезу Лазару“. Иако је написана у тада уобичајном жанру, ова похвала је сама себи обезбедила самосвојност и изворност. Њени списи, по речима великог јефимиолога Ђорђа Трифуновића, поседују и спољашњу иунутрашњу лепоту, а ово су одлике великог уметничког дела. „Похвала“ је имала задатак да чува, греје и прати

[18] Слободан Ракитић, *Слово о Јефимији*, Јефимија, бр. 10, Трстеник, 2000, стр. 7.
[19] *Исто*, стр. 8.
[20] *Исто*, стр. 8-9.

свете мошти кнеза Лазара. Путешествије похвале је занимљиво и турбулентно: од севера, преко Срема, Славоније и Бачке, до Сент Андреје, па натраг у манастир Врдник, нову Раваницу, а данас овај покров греје очи и срце посетилаца Музеја Српске православне цркве. Дело и личност створитељке „Похвале кнезу Лазару“ симбол су поноса српске властеле и сведоче о снази духовности, па и уметности. Једна од оваплоћених одлика у Јефимијиним делима била је прожетост живота и уметности духовношћу, Христовим животом и страдањем, као и свест да је Христос ублажио својом жртвом патње свих људи. Ово гледиште налазимо на завеси, „Мољењу Господу Исусу Христу“. „Висока стилизованост њених реченица за узор има једноставност и јасност, а као златну подлогу – моралност и истинитост.“[21] Њена молитва се обраћа савременицима, прецима и потомцима, она је златна спона времена, а њена молитва одјекује кроз ходнике времена до данас.

Милош Петровић припада кругу писаца који су написали есеј под називом „Слово о Јефимији“. Овај есеј је прочитао на Јефимијиним данима 2000. године, манифестацији која се одржава у Љубостињи, где је настало њено треће и најпознатије приношеније у коме се јавља мисао о погинулом кнезу као мученику слободе, као српском Христу. Аутор у есеју говори о невероватном путовању по Светој Гори чија је крајња одредница Хиландар, наш драги дом, наводећи шта све лежи у ризници најпознатијег нам манастира и највеће светиње. Поред осталих вредих дела, ту је и диптих, иконица коју је Јефимија поклонила манастиру. „Најзад, срца су закуцала. Иконица у диптиху украшена бисером и плавичастим и руменим, полудрагим камењем.“[22] Монах Пајсије му показује и завесу за царске двери у којој „Јефимијина брига добија метафизичку димензију: човек је окружен бројним искушењима, бити човек то значи грешити, а премошћење слабости песникиња види у суду савести, у молитви и покајању пре преласка у вечност.“[23] Ову мисао налазимо у многим делима средњовековне књижевности (Пролошко житије, Данилово Слово, у поетици Раванчанина), али је круну доживела у Јефимијином делу. Лазарево опредељење је високо етичко и његов извор је такође високо етички, а сам кнез је Христолик. Што је посебно занимљиво, аутор нашу песникињу види као изгнаника јер је прибегла у Крушевац, тада сигуран, велики

[21] *Исто*, стр. 11.
[22] Милош Петровић, *Слово о Јефимији*, Јефимија, бр. 10, Трстеник, 2000, стр. 8.
[23] *Исто*.

град, који је волео уметнике и књигољупце. У Крушевцу је обогатила моравско књигољубље, писала поезију као и цела кнежева породица. Кнегињи Милици је била „кула и помоћ“, Стефану васпитач и учитељ. Реченица која је постала антологијска, изговорена пред сучељење са Бајазитом, оваплоћењем змије, „Одбаци сваки страх“ јесте Јефимијин одговор претећој ентропији зла које долази од змије и непријатеља црква. Кнез се определио за „себежртвовано јунаштво“ и устоличио ново јунаштво, по Миодрагу Павловићу. Ово њено дело, сматра аутор, и данас гори ватром борбе против зла.

Светлана Велмар-Јанковић у беседи Јефимији у част „Слово о Јефимији“ обраћа пажњу на кораке и земљу која памти додире њених стопа а која означава прошлост и нашу садашњост. И Светлана, као и Матија Бећковић, призива памћење, обнавља сећање на Јефимију старо шест векова, истичући да је Јефимија боравила на месту на коме она чита своју беседу, у манастиру Љубостињи, „Али призвано присуство двеју монахиња не повлачи се пред овим растојањем у времену, јер оне у времену и не постоје, оне остају у ванвремену.“[24] Светлана Велмар-Јанковић Јефимију и Милицу, види заједно, удружене, али уочава и да је Јефимија старија по животном искуству, процењујући да је после Маричке битке спознала дубоку бол, јер је пре битке изгубила родитеље и сина, а после мужа и сва звања, дотадашњи живот и идентитет. Остала је да бригује, скрби. У делу „Туга за младенцем Угљешом“ постоји део у ком она говори о томе да је видела одлазак душе од тела и она стрепи хоће ли се њена душа придружити њиховим једног дана. Касније је очврсла, па пред бој видимо „сурово искуство опстајања у поразу и упркос пораза, које подразумева искуство понижења сопственог достојанства, искуство себе као пролазног земаљског праха, две монахиње сада деле.“[25] Мољење настаје након десет година после великог боја и њена молитва одзвања као вечити вапај човека пред Богом. Јефимија зна да је само човек, зна да је била слаба у скрби и бризи, да се није изборила са свим искушењима, те да је бриговала за чистоту своје душе. Побеђивала ју је своја људска природа и зато се она у потпуности предаје Богу и нада се да ће измолити милост коју није заслужила. Најпотреснија ствар код њене молитве, сматра ауторка, јесте истинитост њеног доживљаја у сукобима са изазовима људске природе. Ниједан молитвени образац није тако ефек-

[24] Светлана Велмар-Јанковић, *Слово о Јефимији*, бр. 6/7, Јефимија, Трстеник, 1996, стр. 63.

[25] *Исто*, стр. 64.

тан ако онај који није обогаћен даром исказивања и способношћу доживљавања. Јефимија је имала тај дар. Умела је тако лепо да искаже и доживи своје емоције, импресије.

У „Похвали кнезу Лазару“ она се обраћа упоредним током кнезу Лазару у којем се преплићу две стварности. Обраћа му се као кнезу и светитељу, некоме ко ће разумети невоље свих блиских, његових синова, па и ње. Ауторка заступа тезу да баш те муке, монашке и световне, са којима се монахиња носила, дају њеним делима „животну аутентичност“, а њен књижевни дар даје уметничку вредност. У њеним делима препознајемо јек бића измученог животом који је извезен и који се и данас чује, одзвања „у пропадљивом и маловечном“ док Јефимија траје и остаје у „непролазном и великом“.

Бранко В. Радичевић је последњи у низу који је написао есеј под називом „Слово о Јефимији“. У овом есеју истиче да је Јефимија призивала небеску силу, чула гласове, тако да је све асоцирало на судњи дан, али она није била престрављена – напротив, била је прибрана и молитвена „Као туђа срећа у сопственој несрећи.“[26] Аутор расправља о духовности и тврди да духовност којој се посветила Јефимија и коју је неговала, није ни бекство ни утеха. Највећи печат и траг на њеној души оставио је њен први бол, прабол, бол мајке, бол за првенцем, па она моли да је удостоје да бригује за њим у својој икони коју шаље у манастир. Зна да „није добро, не ваља се, плакати за младенцем. Није добро, не ваља се, тужити. Јер Бог узима безгрешне. Јер Бог узима своје. И они су међу својима. Зна млада жена: није добро. Али не може да прежали. Грехота је. Зна. Али не одолева тужици.“[27] Приносећи завесу манастиру на дар, она исписује проклетство које ће задесити лопова, проклетство које је записано у манастиру Студеници и на стећцима. Аутор „Похвалног слова“ налази да је потпис узбудљив, посебно оно негда што означава да је она некад давно била деспотица. Негда наглашава да је све прошло, и деспотовање, и ћесаревина, да су сви нестали и да нема никога свога.

Истиче да се не мења образац веровања да покојници одлазе и односе поруке на небо, поруке и молбе тамо где чекају праведници и грешници. „И све се, као чар, догађа у кругу. Почетак и свршетак.“[28]

---

[26] Бранко В. Радичевић, *Слово о Јефимији*, Јефимија, бр. 8/9, Трстеник, 1998, стр. 78.

[27] *Исто*.

[28] *Исто*, стр. 80.

У „Мољењу“ Јефимија преклања колена пред Господом, савија их пред судбином као у свакој тужици и дотужју. Мисли да ће је смрт поштедети понижења и доживљава је као избављење. Ово је хришћански став јер сви хришћани са радошћу чекају смрт и доживљавају је као Јефимија. Аутор примећује да она не изговара име свог деспота који је свеприсутан јер се не ваља, не приличи јој. На крају закључује да су сва њена дела пригушени лелек жене из народа.

Узимајући у обзир обим, број дела посвећених Јефимији, као и ауторе, закључујемо да су Јефимијиним стваралаштвом били инспирисани многи стваралоци, који су дали овој смерној монахињи, негда деспотици, значајно место у својим опусима, схватајући значај њених приношенија у српској књижевности, и српској култури уопште.

2. РЕФЛЕКСИ КЊИЖЕВНИХ ДЕЛА МОНАХИЊЕ ЈЕФИМИЈЕ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПРОЗИ

За разлику од многобројних рефлекса у савременом српском песништву, или прецизније, новијем српском песништву, одјеци књижевних дела монахиње Јефимије нису толико заступљени у прози. Најпре, налазимо их у роману *Иīра анђела* Љиљане Хабјановић-Ђуровић. Главни лик је кнегиња Милица, а роман нам представља сагу њене породице, фиктивну али на моменте засновану на историјским чињеницама. Кнегиња Милица проговара и о монахињи Јефимији која је заузимала важно место у њеном животу. Роман започиње рођењем кнегиње Милице 1335. што је историјски тачно, а завршава се њеном смрћу. На неки начин, ово је њен фиктивни животопис. Ауторка Јефимију спомиње на самом почетку када приповеда о цару Душану, његовој жени Јелени која је, како наводи, имала својеврсну школу за девојке, што није тачно јер је, сетимо се, Јелена Анжујска имала школу за девојке.

„Само се једна девојка разликовала. Јелена, која је у сећању и песми свога народа остала запамћена као Јефимија. Била је јединица братучеда цара Душана, ћесара Војихне, великог властелина, а потом, од тисућу триста четрдесет петог лета Господњег, када је заузета Серска област, севастократора и господара Драме, тврдог града на самом југоистоку царства. Рођена на двору, као превелики за слабе руке своје болешљиве и непрестано уморне мајке, од најранијих дана била је више царичина него мајчина.“[29] Ауторка истиче да је дошла на свет три године пре Уроша и да ју је царица,

[29] Љиљана Хабјановић-Ђуровић, *Иīра анђела*, Београд, 2003. стр. 46-47.

слутећи да неће имати више деце, примила као своју кћер. „Била је две године старија од Милице, али је била зрела, смирена, и већ некако мудра.“[30] Поред мудрости, књижевница јој приписује повученост и сету, љубазност, одмереност, благост и надмоћ. Фикција је да су се Милица и Јелена, док су биле девојке, пољубиле кроз венац од пољског цвећа и положиле заклетву на сестринство, присну љубав и оданост у Серу. На неки начин, ово је објашњење за боравак на двору у Крушевцу и њено друговање са Милицом. Проговарајући о Јефиминој удаји за Угљешу, пише да је Јефимија била посебна цару и да ју је чувао за неког посебног младожењу што не можемо утврдити, као и да је Јефимија од ране младости изабрала ово име за себе. „Кад се будем замонашила, зваћу се Јефимија.“[31] Наводећи тачну годину смрти цара Душана, 1355. истиче да су Урош и Јефимија клечали поред његове постеље, што је мало вероватно. Јефимија и Јелена заједно са Угљешом повукле су се у Сер после смрти цара Душана, а време за Јефимијину удају дошло је убрзо, која је представљена као трагичан чин и уговорени брак. „Кћери, куцнуо је час да постанеш жена. Просац је разговарао са мном и ја сам дала свој царски и мајчински благослов. И твој отац се слаже – рекла је. Глас јој је био храпав. Уста сува. Видело се, једва је изговарала оно што мора бити казано. – Поћи ћеш за Угљешу Мрњавчевића.“[32]

Јефимија сматра да је дошао час када треба да врати дуг љубави који је примала од кад је знала за себе и прихвата уговорену удају под условом да се венчају у Неродимљу. Ово је још једно учитавање. „Разумела је, добро је разумела царичино морање. Угљеша и Војихна, искусни ратници са моћном војском, један заповедник Сера, други Драме, могли су бити важни савезници и опасни противници.“[33] Љиљана Хабјановић-Ђуровић у роману *Игра анђела* заступа тезу да Јефимија није волела Угљешу који је био достигао зрело доба када се оженио њом о чему немамо сведочанстава у списима из тог времена. Шири тезу наводима да мисли да је душу затворила, срце оградила, поставила бедеме, које он никако није могао да пробије. Чак се и Милица, а касније и Јефимија пита: „Да ли би се ишта другачије збило да је Јефимија волела Угљешу? (...) Да ли би опстало царство српско?“[34] У једном моменту, ауторка деспота Угљешу представља као издајника који се буни против Уроша и Јелене, баш у време када је Јефимија носила

[30] *Исто*, стр. 47.
[31] *Исто*, стр. 50.
[32] *Исто*, стр. 82-83.
[33] *Исто*, стр. 83.
[34] *Исто*, стр. 86.

„чедо под срцем.“[35] Што свакако није тачно. Када цитира Исајију, истиче да га је Јефимија волела „силном љубављу духовном“, а његова дела, преводи и преписи које је бирао били су јој најмилија лектира“[36] што не можемо знати са сигурношћу, али можемо претпоставити да јој је његово учење било познато, будући да је била изузетно образована.

Љиљана Хабјановић-Ђуровић неколико пута цитира Јефимијина дела, присутна је поред цитантности и интертекстуалност. Прво парафразира „Тугу за младенцем Угљешом.“ „Зашто сам морала да изгубим младог младенца Угљешу Деспотовића, за ким жалост непрестано гори у срцу моме“[37]

Оправдање за смрт је да је изашао нејак у свет и да није могао да опстане. Ауторка наводи историјски тачне чињенице у вези смрти Угљеше, дајући образложење зашто је Јефимија почела да ствара: јер јој је бол раздирала срце, што је тачно. „Сахранили су га крај њеног оца, ћесара Војихне. У цркви Ваведења Пресвете Богородице. У Хиландару. Она, мајка, није могла да види како тело њезиног јединог чеда предају гробу „који створише праоци због грехова“. Ни на гроб да оде, и над прахом његовим исплаче јад свога препуклог срца. Остале су јој само сузе и лелек у самоћи. Тако је пропевала. Страшни бол своје душе сложила је у стихове.“[38] Овај одломак садржи тачне податке о загробном месту, вечној кући Јефимијиног сина, као и о локацији гроба њеног оца.

Када Јефимија после смрти мужа, долази на сабор у Крушевац, након што су биле раздвојене десет година, кнегиња Милица је моли да дође и остане на двору, што нигде није забележено. „Треба ми женска реч и женска рука. Ти си једина која само Бога моли. Којој исто могу да дам и узмем. Ти ћеш смети све да ми кажеш. И све да чујеш од мене, а да ти останем иста. Зато дођи...“[39] У науци је овај део Јефимијиног живота, као и мотивација за долазак на двор, неразјашњена. Годину и по дана касније, по ауторки, Јефимија јој удовољава и долази. Ауторка покушава да учита чињенице и објасни Јефимијину мотивацију за долазак. Чланови краљевске породице имали су различито мишљење о њој, о чему такође нема писаних трагова. Издвојила сам како је Јелена, Миличина кћер, ауторка „Отписанија богољубног“ доживљавала Јефимију у роману. „У Јефимији је волела песникињу“,[40] која јој је

[35] *Исто*, стр. 89.
[36] *Исто*, стр. 93.
[37] *Исто*, стр. 93.
[38] *Исто*, стр. 94.
[39] *Исто*, стр. 136.
[40] *Исто*, стр. 163.

читала песме из зборника на разним језицима света. Нигде није наведено колико је језика говорила Јефимија. Јелена је сматрала да је снага Јефимијиног трпљења у вери, о чему сведоче њена богоугодна дела. Јефимија је, пак, што је остало забележено у литератури, васпитавала га је, а и у овом роману, највише волела Стефана. „Јефимијин љубимац био је Стефан и она то није крила.“[41] Ауторка даје и разлог њене привржености: Стефан ју је подсећао на преминулог сина из њених првих сећања и био јој је мелем за рану, што је још једна непотврђена чињеница. Истиче да је Вук био љубоморан, инспиратор ове тврдње је „Слово љубве“, језичка зачкољица име рекав, где треба, претпоставља се, да стоји Вуково име и сукоб браће о којем и Јефимија пише у „Похвали кнезу Лазару“. Вук другачије доживљава Јефимију него кнегиња Милица, Јелена и Стефан. „Та мрачна и црна госпа, вазда уплакана, та досадна проповедница учења стараца Исајије, та туђинка која се увукла међу нас, па и она прави свој ред важности.“[42] Овај пасус као да је обликован по песми „Јефимија“ Милана Ракића због одредница мрачна и црна. Заједничка карактеризација Милице и Јефимије је тачна и веома занимљива. „Биле су отмене, образоване и побожне. (...) Живеле су ослоњене на веру.“[43]

Јефимија је, ауторка наставља, била шкрта на речима, осим када је говорила о Сведржитељу, поезији и слави Немањића, што су јој, када размислимо, сфере интересовања. Била је веома строга, говорила је девојкама о девојачком стиду и уздржаности, а време проводила у читању, писању и молитви. Умела је да носи патњу и да остане усправна под њеним теретом. Ову Јефимијину особину приметили су сви јефимијолози. Занимљиво је то што књижевница наводи да су је послали Марку Мрњавчевићу и браћи Дејановић, да позове турске вазале на непослушност Мурату и у хришћанско удружење. Посебно је интересантно то да је Јефимија индиректно иницирала Оливерину удају за Бајазита, наведено да је идеја потекла од ње, што такође историјски није тачно. У *Игри анђела* забележено је и путовање султану, које се одвило, и цитиран је познати одломак Константина Филозофа у коме он описује њихово путешествије. Споменуто је да је Јефимија тада поклонила „Мољење Господу Исусу Христу“ цркви Свете Богородице хиландарске. Дат је и опис. „Везла је на тешком свиленом црвеном атласу, златном и сребреном жицом и свиленим концем у боји. Вештом руком и финим бодом. Та слика била је лепша од свега дотад виђеног на

[41] *Исто*, стр. 171.
[42] *Исто*, стр. 171.
[43] *Исто*, стр. 177.

крушевачком двору. У средини је приказан Спаситељ, као велики архирејеј. Крај њега су, са леве и десне стране, Свети Василије Велики и Свети Јован Златоусти, црквени оци и састављачи литургија. Иза Светог Василија и Светог Јована Златоустог стоји по један анђео. На слободном простору завесе је текст *Мољења їосподу Исусу Христу*, давно још исписан у срцу песникиње и везиље.“[44]

Међутим, неправедно и нетачно, Јефимија је маргинализована у овом подвигу, а Милица има кључну улогу. Љиљана Хабјановић-Ђуровић није унела у роман чувене речи охрабрења кнегињи које је изрекла Јефимија пре изласка пред султана, али је пренела Бајазитове речи када је кнегиња Милица замолила за мошти Свете Петке. „Зашто не молиш неко друго, велике цене достојно имање, већ само сухе и одасвуд непокретне кости?“[45] Јефимија није присутна ни у овом одломку мада је заслуга и њена. Уторка затим пише о Ангорској бици 1402. и о Јефимији која тада везе своју „Похвалу“, чији део наводи, оперишући тачним подацима. Истиче да је Јефимија одлучила да створи још једно приношеније и да га је посветила кнезу Лазару, свом заштитнику и хранитељу, замоливши га да помогне његовим синовима, што је такође тачно. Износи да ју је наменила за покров, за ћивот кнеза Лазара, као и да ју је везла неуморно. На крају романа, када говори о задужбини кнегиње Милице, Љубостињи, још једном спомиње Јефимију, тврдећи да је она била у манастиру пре освештења. Већ сам напоменула да је Јефимија волела Стефана као сина, а он је њу, у овом роману, звао мајком. Ауторка иде до крајњих граница, хиперболизује њихов однос. „Понекад ми се чини као да је Урошев и Јефимијин, а не твој и мој син.“[46]

Износи тезу да је Јефимија волела Уроша и ако се присетимо, видимо да се ова тврдња провлачи кроз цео роман. Љиљана Хабјановић-Ђуровић Милицу и Јефимију назива последњим Немањићкама, а Јефимију означава као песникињу, исправно, говорећи о њој и у тренутку када је требало да прими велику схиму, узме друго монашко име, што се заиста догодило, на дан свете Јевпраксије. „Великосхимница телесно живи на хлебу и води. Све време проводи у својој келији, и излази само ради себе. У току дана сме да изговори највише три речи. И то ако баш мора. Дух крепи и чисти непрекидном молитвом.“[47]

---

[44] *Исто*. стр. 326.
[45] *Исто*, стр. 335.
[46] *Исто*, стр. 417.
[47] *Исто*, стр. 427.

Она се лагано спрема да се представи Богу. Пише да је о свему говорила са Милицом, али о овоме не о овоме, и у последњем часу пита је да ли би променила ток историје да је заволела Угљешу, или да га је бар убедила да га воли. Имамо потпуно другачији увид у њен приватан живот, који је, истина, фиктиван у овом роману. Јефимију видимо као жену коју су удали за човека ког не воли и који је свестан тога, отишао у Маричку битку да погине што је, сматра Јефимија, закомпликовало и променило читав низ судбина, о чему нема никаквих писаних сведочанстава.

„Хвала ти за све што си била Србији. Стефану. Мени. За оно што си ми данас.“[48]

Милица маркира њене заслуге, истичући да је Јефимија годинама носила део њеног терета својевољно, што, ако узмемо у обзир наведене податке, да је живела на двору и васпитавала Стефана, веома могуће. Књижевница познаје српску историју и роман гради интерпретацијом исте, стављајући у први план њихов историју њихових приватних живота. Читајући *Игру анђела*, закључујемо да је лик монахиње Јефимије заступљен, али не у довољној мери, да су њени подвизи и доприноси умањени. Најинтересантније је свакако историјски оквир, однос фикције и стварности, и алтернативна историја коју нуди. Такође, постоји неколико антологијских пасуса која покрећу и испитују женско питање. Издвојила сам два. „Жена може да учини за дом што нико други није у стању. Да га децом испуни. Да га њиховом радишћу оживи и лепотом украси. Са кћерима да унесе песму, а са синовима сигурност.“[49] „Властелинка или недостојна родом, жена је увек жена. Она чује само глас свога срца. И по заповести тога гласа живи.“[50]

И роман *Везиља* Дубравке Срећковић-Дивковић садржи рефлексе средњег века. На првом месту, сам назив асоцира на средњи век и Јефимију, а затим и присуство икона у кући које је њен деда сликао, што недвосмислено реферише на средњи век, иконопис. Главна јунакиња је, као Јефимија, везиља. Она истиче:

„Ја сам волела само вез.“[51] чиме се недвосмислено приклања култу монахиње Јефимије, и радиности средњег века. Она говори о поступку веза који је сличан Јефимијином. Прво је угљем цртала оно што је планирала да везе, а пошто није имала боје да то обоји, после је шарала по платну. Присетимо се да је Јефимија такође

[48] *Исто*, стр. 429.
[49] *Исто*, стр. 109.
[50] *Исто*, стр. 20.
[51] Дубравка Срећковић-Дивковић, *Везиља*, Београд, 2003, стр. 11.

прво исписивала текстове својих дела, па је онда везла, и као ова везиља, укаршавала дело. Везиља, јунакиња романа, као и Јефимија, везе за цркву, али за разлику од Јефимије, не добровољно.

„Када сам имала дванаест година, тражили су од мене да урадим, за цркву, један вез са анђелима разних чинова. И још један комад, са четири јеванђелиста.“[52]

Слична је и тематика њихових дела, религиозна, јеванђељска. Још једна аналогија са Јефимијом је одломак у ком када млада везиља одлази на дан Светог Илије у цркву, види икону са светим ратницима, ратницима које је Јефимија описала у „Похвали кнезу Лазару“ и којима се молила.

„С леве стране, у певници, били су, на зиду, свети ратници насликани. Георгије, Димитрије, Меркурије. У њих сам гледала. Они су радосни, то је радост, размишљала сам. Оно су радосни, зато што су, за веру, пострадали.“[53]

Запажамо интертекстуалну везу са Јефимијином похвалом, због светих ратника, али и мотивску, због опредељења за царство небеско. Овај пасус као да је Јефимијина похвала у прози. Нараторка истиче да је постала чувена због веза, као и Јефимија, да је везла много и за себе и за друге, али тврди „ја сам само своје мисли, у те шаре, удевала.“[54] као што је и Јефимија чинила, своје мисли је претакала у златна слова, изражавала најдубље емоције. Ово је посебно присутно у њеном првом делу „Туга за младенцем Угљешом“ и на крају „Похвале кнезу Лазару“. Везиље су уткивале мисли и осећања у своја дела, о томе говоре многе студије. У једном тренутку, када је постала везиља на двору, бегу ког је волела, безимена везиља везе златним концем попут Јефимије на истом материјалу, свили. „Само је обруб, танак, био златан. У цвећу, мешала сам злато, са свилом. А добила неке чудне боје, нежне.“[55]

Још увек неидентификована јунакиња, слична је Јефимији по томе што живи на туђем двору као везиља и дружбеница, и брине се око сина беговице као што је и Јефимија чинила. И она и Јефимија немају деце, Јефимији је умро син, а безимена везиља се није удавала. Сличност са Јефимијом је и дубока религиозност коју везиља испољава јер, иако воли бега, не жели да промени веру и уда се за њега. Њену религиозност видимо у следећем одломку:

„Моја једина светиња, овде, био је један мали крст, око врата. И не од злата, или од сребра, већ од тисовине.“[56]

---

[52] *Исто*, стр. 12.
[53] *Исто*, стр. 20.
[54] *Исто*, стр. 22.
[55] *Исто*, стр, 50.
[56] *Исто*, стр. 110.

Везиља поседује и уметничку црту, велику љубав према уметности, сликарству, архитектури. Као и Јефимија поседује дар за језике, само за разлику од смерне монахиње, везиља на турском двору учи турски и француки језик. Још једна сличност јесте и виђење ове две жене. Бег везиљу сматра себи равном по памети, веома мудром, како је Константин Филозоф окарактерисао Јефимију као веома умну.

„Ја нисам само везиља, рече, то да знају. Него и философ, као неки мудрац, из Грчке. Једино сам му ја, у кући, акран. Равна, по памети.“[57] Када нараторка говори о Францускињама које нису хтеле да се удају већ које су се Богу посвећивале, речју, биле су песникиње, нису морале да навуку ризу, истиче да би она волела да буде као оне. Хтела је да буде песникиња као Јефимија. Волела је вез и сматрала га на неки начин светим. „Није лако човеку да се, од свога рада, одвоји. Рекох: од светиње над светињама.“[58]

Вредна везиља везла је целог живота. Везла за бега, беговицу, чак и слике које су поклањали француским и турским главашима. „На мојим рукама само је вез био.“[59] На крају романа, везиља се идентификује, представља се читаоцима. Прво име јој је Јана, друго Зејна, и на беглуку је већ двадесету годину везиља. За себе још каже: „Било је, одувек, код нас, жена које нису хтеле да буду мајке, и супруге, него су се Богу посвећивале. Под ризом, монашком, оне су понекад, и везле. Само, везле су покрове, и плаштанице.“[60] Ово је последња недвосмислена алузија на Јефимију и њено стваралаштво. Везиља, јунакиња овог дела, разликује се по томе што је везла дела световне намене, за свакодневну употребу, док су Јефимијина дела имала сакралну намену, посвећивана свецима, Светом кнезу Лазару, Богу, Исусу Христу, и једно умрлима, најсветовније, сину, младенцу Угљеши.

3. РЕФЛЕКСИ КЊИЖЕВНИХ ДЕЛА МОНАХИЊЕ ЈЕФИМИЈЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ПЕСНИШТВУ

Деспотица Јелена, жена моћног деспота Јована Угљеше, живела је у средњовековној Србији која је личила, по речима Милана Кашанина, више на Тоскану него на Турску. Она је прва српска песникиња која је извезла четири дела, по којима је остала упам-

[57] *Исто*, стр. 115.
[58] *Исто*, стр. 149.
[59] *Исто*, стр. 162.
[60] *Исто*, стр. 169.

ћена. Два од четири су њена ауторска дела. Та дела јесу: „Туга за младенцем Угљешом“, „Мољење Господу Исусу Христу“, „Похвала кнезу Лазару“ и „Плаштаница“ из Путне. Ауторска дела јесу: „Туга за младенцем Угљешом“ и „Похвала кнезу Лазару“.

Живот монахиње Јефимије био је тежак и испуњен болом. Прво јој умиру родитељи, затим син јединац, а у двадесет другој години постаје удовица након што јој муж гине у легендарној Маричкој бици. Тада Јефимија одлази из Сера и склања се у Крушевац, на двор кнеза Лазара. Пре доласка у Србију замењује господско одело монашком ризом и име Јелена Јефимијом.

Њен први ауторски рад „Туга за младенцем Угљешом“ рађен је на двострукој иконици (диптих) и украшен је драгим камењем.

Ову иконицу је њен син, Угљеша, добио на поклон од митрополита Теодосија. У неколико редова угравираних на иконици, деспотица Јелена је опевала неизмерну тугу за сином који је преминуо као младенац, дете од четири године, и који је сахрањен на истом месту као и његов отац Угљеша, у храму манастира Хиландара, на месту на ком расте чудотворна лоза Немањића. „Ниједан песник није своје верзе тако својеручно исписао и обезбедио на тврђим и сигурнијим местима: икони хиландарској, ћивоту у Раваници, на царским дверима.“[61] Друго дело монахиње Јефимије јесте „Мољење Господу Исусу Христу“, вез на завеси састављеној од молитава пре причешћа. Завеса је намењена царским дверима хиландарског храма коју је извезла молитвама у бризи за спасење своје душе.

Њено најпознатије дело јесте „Похвала кнезу Лазару“. Похвала је с уметничког гледишта најбољи примерак у свом роду у средњовековној књижевности и први књижевни састав једне жене из нашег народа. Она је песма похвалног карактера и литургијске функције, коју монахиња везе златном жицом на црвеном атласу после Косовске битке. Покров је за лице вољеног јој владара и светитеља, кнеза Лазара, правоугаоног је облика, а уоквирује је орнамент у бордури, лозица са тролистом. Састоји се од двадесет шест редова извезених словима. „Похвала кнезу Лазару“ настала је из жеље да монахиња утиша „љуту буру душе и тела“ и потребе да, на неки начин помогне српском народу. Јефимија, везући у тами манастира Љубостиње, задужбине кнегиње Милице, у златни вез уткива племениту тугу, како то каже Милан Ракић.

---

[61] Добривоје Младеновић, *Монахиња Јефимија*, Београд, 2004, стр. 4.

У красотама овоīа света васпитао си се од младости своје/ о нови мучениче кнеже Лазаре, / и крепка рука Господња међу свом земаљском īосподом/ крепкоī и славноī показа те. / Господствовао си земљом отачаства ти / и у свим добротама узвеселио си уручене ти хришћане / и мужаственим срцем и жељом побожности / изашао си на змију / и непријатеља божанствених црква, / расудивши да је неистрпљиво за срце твоје / да īледа хришћане отачаства ти / овладане Измаилћанима, / не би ли како ово постиīао: / да оставиш пропадљиву висоту земаљскоī īосподства/ и да се обаīриш крвљу својом / и сјединиш са војницима небескоīа цара. / И тако две жеље постиīао јеси: / и ЗМИЈУ убио јеси / и мучења венац примио јеси од Боīа. / Сада не предај забораву вољена ти чеда / која си сирота оставио преласком ТВОЈИМ, / јер откако си ти у небеском весељу вечном, / мноīе скрби и болезни обузеше вољена ти чеда / и у мноīим скрбима живот проводе, / пошто су овладани Измаилћанима. / И свима нам је потребна помоћ твоја, / те се молимо моли се заједничком Владики / за вољена ти чеда / и за све који им с љубављу и вером служе. / Туīом су мноīом здружена вољена ти чеда, / јер они што једоше хлеб њихов подиīоше на њих буну велику / и твоја добра у заборав ставише, / о мучениче. / Но ако си и прешао из живота овоīа, / скрби и болезни чеда својих знаш / и као мученик слободу имаш пред Господом, / преклони колена пред Владиком који те венчао, / моли да мноīолетни у добру живот / вољена ти чеда проводе боīоуīодно, / моли да православна вера хришћанска / неоскудно стоји у отачаству ти, / моли победитеља Боīа / да победу подари вољеним ти чедима, / кнезу Стефану и Вуку, / за невидљиве и видљиве непријатеље, / јер ако помоћ примимо с Боīом, / теби ћемо похвалу и блаīодарење дати. / Сабери збор својих сабеседника, светих мученика, / и са свима се помоли прославитељу ти Боīу, / извести Георīија, / покрени Димитрија, / убеди Теодоре, / узми Меркурија и Прокопија / и четрдесет севастијских мученика не остави, / у чијем мучеништву војују чеда твоја вољена, / кнез Стефан и Вук, / моли да им се пода од Боīа помоћ, / дођи, дакле, у помоћ нашу, ма īде да си. / На моја мала приношења поīледај / и у мноīа их урачунај, / јер теби не принесох похвалу како приличи, / већ колико је моīуће маломе ми разуму, / па зато и мале наīраде чекам. / Но ниси тако ти, о мили мој īосподине и свети мучениче, / био малодаран у пропадљивом и маловечном, / колико више у непролазном и великом, / што примио јеси од Боīа, / јер телесно страну мене у туђини / исхрањивао јеси изобилно, / те сада те молим обоје: / да ме исхраниш / и да утишаш буру љуту душе и тела мојеīа. / Јефимија усрдно приноси ово теби свети.

Позната као благородна и благоверна, монахиња је, живећи на двору кнеза Лазара, била веома цењена због своје мудрости. Говорили су да је била сродница по духу и телу кнегињи Милици, а интересантно је и мало познато да је васпитавала Стефана, и управо захваљујући њој, деспот Стефан Лазаревић био је један од најобразованијих људи тог времена, како у духовној, тако и у световној науци. Константин Филозоф је у *Житију деспота Стефана Лазаревића* описује као веома мудру жену која је пошла да разговара са Бајазитом када се он разгневио на Стефана, и успела да, заједно са Милицом, поврати поверење и издејствује драгоцене мошти Свете Петке.

Последње књижевно дело монахиње Јефимије, која је пред крај живота примила још строже монашке захтеве, велику схиму и постала монахиња Јевпраксија, јесте „Плаштаница из манастира Путна“ који се налази у Румунији. Јефимијин стил се препознаје: рађена је на свили, златном жицом и сребрним концем 1405. Године. Половина записа плаштанице су одломци поезије из Великог Петка и Велике Суботе, и ово дело спада у цвеће црквене поезије химнографског карактера.

Јефимија, прва српска књижевница, деспотица, монахиња, василиса, умна, племенита и вешта везиља вековима инспирише и заслужује пажњу српских књижевника и научника, почев од Милана Ракића, који је својом песмом „Јефимија“ написаној за време боравка у Приштини, 1910. покренуо струју дела везаних за ову песникињу и обновио сећање на помало заборављену даму средњег века.

Песник нас на почетку подсећа ко је заправо Јефимија, обнавља наше памћење на њено порекло и истиче да „пуна верске таме“[62] везе једно од својих „приношенија“. О Јефимији говори у садашњости, тако је замишља и види јер је у Ракићевој свести још увек жива. Дозива моменат настанка „Похвале“ и може се рећи да и остали песници, по узору на Ракића, најчешће узимају и опевавају овај моменат. Читалац стиче утисак да јој песник замера тај верски фанатизам, верско опредељење јер веру боји у црно, али ако узмемо у обзир историјски контекст, околности након Косовске битке и Јефимијину личну ситуацију, нимало не зачуђује спомињање ове боје у помало негативној конотацији.

[62] Милан Ракић, *Песме*, Нови Сад, 1984, стр. 112-113.

Покрај вредне везиље дешава се много тога, а она, монахиња, вечито сама, везе „страшне боли отмене јој душе“.[63] Песник алудира стварање „Похвале кнезу Лазару“ и маркира њен бол о ком ће писати готово сви истраживачи њеног дела. У трећој строфи лични план се преноси на колективни, шири, народни. Ракић истиче да су прошли векови, а да патње због којих је Јефимија извезла похвалу још увек трају, чак се песнику чини да су национална осећања у том времену била јача, да је било више храбрости у тим средњовековним срцима. Наводи да се у тешким часима народног слома, сећа ње, деспотице и монахиње. Напоредо пише две њене титуле и њима обухвата оба Јефимијина живота: господски и монашки, сферу земаљског и духовног. Ракић осећа да простор тадашње Црне Горе, данас, у моментима сећања на Јефимију, средњи век, идеале, запева и плаче, истичући вишевековну коб.

Књижевница Јелена Стојсављевић написала је и објавила у зборнику радова посвећеном старој српској књижевности, тачније Јефимији, песму инспирисану благоверном монахињом.

Усних да нас Љубостиња промрзле збира
Под кров свој од пужевог кречњака
И да ће белина њеног свеласја
Расплести пучину земног нашег боравка
Усних да поново пратимо војску
Да се у лепет голубљих крила
Претече звекет мужанствених била
Под ногама им злати зрелост жита
Плева се за њима сама одабира
Ткаља их у златну потку тихотом уткива
Недољубљене, смерне, ненатрујеног ока
Усних мајко да нас опет уситњава
И дроби у жива иверја, ово време злости
Што се утројава
Ал да ће потом, тешким златном времена,
Медена светлост змије у гору да сатера
Чило ће ткаља покров за суво дебло да истка
Сребром ће искрити преплетено иње
Сагледах да земној једно ми је дато
Да бдим над малим растињем Љубостиње[64]

---

[63] *Исто*, стр. 112.

[64] Јелена Стојсављевић, *Јефимија док бди над малим растињем Љубостиње*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996. стр. 118.

Песма је на први поглед другачија од Ракићеве култне песме посвећеној Јефимији јер је ауторка другачије обликује и реинтерпретира тему расточених чеда. Она не приказује Јефимију као Ракић у тренутку док везе „Похвалу кнезу Лазару“ већ види њеним очима. Перспектива је другачија. У овој песми Јефимија је лирски субјекат који бди над манастиром у којем је провела последње године живота и створила најпознатије дело. Лирски субјекат сања свој давни сан: да српска промрзла чеда духовност збира и да ће она размрсити све чворове земаљских недоумица. Мотив сна и сновиђења је кључан, а један од најважнијих је и мотив боја и страдања. У њеној свести, поново се одиграва бој и ситни, дроби и расточава српски народ. Тезу о пропасти и растакању српског народа налазимо у многим делима, како у Јефимијиним тако и у савременим делима, на пример у поезији Матије Бећковића, у Ћосићевим романима, код Црњанског. Јефимија алудира на светог кнеза Лазара и своју похвалу, износи да ће светлост у гору отерати змије, које су симбол зла, а светлост реминисценција Бога, и сходно постмодернизму, смрћу свих вредности, нека нова ткаља ће да изатка покров. Њој је једино дато да „бди над малим растињем Љубостиње“[65] и чека.

Верослава Јовановић написала је песму инспирисану ликом и делом монахиње Јефимије, једноставног наслова „Јефимија“[66] и објавила је у зборнику који је издат поводом „Јефимијиних дана“.

Моли се за нас кнегињице
слова
на злостима покривеном
путу
моли се за нас док бестрагом се
вуче
пресан хлеб у подераном
скуту.

Помени жудне, окисле
кљасте

срасле у ране, гној и
красте
док срце-бат откуцај
крије
дамар-наковањ венама
бије

---

[65] *Исто*, стр. 118.
[66] Верослава Јовановић, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 104.

моли се у осами слова
твоја
за истину живу
Јединоја.

У ова времена тмуше
сведочи
путевима лазом вуче се
вакат
плачом усахле
очи

хром, сапет и
сакат
немушт језик и глуве
уши
пресахла уста без
зуба
лечиће јека вишњих
труба.

Кад се већ молиш још те
додај
зли вакат-вапај
овај
што звона вазда
бију
азил, апсану и
робију
звекет ланаца око
врата
сузу сужња земноја
казамата.

Доле тврдо, горе
високо
гробну јаму непоима
око
но срцем слути и
вреба
прозаку у плаветнилу
неба.

Песникиња саставља песму већег обима од саме „Похвале кнезу Лазару“ и других Јефимијиних дела, чак и од чувене Ракићеве песме. Лирски субјекат примењује поступак који је применила деспотица, моли је да се она моли за нас, као што је монахиња Јефимија молила кнеза Лазара да моли Бога за чеда вазљубљена. Песникиња је назива кнегињицом слова што има средњовековни призвук и алудира на њена дела. Ауторка жели да је жанровски одреди, на неки начин, истакне њена достигнућа. Тражи да се моли јер су на путу који је прекривен злом. Слика пресног, подераног хлеба веома је ефектна и наглашава да је живот молилаца неосољен благодетима и унижен бедом. Егзистенцијално питање је постављено и изнета ситуација на видело, баш као некад у „Похвали кнезу Лазару“. У духу молитве, жели да Јефимија, коју третира као светитељку, пред Богом, спомене жудне, књасте, окисле, гнојне, рањиве: стадо које је Исус некад лечио. Тражи да се моли у својој осами док овде животаре, за истину Јединога, жели да се моли за Божију истину, за веру хришћанску. Песникиња користи Јефимијина начела и изражава верско опредељење. Као и онда, и сада су невољна времена, која назива тамним, а време означава турском речју вакат. Споро протицање времена пореди са путањом пужа, синонимом за спорост. Лирски субјекат истиче да су јој сва чула уништена у том времену а лек види у јеки небеских труба. Несумњиво алудира на небеску битку која се мора одвити. На крају још моли монахињу Јефимију да дода молитви и вапај времена у ком се чују ланци. Истиче да су они сужњи и робови, спомињући речи азил, апсана, робија. У последњој строфи констатује да је доле, на земљи тврдо, а да је горе високо, правећи вертикалу. Мисли да су заробљени у чардаку између земље и неба, у међупростору, али излаз слути срце: он је у плаветнилу неба које симболизује слободу. Моли се за слободу и помоћ која ће доћи, проговарајући као Јефимија некада. Намерно користи турцизме, наглашавајући да је непријатељ остао исти.

Још једна песма настала инспирисана Јефимијом и „Похвалом кнезу Лазару“ јесте „Како је тихо Господе у порти Љубостиње“[67] Верољуба Вукашиновића, која припада његовом циклусу песама посвећених манастиру Љубостињи, задужбини кнегиње Милице.

Како је тихо Господе
У овој порти кнежевској
Миришу липе господње
У светлој срми словенској.

---

[67] Верољуб Вукашиновић, *Како је тихо Господе у порти Љубостиње*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 86-87.

Долећу пчеле златасте
Из пчелињака монашкоī
Сестринству поздрав доносе
Од Оца нашеī Небескоī

Како је тихо Господе
У овом храму осаме
Чују се само молитве
И умни шапат везиље.

Песник у наслову одређује топос и песму посвећује Љубостињи. У опусу овог песника уочавамо фасцинираност Јефимијиним делима и Љубостињом (Обраћање Јефимији, Љубостиња, Ткаља, Запис о дару, Љубостињске липе). У песми „Како је тихо Господе у порти Љубостиње“ у првом плану је тишина, и стављајући је на почасно, повлашћено место, песник сугерише светост и мир који владају у манастиру, који су својствени духовном простору. Све је у складу. Липе су симбол који има генезу у песмама овог песника. Пчеле које отварају другу строфу имају прастару функцију и значење које датира још од античких дана. У питању је метафора о пчелама и поезији. Тако и овде пчеле, златасте, стварају поезију која долази из монашких редова и доносе благослов од Бога. Присуство златне боје упућује на Јефимију и њен препознатљив стил, а повезивање поезије са монаштвом је више него јасна алузија. Верољуб Вукашиновић апострофира да пчеле доносе поезију са неба уз благослов као што доличи средњем веку и његовим постулатима. На крају, после идиличних слика, још једном се обраћа пажња на мир и тишину која влада у манастиру, а коју ремете само молитве и шапат везиље. Везиља је, наравно, Јефимија, која ствара своје највеће дело и моли се, не као остали, већ шапатом, лагано.

Александар Јовановић у есеју „Јефимијин дух у савременој српској поезији“ испитује одјеке Јефимијиних књижевних дела у српској књижевности и рефлексе у савременој српској поезији. Међутим, гласове није једноставно чути, а рефлексе уочити јер „песнички процеси нису једносмерни него, најмање, двосмерни: да садашњост исто толико мења прошлост, колико и прошлост управља садашњошћу.“[68] Дакле, прошлост и садашњост се међусобно преображавају, утичу једно на друго, преклапају се.

[68] Александар Јовановић, *Јефимијин дух у савременој српској поезији*, Јефимија, бр. 6/7. Трстеник, 1996, стр. 98.

Поезија извлачи из дубина оно што је било скривено, узима традицију и обнавља је. Да бисмо уочили дијахронијски однос песника и предака, мора постојати контекст. У случају Јефимије, контекст је национална књижевност и у оквиру ње сагледавамо присуство њених дела. Посматрамо српску књижевност у целини.

Јован Скерлић нашу књижевност дели на три типа која се преплићу: усмену, стару и нову књижевност. Негира везу старе и нове књижевност и овај став наводи у уводу *Историје нове српске књижевности* сматрајући је више писменошћу него књижевношћу, док нову књижевност сматра самосталном, независном. И његов савременик, Богдан Поповић, заступа исти став и на овим постулатима саставља чувену *Антологију новије српске књижевности* коју ће Станислав Винавер испародирати. Интересантно је да је Поповић уврстио у своју антологију само Ракићеву „Јефимију“ јер ју је сматрао симболичком песмом са родољубивим мотивом, не као спону старе и нове књижевности, иако је ова песма спона средњовековне и савремене књижевности, и од ње креће интересовање за монахињу Јефимију. Ова песма је родоначелник јефимизма. Пред крај авангарде и њених осцилација, још један књижевник иде Ракићевим стопама. Реч је о Растку Петровићу који пише есеје „Младићство народног генија; По црквама, избама и колибама стварала се једна нова уметност; Народна реч и геније хришћанства“, где посматра књижевност у континуитету обједињујући елементе словенске митологије, средњовековне књижевности и народне. Аутор истиче да Растко Петровић пише и о Јефимији тврдећи да је њен вез врхунац уметничког и мисаоног живота Словена.

Елементе средњовековне књижевности налазимо у целокупном опусу Момчила Настасијевића; у поезији, приповеткама, драми присутни су мотиви храма, апокалипсе, стилске фигуре и лексика карактеристична за средњи век, као и манир преписивача да о себи говори са унижавањем, скромно. Као и Настасијевић и Васко Попа је изразио велики део предања и културе српског народа у свом опусу, што се најбоље уочава у три његова зборника: *Од злата јабука*, *Урнебесник* и *Понoћно сунце* у коме су заступљена дела средњовековне књижевности. Релације које успоставља између старе и нове књижевности најуочљивије су у збирци *Усправна земља*[69] која је инспирисана средњовековним наслеђем и духовно-културном вертикалом.

---

[69] Васко Попа, *Усправна земља*, Београд, 1997.

На ову вертикалу обратио је пажњу и Миодраг Павловић, када је састављао антологију у којој је помирио стару и нову књижевност, уносећи препев Ђорђа Сп. Радојчића „Похвале кнезу Лазару“ у њу. Средњовековне рефлексе и Јефимијине одјеке, осим поменутих, налазимо у поезији Бранка Миљковића, Ивана В. Лалића, Алека Вукадиновића, Рајка Петрова Нога, Борислава Радовића, Милосава Тешића. Савремена поезија је лирски дијалог са средњовековном традицијом и културом и у њој се уочава широк контекст који се додирује са Јефимијиним стваралаштвом.

Јефимија је ауторка три жанровски разнородна списа од којих су два лична. Тематско-мотивска својства њене поезије (обраћање Христу, Богородици, изрази материнског бола, призивање Светих ратника, опредељење за царство небеско) јављају се у многим песмама српске савремене поезије. На пример, у песмама „Поље“, „Манасија“ и „Каленић“ из циклуса „Ходочашће“ Васка Попе, затим „Десет обраћања Богородици Тројеручици Хиландарској“ Љубомира Симовића, „Утва златокрила“, те „Ариљски анђео“ Бранка Миљковића.

Мотив веза и тематску повезаност налазимо у песми Миодрага Павловића „Кћи кнежева везе“ или „Везиља“ у којој је реч о забринутости над судбином српског народа принцезе која се нашла у султановом харему. Песма Алека Вукадиновића „Слово Глигорија Дијака“ нас у први мах доводи до преписивача Мирослављевог јеванђеља, а након читања глагол уткати упућује нас на прву српску поетесу, Јефимију. Ове две песме се преплићу и сједињују са Јефимијиним гласом.

Познато је да је молитва као жанр негована у средњем веку. Сва Јефимијина дела су молитве, а песме-молитве, настале под утицајем старе књижевности и њених дела налазимо у савременој српској књижевности. Песма која се издваја је „Шапат Јована Дамаскина“[70] Ивана В. Лалића. Прва веза са Јефимијом је у наслову, у шапату који нас асоцира на молитву и чин мољења, као и на жанр молитве. Успорени ритам оснажује жанровску припадност. „Шапат Јована Дамаскина“ је изузетно сложена песма у којој препознајемо утицаје Лазе Костића, византијске културе у којој се јављају многи контрасти , опозиције. Једна од њих је светлост-тмина која се веже уз суштина-таштина. „Умно сагледавање таштине/празнине и чежња ка суштости, ка ономе што човек јесте, истоветна је путу из таме ка светлости – и то је пут за којим чезне онај који шапће молитву у овој песми.“[71] Ово је очајан шапат пред бесмислом и

[70] А. Јовановић, *Јефимијин дух у савременој српској поезији*, стр. 103.
[71] *Исто*.

болом који прети молиоцу јер не успева да одвоји телесно од духовног, овостраног од оностраног. Управо због овог становишта можемо повезати ову песму са Јефимијином „Тугом за младенцем Угљешом“ у којој неутешна мајка брине о одласку душе свог јединца. Она душу младенца Угљеше предаје на чување Богу, али је притом бол кида и физички и духовно. Највећа сличност ове две песме јесте певање из дубине душе, са дна сопственог бића, узвишено и искрено. Стилови су, наравно, различити јер су време и контекст другачији. Поређења ради, Јефимијина дела су исповедног карактера, док је Лалићева песма више песма која исповеда искуство српске културе, а песник остаје заштићен од љубипитљивог читаоца, како каже Андрић.

Спомињани велики песник, Иван В. Лалић, наставља започету тему и бави се средњовековним рефлексима, златотиском и траговима златног веза у савременој српској књижевности кроз анализу четири песме. „Јефимијин дух и четири песме“ најпре нуди тезу да је Јефимија постмодерниста јер је саставила „Мољење Господу Исусу Христу“ од делова молитви које су већ постојале. Овај поступак је постојао одувек, а данас се користи и назива постмодернизам. У XXI веку сваки текст је извор, може се користити у целости, а увек постоји предложак, цитантност. Материјал је непрегледан и коришћење текстова се не може схватити као плагирање, већ као поступак у књижевности, као мало позајмљивање. Наиме, Лалић сматра да је Јефимија заслужила титулу прве постмодерне песникиње јер је саставила „Мољење Господу Исусу Христу“ од делова, а сматра је и родоначелницом мултимедијализма јер њена дела долазе у облику тканине, гравуре, веза. Молитва је, истиче Лалић, специфична књижевна врста о којој би се могла написати „лепа, или барем учена књига о молитви“[72] и наводи примере овог жанра у народној поезији, дефинишући молитву као „покушај успостављања индивидуалне комуникације са апсолутом, посредством бираних и по неким наслућеним (или пак неслућеним) законима...“[73]

У истој зони можемо трагати за суштином природе песничке комуникације. Иван В. Лалић наводи мишљења великих песника, Валерија и Бретона, који тврде да поезија тежи да постане молитва. Отелотворење ове тезе налазимо код наше песникиње Јефимије, која је написала своја најлепша и највећа дела у облику молитве.

---

[72] Иван В. Лалић, *Јефимијин дух и четири песме*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 105.

[73] *Исто*.

У српској књижевности постоји велики број молитви које су заступљене у бројним антологијама, али Лалић у свом есеју анализира и обрађује четири најкарактеристичније песме, анализира сонет Стевана Раичковића, песника „Камене успаванке“, „Руку бола“. У првој речи песме, у императиву „дај“ чита се њена молитвена природа, припадност жанру молитве. Лирски субјекат моли за речи које су му неопходне, које су оруђе песника и оне зазивају „празне руке бола“. Руке су подигнуте као при молитви, као на представама Богородице Оранте. Овде молитва добија своју првобитну функцију која се изгубила у десакрализованом свету. Сматра да тај губитак највише осећају песници.

Друга песма је „Ноћ“ Миодрага Павловића која има другачији облик молитве. Вапај је исти, само је другачије артикулисан. Песник се обраћа ноћи која представља страшну силу, силу претходницу поновног рођења и обасјања, према Хесиоду „ноћ мајка богова“. Поента песме је потресна и садржана у три речи. „Води нас, отвори, уведи!“, што подсећа на репоенту и речи које је Јефимија користила у својој „Похвали кнезу Лазару“.

Најлирскију молитву у српској књижевности, по мишљењу Ивана В. Лалића, написао је Рајко Петров Ного. Реч је о песми „Нек пада снијег, Господе“. Ова песма је реквијем, молитва за мртве, чија је трагика смрти уткана у трагичност времена ове епохе. Бела боја снега симболизује безвременост, екстазу и у многим културама је боја жалости. Песник моли да земљу покрије снег, жели да преко умрлих падне покров безвремености, да живе у слави и вечном памћењу. Тон је скрушен, нота дубоко религиозна.

Четврта песма-молитва је спомињана „Десет обраћања Богородици Тројеручици Хиландарској“ Љубомира Симовића, која поседује десетоспратну вертикалу. Песме-молитве Богородици најпре налазимо у византијској књижевности, као и у српској средњовековној, а касније у савременој српској књижевности. Несумњиво и Љубомир Симовић припада групи песника који су инспирацију тражили и налазили у Византији. Као што назив каже, лирски субјекат се Богородици обраћа десет пута, кроз десет катрена које би могли схватити и повезати са симболиком броја десет, на пример десет божијих заповести. Свако обраћање је заокружено као круг, као прстен. И овде налазимо прастару хришћанску симболику о светости, смислу и цикличности. Сви кругови су повезани у јединствен духовни нераскидив низ. Лалић симболику броја десет тумачи на следећи начин: „број десет означава повратак јединству (према Папису); то је број који симболише духовни подвиг, или достигнуће; најзад, десет симболише и тоталитет свемира, мета-

физичког и материјалног; управо зато што ове ствари уздиже до јединства.“[74] Везе са Јефимијиним стваралаштвом налазимо и у жанру, у обраћању Богородици, тону који иде од смерног до екстатичког.

Тему коју је Лалић започео, наставља и Душица Потић. Она пише о духу Јефимије и средњег века, који се јавља у савременом српском песништву, подсећајући на књигу Миодрага Павловића *Есеји о српским песницима* која је сјединила песнике српске књижевности, почев од средњег века па све до савремене књижевности. Павловић бира писану књижевност, песнике јер су инсистирали на вези у времену „на активирању и реактуелизовању домаће традиције, и својим опусима посредовали визију националне културе“.[75] Јефимија отвара ову збирку и њен значај је двострук. Она је прва српска уметница, у смислу ауторизованости дела јер је у средњем веку постојала стриктна подела: мушкарци су ратовали, а жене су остајале код куће и бавиле се племенитим стварима, уметношћу, као што је вез, хеклање, ткање. Бавиле су се лепим вештинама и поставља се питање колико постоји жена уметница за које не знамо. Јефимија је прва која је, на неки начин, омогућила женама да уђу у свет уметности. Када расправља о њеном духу, ауторка тврди да није био анархичан у обичајном смислу те речи, али је њена појава несумњиво унела женски угао гледања и специфичност сензибилитета у тадашњу књижевност. У Јефимијиним делима налазимо аутономан простор литературе, самосвест и идентитет бића који се темељи у њој самој захваљујући оваквим побудама. Лирски топос њене поезије отвара другачије перспективе с обзиром да је у наше време подлегао упрошћавању. Од Дучића и Ракића модерна поезија није променила однос према средњем веку све до последњих година, када се идеализовани простор у ком се пројектује метафора људске судбине, боји националном бојом и обнавља религиозну и духовну поезију. У новијој књижевности, ауторка издваја две младе песникиње које стварају инспирисане средњим веком. То су Светлана Гајинов-Ного и Јелена Алексић. Два песника која усвајају схематизовану представу виђења средњег века су Петар Цветковић и Драгиња Урошевић.

Збирке *Грчка лоза* и *Песме* Петра Цветковића чине целину која је саздана на јединственом доживљају света. Песме заступљене у обе збирке носе патину старих балада, одишу мудрошћу и имају

---

[74] Иван В. Лалић, *Јефимијин дух и четири песме*, Јефимија бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 108.

[75] Душица Потић, *Дух Јефимије и средњеī века у савременом српском песништву*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 109.

традиционалан облик негован у средњем веку, који овде добија функцију предлошка у који се уграђује постмодерни опит. Песме граде смирене реченице које личе на прозне што се постиже разуђеношћу синтаксичког склопа. Нарација је тек површински слој, препознатљивост им даје мисаоност андрићевски мудрог песника. Обе збирке својим тематско-мотивским опредељењем пониру у средњи век и откривају универзалну људску судбину, све оно што је заједничко и што нас спаја са прецима. Песме су лишене патриотске, националне идеализације и у фокусу је више перспектива из које песник посматра свет. Разлог због ког се песник задражава на средњем веку, нашем златном добу јесте духовност, усаглашеност са Богом. Почетна песма збирке *Песме* „Међа“ говори о томе да треба одредити границе, али не просторно-територијалне већ границе људске мере мудрошћу. Циклус „Дневник из врта“ чине песме-савети које упућују на симболику врта људске душе коју би требало, обнављати и узгајати. Такође, саветује да људска рука не сме да помера оно што није створила. „Неприкосновеност божијег дела не сме да скрнави рука пролазног.“[76]

Песник тврди да помирење са Богом које је средњовековни човек проналазио у духу, модеран човек налази у мудрости. Човек садашњице снагу проналази у уму, не у Богу. Величина ове збирке огледа се у ведрини са којом се прихвата живот онакав какав јесте.

Песма „Ластавичје гнездо“ говори о испоснику Гаврилу који је постигао унутрашњи мир и супротставио га спољном свету, још за живота остваривши оно што се постиже тек после смрти. Његов пут представља могућност оностраног у земном. Други део песме мученика представља као покојника, па се поставља питање да ли је он био жив и у првом делу. Његов дух поседује снагу вечног духа у животу и смрти којом се обнавља живот сваког пролећа. Ради се, наравно, о цикличности.

Песма „Дечанска повеља“ наставља поменуту тему цикличности, говори о вечном кретању живота. „Смењују се ратови. И мир смењује мир. Женидбе, рођења, смрти. И човек смењује човека. А његове се ниске страсти и високе слабости не мењају.“[77]

Ауторка истиче да песничке збирке *Небеска праља* и *Јелена Анжујска* Драгиње Урошевић трагају за исконским постојањем у природи, имагинацији, сећању. У њима постоје сусрети са светом предака, савременошћу и оностраним. Симболика небеске праље је женско начело које обликује модел света и доживљај истог. Песме ове збирке имају химничан тон, какве су имале похвале, какав

[76] *Исто*, стр. 112.
[77] *Исто*, стр. 112.

имају Јефимијина дела. *Небеска праља* је збирка која је више окренута природи, а *Јелена Анжујска* средњем веку, жанру похвале, а садржи и елементе религиозности. Основно осећање које је заступљено у овој збирци јесте побожност, најпре због снажног доживљаја природе, а потом и због дубљег слоја, хришћанског, у коме се крију елементи митског мишљења. Суштина религиозног осећања је у религији као смислу, вечитој потреби човека да се заклони иза нечега што и њега надилази. Једна од основних карактеристика збирке је и дијалог са средњим веком и прихватање његових поука у сфери лирске имагинације.

Јелена Протић-Петронијевић посветила је песму деспотици и монахињи, мудрој везиљи, Јефимији. Насловила ју је „Светла тачка“. У њој расправља о почетку писмености, књижевности и уметности у српској књижевности и наглашава да је све почело од ње, Непознатог песника, и од деспота Стефана Лазаревића, аутора једног од најлепших и најсветовнијих дела српске средњовековне књижевности „Слово љубве”, поред Јефимијиних дела. Ако узмемо у обзир да га је васпитавала Јефимија, можемо претпоставити и да је утицала на његов књижевни укус и стварање, да је делом она заслужна што је „Слово љубве“ написано у световно-лиричном маниру. У песми „Светла тачка“ заступљен је мотив цикличности, који налазимо у савременој поезији инспирисаној средњим веком.

Збоī љубави
Њој се враћа
Свето́ла то́чка
У времену[78]

Као и код Симовића, и у овој песми, наилазимо на кругове и заокруженост, беочуге. Песникиња Јефимију назива племенитом госпођом коју раздире бол за преминулим сином и која је утеху потражила и нашла у вери, посту и молитви. Трпела је и плакала. Њена суза је скривена, уклесана, претворена у вез.

уклето́ст иде уз оне који пи́шу[79]

У овом стиху износи универзалну и безвременску, свепрожимајућу истину која прати песнике од Јефимијиних дана до данас, тезу о проклетству уметника и демонском пореклу уметности о

[78] Јелена Протић-Петронијевић, *Свето́ла то́чка*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 89.

[79] *Исто́.*

којој је писао Иво Андрић у *Разговору са Гојом*. Ауторка истиче величину њеног веза јер су му се и монаси клањали, који се клањају само Свевишњем, стављајући њу и њено дело на пиједестал. Лирски субјекат увек јој се клања, тихо и у себи, када се спомене њено име. Јефимијино дело и лик доживљава дубоко религиозно и односи се са дубоким поштовањем. На крају, закључује да се ми враћамо њој јер је „светла тачка у времену“. Ово је заиста диван контраст који је постигла супростављајући „таман и мрачан средњи век“, с једне стране, и светлу тачку, односно Јефимију, с друге, који светли својим подухватом. Контраст се темељи на опозицији тама-светлост. Овог пута, Јефимија се налази на позицији на којој се налазио кнез Лазар у „Похвали кнезу Лазару“ и ова песма је песма која устоличује њен положај светитељке и госпође, уметнице и страдалнице.

О болу који је остао после смрти младог младенца проговара и Ана Дудаш у песми „Јефимијини трени“. Тврди да је матерински бол зарезао срце наше прве песникиње, као што је она касније урезала бол на иконици. Претворила га је у нешто племенито, у уметност. Песникиња суптилно наглашава њен губитак мужа, метафором „крвава Марица“. Вез је васкрснуо са циљем –

да обележи угасле животе и време тмурно[80]

Централни мотив песме припада централном делу Јефимијиног опуса „Похвали кнезу Лазару“. Смерна монахиња везе и тиме се моли да престану јауци Србије. Време је садашњица, као у Ракићевој песми. Она везе похвалу са бременитим звездама у очима које симболизују идеал, а њен идеал је мир, спокој, слобода. Слобода је у првом плану и у овој песми која говори о Јефимијином везу, настајању дела, идеалу слободе. Симболику звезде у овом контексту користи Милош Црњански у првој књизи Сеоба. Ради се о бескрајном плавом кругу са звездом у средини. Оливера Шијачки у песми „Јефимији у спомен“ одаје пошту средњовековној песникињи. Време њеног стварања, средњи век, означава као време без речи алудирајући на књижевни образац по ком су стварана дела у том времену. За Јефимију каже:

Затим си удахнула живот речима
И тако ширила љубав[81]

---

[80] Ана Дудаш, *Јефимијини трени*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 133.
[81] О. Шијачки, *Јефимији у спомен*, Јефимија, бр. 6/7, Трстеник, 1996, стр. 133.

Песникиња алудира на световну димензију њених дела, на чулност и емотивност који су били неуобичајни у средњем веку. А опет, не запоставља ни духовну страну њене личности јер сматра да је она својим делима ширила љубав, применила Божије начело. Бели голубови у песми симболишу слободу, али и хришћанство. И у овој, као и у претходној песми , пева се о слободи. Сама Јефимија је певала о њој, па мотив слободе можемо схватити као спону средњег века и данашњице. У песми „Јефимији у спомен“ голубови који су симбол благости и љубави, шире крила „над нашим пољима“ од којих је најзначајније свакако Косово поље, које је опевао Васко Попа у збирци *Ходочашће*, циклусу „Косово поље“. Предложак за стварање ове песме јесте „Похвала кнезу Лазару“ јер проналазимо исте мотиве, на пример, мотив слободе, процес стварања. Јефимија претвара слова у речи, а речи у љубав. Она даје словима смисао, речима значење и најважније примену. Ствара ни из чега бисер српске средњовековне књижевности.

Не треба да туїујеш
Кад знаш да су леїенде о јунацима
Вечне[82]

Ауторка маркира основни тон „Похвале“ тугу, сматрајући да је њен запис на црвеној свили вечан. Тек у овом делу песме открива о ком се Јефимијином делу ради, јер је Јефимија створила још једно дело које је рађено на истом материјалу, везено такође златним концем, „Плаштаницу из манастира Путна“. Ауторка тврди да су се мисли позлатиле у њеним рукама и добиле трајност у материјалном, алудирајући на стварање и вез.

Драгица Стојановић такође пева о основном осећању Јефимијиних дела, као и о стварању „Похвале кнезу Лазару“ и „Туге за младенцем Угљешом“. Њена теза је да ова дела никада не би настала да туга није морила срце и душу деспотице Јелене. Сматра да ју је бол начинила песникињом. Спомиње разлоге настанка „Туге за младенцем“ и пева о техници којом је рађена, као и о изгледу иконице-диптиха. Уводи мотив жалости са двема сестрама које наричу над њеном руком. Основно осећање песме је жалост, боје црна и златна које су контраст. Пошто је Јефимија настављач женске традиције рукотворина заступљеној у средњем веку, песникиња у

[82] *Исто.*

песму уводи и друге везиље које су наставиле њену традицију. Оне су „насмрт уморне“, али везу, као њихова претходница, сребрном жицом иако не знају за Јефимију која је:

првим словом
Од туге запевала
Ја сам се прва
Пред светом разоденула[83]

Песма је испевана у првом лицу, из визуре Јефимије која нам у последњој строфи потврђује разлоге настанка похвале којом се разоденула, разоткрила пред светом, дозволила је да читаоци завире у њену душу, понудивши своје емоције на црвеној свили и иконици.

По узору на Миодрага Павловића, Зоран Милић пише песму која чак и називом подсећа на Павловићеву „Везиљу“. У првој строфи песник апострофира бол везиље и наглашава њену светост, успење и вертикалну димензију. Као и Ракић, песник види Јефимију како везе чак и у васељени. Са приче о благородној монахињи, у другој строфи песник мења перспективу и у средишту се налази лирски субјекат, који, истина, поново проговара о монахињи. И време се мења, прошлост се трансформише у садашњост. У трећој и последњој строфи песник успева да помири прошлост и садашњост и да их доведе у исту раван. Лична перспектива се поново замењује и фокусира на Јефимију.

Цвет за цветом спајаш, себе везеш концем везана за вез а везом за све нас.[84]

Мотиви који се јављају у песми су мотив веза, крилатости, а симболи који су заступљени јесу цвет, вук и пиле.

У песми „Опет бело“ Злате Коцић Јефимија се спомиње мотивом литургијског веза. Важан мотив је мотив златне боје и алузија на „паданије царства“ спомињањем Лазаревог имена. Бела боја је најважнији симбол и упућује на продуховљеност и чистоту.

Радомир Андрић инспирисан делима три претходника написао је песму „Из Раваничког рукописа“, инспирисан чувеним манастиром, славном прошлошћу и Косовском легендом. Песму је конципирао као летопис, као запис са ходочашћа. У другој строфи спомиње Јефимију, док је прво сведочанство са путовања прожето свечаном атмосфером.

---

[83] Драгица Стојановић, *Јефимија*, Јефимија, Трстеник, бр. 6/7, 1996, стр. 134.
[84] Зоран Милић, *Везиља*, Јефимија, Трстеник, бр. 6/7, 1996, стр. 53.

Песник оживљава сцене из Косовског боја, на првом месту сцену утемељену на косовском предању, палог кнеза који носи своју главу. Сматра да моћ Јефимијине молитве не јењава, да речи поседују магијску моћ какву поседују речи, као и клетве, изречене из уста жене, и да трају, одјекују кроз векове, па и у времену у песми. Јефимија је окарактерисана као „печална молитељка“. Бела боја је један од битних симбола, а сакралана демензија изражена је и кроз њу и кроз Господа који се спомиње у песми.

Стеван Наумовић у песми „Јефимија везе похвалу кнезу Лазару“ обрађује омиљени моменат у песништву, време и процес настанка „Похвале кнезу Лазару“. Он Јефимију види овако:

Буди се лака на сну.
Свећа ноћи гори.
Гори вез започет,
вас у злату,
у неумитним сликама.
Обриси необолелог ока
кроз кобна је врата
гледају, прате сваки
уздах њен, сваки
затрептај,
Она излази из свог сна,
удаљује се у себе.[85]

У овој песми, монахиња Јефимија представљена је у другачијем светлу. Песник је приказује као жену која се буди мучена кошмаром у ком гори њено дело. Уводи још један лик који прати сваки трзај вредне везиље. Намеће нам се питање ко је посматра док она везе чувену „Похвалу“? Можемо само да претпоставимо да се ради о нечаствивом, а кобна врата заправо јесу капија живота и смрти. Јефимија се буди јер је у сну прогањају сене и страх од смрти и зато се удаљује у себе. Удубљује се у рад и као да жури да заврши похвалу пре него што премине.

Танасије Младеновић је писао о косовским личностима, кнезу Лазару је посветио песму „Лазарев монолог“, а није изоставио ни Јефимију, „Јефимијин монолог“. Ове две песме иду у пару. Он, као и многи песници, обрађује моменат ткања, настанка „Похвале“. Јефи-

[85] Стеван Наумовић, *Јефимија везе похвалу кнезу Лазару*, Улазница, бр. 150, Зрењанин, 1996, стр. 49.

мија тка у „пропадљивом и маловечном“[86] песник њеним речима започиње песму, парафразирајући „Похвалу“. Овај стих има за циљ да маркира њен положај у односу на кнеза Лазара, да одреди различите положаје и перспективе. Јефимија је „скрушена и коленоприклона“ док везе молбене речи, а у мислима јој се роје немили догађаји. Песник успоставља две равни: њене мисли, узаврелу стварност и манастирску атмосферу. Бој и стварање су такође у контрапункту. Он призива Јефимију и она долази у садашњост, исписује свој монолог, који можемо тумачити као својеврсну реинтерпретацију чувене похвале.

Звонимир Костић песму „Историја веза и прокрова“, уобличава на драмски начин. Изабрао је, такође, време настанка „Похвале“. Међутим, Јефимија прекида рад и приповеда. Песма је у слободном стиху, она разговорним језиком говори о Измаилћанима, њиховим походима и освајањима. Пореди их са птицама грабљивицама, вуковима и разбојницима. Као један од ликова јавља се Бајазит који је негативно окарактерисан, представљен у негативном светлу као убица и освајач. Све наведено налази се около док су она и Милица у својеврсном мехуру, заштићене од свега, стварају, везу.

И сад овако мислим.
Земаљскої Лазара су они победили,
Али небескої нису,
И не моїу!
И никада неће ни моћи!
Онај који поїибе на челу своје
војске,
На својој земљи,
Бранећи свој народ,
Никада неће умрети![87]

Мотив опредељења за царство небеско, поред мотива страдања један је од главних мотива ове песме. Интересантно је и то што Јефимија проговара у првом лицу, непосредно и са стилом који је ближи савременом читаоцу. Кнеза Лазара другачије презентује, одређује га ближе пишући о његовим годинама. Сазнајемо да је у тренутку боја имао 61 годину. Јефимија велича његово страдање, наводећи да га је могао избећи управо због старости и година. Међутим, то није учинио, и Јефимија овај поступак сматра подвигом и жртвовањем.

---

[86] Војислав Ђурић, *Косовски бој у српској књижевности*, Београд, 1990, стр. 519.

[87] *Исто*, стр. 634.

Вољаше живот, али више од тога –
оне које за собом остављa.[88]

Умна монахиња слика његову фигуру, надземаљско сјајну, а насупрот њега, фигуру његовог зета који је сакрио благо и избегао рат. Ове две личности су на супротним скалама вредносне лествице. Јефимија набраја разлоге који су кнеза Лазара могли поштедети. Александар Ристовић Јефимију посматра док везе и у првом делу песме одређује време настајања похвале, везе је током зиме. Ако се присетимо поделе послова на летње и зимске, мушке и женске, сетићемо се да је вез типично женски, зимски посао јер су зимске ноћи краће ако се оплемене, а вез је одличан начин. Јефимија, дакле, гледа у идиличан зимски пејзаж кроз залеђено окно. Лик кнеза је халуцинација везиље оптерећене својим делом.

У другом делу песме видимо је као првобитну везиљу која је уденула месечеве нити у иглу којом везе молитвене речи. Сведок је гуштер који је синоним за усамљеност. Атмосфера је манастирска, тишина загробна коју квари звук падања игле.

У трећој строфи идилични зимски пејзаж се трансформише, све је залеђено, чак и пламен у кандилу и гуштер.

Једино јој је срце није од леда,
него куца,
ударајући с оне друге стране
о леден крст на грудима.[89]

У последњем делу, негда деспотица везе, а песник користи метафору о пчелама и поезији. Перцепција јој се мења: коњаници су сада златни и овим подвигом Јефимија се узвисује, тачније, узвисује се њена шака. Провидна је и држи је анђео. Рука монахиње постаје света као рука коју је Јован Дамаскин дао да се искује, и приложио је на икону Богородице Тројеручице. У циљу наглашавања сакралности, песник уноси слику капања крви на вез. Ово је својеврсна жртва која реферише помало и на бајку „Снежана и седам патуљака“. Крвљу умрљан вез постаје свет. Мотив жртвовања, поред мотива веза је носећи мотив песме, а боје песме су исте као и боје „Похвале“: златна, сребрна и црвена.

---

[88] *Исто*.
[89] *Исто*, стр. 559.

Живан Живковић у студији „Косовски мотиви у савременој српској поезији“ трага и налази рефлексе Косовске битке код многих песника (Војислава Илића, Алексе Шантића, Милана Ракића, Јована Дучића, Милутина Бојића и других), јер ова тема непрестано инспирише ствараоце од како се бој завршио. „Вуковом запажању да је Косовски бој бацио у сенку све друге догађаје који су му на тлу српске државе претходили и да је као тема моћно обележио, пре свега, српску јуначку поезију, може се без двоумљења додати да је сав тај бол у исто време послужио као до данас доминантан тематско-мотивски предложак свеколиког књижевног стварања код Срба.“[90]

Док је претходницима била у фокусу косовска тема, првенствено херојство, подвиг, савремени песници се више окрећу метафизичкој страни боја. На првом месту, певају о Лазару, Јефимији као сведоку боја, самом Косову пољу, косовским јунацима, од којих најмање заслуге припадају Милошу Обилићу. У овим песмама преовладава статус који сада имају Срби на Косову, статус културне баштине, а поезија неретко одише протестом и побуном. Понекад наилазимо и на реминисценције на искуства ранијих песника. По Матији Бећковићу, модерно српско песништво о Косову је избојак старог корена и нова потврда старих вредности.

Поред кнеза Лазара коме су савремени песници посветили највише песама, после самог боја који је стожерна тема, на другом месту је монахиња Јефимија, док се кнегиња Милица готово не спомиње. Аутор издваја песму Александра Ристовића, коју је аутор укомпоновао као поему од четири крађа певања у терцинама. „Сагледавајући нашу прву поетесу у часу када је бој минуо и када она у манастирској тишини везе своју *молитвицу-иконицу*, Ристовић с изузетним рафинманом предочава њен светачки лик и озарење које тај лик, попут Лазеревог, лучи кроз векове.“[91]

Песма коју другу наводи, како тврди, није у класичном смислу песма, већ визуелна креација Мирољуба Тодоровића „Јефимијина икона“, на којој је представљена икона ове монахиње око које се налази оквир од пресечених слова које је песник нанео као став и знак.

---

[90] Живан Живковић, *Косовски мотиви у савременој српској поезији*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 19/1, Београд, 1989, стр. 479.

[91] *Исто*, 485.

САДРЖАЈ

реч уредника

„СВЕТ, СВЕТ И ПРЕСВЕТ СИ ГОСПОДЕ“ 5

ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ 2013.

ХРОНИКА 11

љубоштињска беседа

Драган Лакићевић

ПОХВАЛА ЈЕФИМИЈИНОМ ВЕЗУ 15

награда „јефимијин вез“

Милош Петровић / Образложење жирија

РАДОМИР АНДРИЋ „У ПАЛАТИ ПРАВДЕ – САМО ПРАМЕН“ 21

Радомир Андрић

ПОХВАЛА ЈЕФИМИЈИНОМ СВЕТЛОЗАРНОМ СЛОВУ 22

ПЕСМЕ 24

БИОГРАФИЈА 29

песничка приношења

ЗЛАТА КОЦИЋ 35

СЛАВОМИР ГВОЗДЕНОВИЋ 37

ТИОДОР РОСИЋ 39

ЉУБИША ЂИДИЋ 41

МИЛОЈЕ ДОНЧИЋ 43

ДАНИЦА ВУКИЋЕВИЋ 45

МИЉУРКО ВУКАДИНОВИЋ 47

ВЛАДИМИР ЈАГЛИЧИЋ 49

ликовна приношења

Олгица Стефановић / Изложба слика

МОЈА ЋИРИЛИЦА 53

Владика Порфирије / Драгомир Ацовић

КРИТИЧКИ ПРИКАЗИ 53

СЛИКЕ 56

фотодокументација

26. ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ 13-15. ЈУН 2013. ГОДИНЕ 61

ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ 2014.

ХРОНИКА 67

награда „јефимијин вез“

Милош Петровић / Образложење жирија

БЛАГОЈЕ БАКОВИЋ „ВАЈАР СПАВА МЕЂУ КАМЕЊЕМ“ 71

Блаїоје Баковић
ВАЗДУХ ОКУПАН МОЛИТВАМА 73
ПЕСМЕ 75
БИОГРАФИЈА 80

песничка приношења
ЂОРЂО СЛАДОЈЕ 85
ЗЛАТА КОЦИЋ 87
НЕБОЈША ЛАПЧЕВИЋ 89
ДЕЈАНА НИКОЛИЋ 91
ЗОРАН КОСТИЋ 93
ВЕСНА ЕГЕРИЋ 95

љубостињско їостољубље
Валериј Латињин
„ТРАЈАНОВИМ ПУТЕМ“ СЛОВЕНСТВА 99
Зоран Костић
ПОРЕКЛО ЧОВЕЧНОСТИ 101
ПЕСМЕ 104
БИОГРАФИЈА 112

сведоци времена
МИЛУНКА САВИЋ – ХЕРОИНА ВЕЛИКОГ РАТА 115

фотодокументација
27. ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ 11-13. СЕПТЕМБАР 2014. 123

ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ 2015.
ХРОНИКА 131

наірада „јефимијин вез“
Александар Б. Лаковић / Образложење жирија
ГОЈКО ЂОГО „ГРАНА ОД ОБЛАКА“ 135
Гојко Ђоїо
ЈЕФИМИЈИНА СУЗНА БИСТРИНА 137
ПЕСМЕ 140
БИОГРАФИЈА 146

песничка приношења
ИВАН НЕГРИШОРАЦ 151
СЕЛИМИР РАДУЛОВИЋ 153
МИЛИЦА-ЛИЛИЋ ЈЕФТИМИЈЕВИЋ 155
МИРОСЛАВ-ЦЕРА МИХАЈЛОВИЋ 158
ЖИВОРАД НЕДЕЉКОВИЋ 161

љубостињско їостољубље
Бабкен Симоњан / Јерменија
- ИЗВОР МОГ НАДАХНУЋА ЈЕ ДЕТИЊСТВО / *из разїовора* 165

- **ВЕЧНИ СЈАЈ ЉУБОСТИЊЕ** / *одломак из путописа* 173
ПЕСМЕ 179
БИОГРАФИЈА 183

од рода светла и славна
Миодраг Радовић / Беседа
ОД РОДА СВЕТЛА И СЛАВНА 189

ликовна приношења
Мр Лазар Стојновић
ПОЕТИКА СЛИКАРСТВА ПРОСТОРА, СВЕТЛОСТИ И УСАМЉЕНОСТИ НЕВЕНКЕ РАЈКОВИЋ 197
БИОГРАФИЈА 198
СЛИКЕ 199
Миодраг Бајић
ЛАЗАРЕВА ПОРОДИЦА – ЦРТАЧКА СТУДИЈА У СЛАВУ ХРЕБЕЉАНОВИЋА 201
БИОГРАФИЈА 204
ЦРТЕЖИ 205

прикази
КНЕГИЊА МИЛИЦА – МОНАХИЊА ЈЕВГЕНИЈА И ЊЕНО ДОБА / *Прикази тематског зборника*
Владета Петровић 209
Синиша Мишић 214

фотодокументација
28. ЈЕФИМИЈИНИ ДАНИ 16-20. ЈУН 2015. ГОДИНЕ 219

ПРИЛОЗИ

свеске словенске
Милован Витезовић
ЦАР ИВАН IV, ЊЕГОВ МОНУМЕНТАЛНИ ЛЕТОПИС СВЕТА И КУЛТ СВЕТОГ САВЕ СРПСКОГ У РУСИЈИ 229
Милисав Егерић
СРПСКА ЋИРИЛИЦА И НАШЕ ВРЕМЕ 247

огледи – сведочанства
Марија Пригомеља
МОЈА ТРИ ЉУБОСТИЊСКА ПРИНОШЕЊА 259
Беседе и слова Јефимији у част 259
Рефлекси књижевних дела монахиње Јефимије у савременој српској прози 269
Рефлекси књижевних дела монахиње Јефимије у савременом српском песништву 276

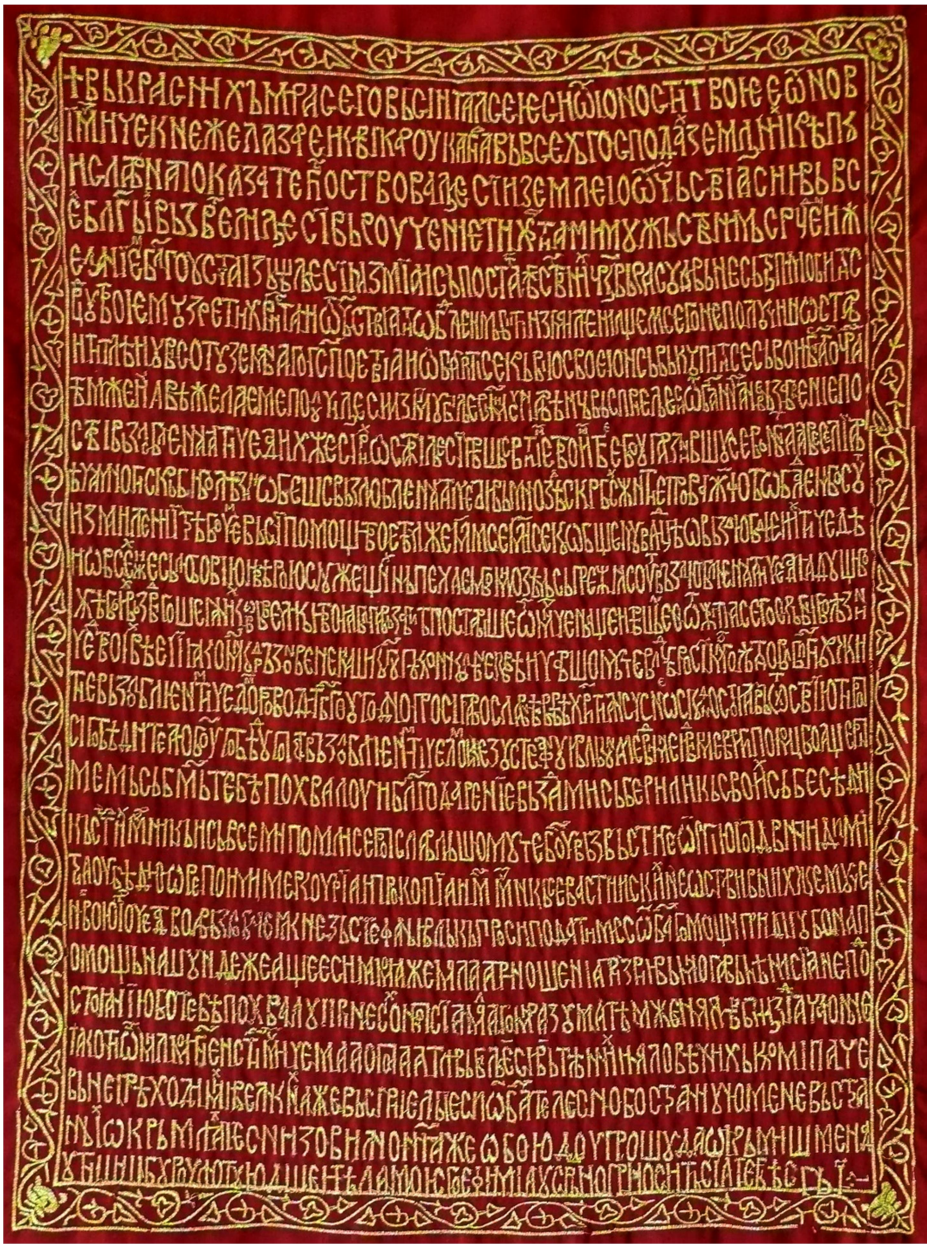

Јефимијина „Похвала кнезу Лазару“ – копија

Издавачи
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник
Народни универзитет Трстеник

За издавача
Верољуб Вукашиновић
Петар Симић

Уредник
Драгиша Батићанин

Ликовни и технички уредник
Иван Величковић

Редакција
Драгиша Батићанин, Верољуб Вукашиновић,
Јелена Вукчевић, Иван Величковић,
Вероклава Јовановић, Душан Јовић,
Милан Милетић

Коректура
Ивана Илић

Припрема и прелом
Вероклава Јовановић
Иван Величковић

ISSN 2466-4553

Штампа
Графика Нешић Трстеник

Тираж
300

Покровитељ
Општина Трстеник

Годишњак помоћи
Министарство трговине, туризма и телекомуникација РС и
Министарство правде РС – Управа за сарадњу са црквама
и верским заједницама

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

ЉУБОСТИЊСКА приношења : годишњак Јефимијиних дана / уредник Драгиша Батоћанин. - 2016, бр. 1- . - Трстеник : Народна библиотека "Јефимија" : Народни универзитет Трстеник, 2016- (Врњачка Бања : Contactor NM). - 24 cm

Годишње.
ISSN 2466-4553 = Љубостињска приношења
COBISS.SR-ID 224153100

ISSN 2466-4553